

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

78130

MİMARLIK ANABİLİM DALI

BİÇİM ANLAMI İZLER:
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN KIRSAL ALANLARINDAKİ
YÖRESEL EV VE YERLEŞME BİÇİMLERİNİN DEĞİŞİMİNİN
ANALİZİ İÇİN KURAM VE YÖNTEM

Yük. Mimar Vehbi TOSUN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde

"Doktor"

Ünvanı Verilmesi için Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 16.07.1998
Tezin Savunma Tarihi : 30.09.1998

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Zafer Ertürk

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Kutsal Öztürk

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ahsen Özsoy

ZRTM

Öztürk

Ahsen

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Asım Kadioğlu

A Kadioğlu

Trabzon 1998

78130

ÖNSÖZ

Yapılandırılmış çevre-kültür ilişkileri, değişimin hızlı ve aşırı boyutlarda gerçekleştiği durumlarda çok önem kazanır, çünkü bu tür değişimler yapılandırılmış çevrenin ve kültürün devamlılığını tehdit eder ve istenmeyen fiziksel, sosyal, kültürel sonuçlar doğurabilir. Özgün yöresel ev ve yerleşim biçimlerinin hızlı ve aşırı değişime uğradığı Doğu Karadeniz Bölgesinde yeni biçimlerin, işlevsel, estetik, ekonomik kriteri değil daha çok “anlam” kriterini izlediği öne çıkmaktadır. Bu gözlem ve hipotezin teorik ve ampirik olarak tartışıldığı bu çalışmada konu ile ilgili metodoloji ve araştırma teknikleri önerilmektedir.

Doktora tez danışmanlığımı üstlenerek, gerek konu seçimi, gerekse çalışmaların yürütülmesi sürecinde ilgisini esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Zafer Ertürk’e teşekkür etmeyi bir görev bilirim. Tez çalışmalarım süresince bana yol gösteren ve yapıcı eleştirilerinden yararlandığım sayın hocam Prof. Amos Rapoport ve Prof. Dr. Kutsal Öztürk’e ayrıca teşekkür ederim.

Alan çalışmalarım sırasında bana evlerini ve kalplerini açan, her konuda yardımlarını esirgemeyen Doğu Karadeniz insanına ve çalışmanın sunuş aşamasında yardımcı olan Sertaç Öztemel’e teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Bu uzun ve yorucu süreçte bana destek olan ve katlanan eşime ve oğluma şükranlarımı sunuyorum.

Vehbi TOSUN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	V
SUMMARY	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
1. GİRİŞ	1
2. YÖRESEL ÇEVRELER	14
2.1. Yöreselin Tanımı	14
2.2. Yöresel Çevrelerle İlgili Yaklaşımlar	17
2.3. Türkiye'deki Mimari Tasarım Hareketleri ve Yöresel Çevrelere Yaklaşımlar	25
3. YAPILANDIRILMIŞ ÇEVRENİN İÇERDİĞİ ANLAM	32
3.1. Anlam Türleri	32
3.2. Kimlik, Statü ve Yapılandırılmış Çevre	34
3.3. Yapılandırılmış Çevrenin Anlamına Yönelik Yaklaşımlar	42
3.4. Çevresel İpuçları	47
3.4.1. Çevresel İpuçlarının Özellikleri ve Tanımlanması	47
3.4.2. Çevresel İpuçlarının Çeşitleri	51
4. METODOLOJİ: ARAŞTIRMA SÜRECİ VE YÖNTEM	55
4.1. Problem Tanımı, Gözlem ve Hipotez	55
4.2. Araştırma Süreci ve Teknikleri	59
4.2.1. Ev ve Yerleşim Biçimlerinin Kaydedilmesi ve Kullanıcılarla Planlanmamış Görüşmeler	60
4.2.1.1. Örnekleme	60
4.2.1.2. Dış Gözlem Yoluyla Görsel Değerlendirme Tekniği ve Kapsamlı Kayıt Süreci ve Teknikleri	63
4.2.1.3. Planlanmamış (Serbest) Görüşmeler	66
4.2.2. Çevre İnceleme Yürüyüşü ile Serbest Görüşmeler	68

4.2.3. Planlanmış Fotoğraflı Görüşmeler	70
4.2.4. Çizimler ve Serbest Modeller Yardımıyla Planlanmış Görüşmeler	75
5. DEĞERLENDİRME	80
5.1. Uygulama ve Analiz	80
5.2. Yorum ve Öneriler	112
6. KAYNAKLAR	117
7. EKLER	129
7.1 Ek 1. Görsel Tarama Cetveli	130
7.2 Ek 2. Morfolojik Kritik Yol Analizi	149
7.3 Ek 3. Ev Kataloğu	174
ÖZGEÇMİŞ	204

ÖZET

Bu çalışma, kültür ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerle ilgilidir. Kültür ve yapılandırılmış çevredeki değişimlerin incelenmesi, değişimin hızlı ve aşırı boyutlarda gerçekleştiği durumlarda çok önem kazanır, çünkü bu tür değişimler yapılandırılmış çevrenin ve kültürün devamlılığını tehdit eder ve istenmeyen fiziksel, sosyal, kültürel sonuçlar doğurabilir. Özgün yöresel ev ve yerleşim biçimlerinin hızlı ve aşırı değişime uğradığı Doğu Karadeniz Bölgesinde yeni biçimlerin, işlevsel, estetik, ekonomik kriteri değil daha çok “anlam” kriterini izlediği öne çıkmaktadır. Bu gözlem ve hipotezin teorik ve ampirik olarak tartışıldığı bu çalışmada konu ile ilgili metodoloji ve araştırma teknikleri önerilmektedir.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, kültür ve yapılandırılmış çevre arasındaki dinamik ilişki, etkileşim, ve değişim süreci tartışılmaktadır.

İkinci ve üçüncü bölümlerde “yöre” ve “anlam” kavramları tanımlanmakta ve bu kavramlarla ilgili değişik yaklaşımlar ve araştırma gelenekleri anlatılmaktadır. Bu yapılırken, kültür ve yapılandırılmış çevrenin değişiminin analizine yönelik teorik bir altyapı ve model oluşturulmaktadır.

Dördüncü bölümde, kültür ve yapılandırılmış çevredeki değişimlerin analizi ile ilgili olarak hipotezler, araştırma metodları ve süreci detaylı olarak tartışılmakta ve kapsamlı bir araştırma yöntemi önerilmektedir. Son bölümde, Doğu Karadeniz Bölgesinin kırsal kesiminde yürütülmüş olan çalışma, analizler, yorum ve öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür-Yapılandırılmış Çevre Etkileşimi ve Değişimi, Yöresel Çevreler, Anlam, Kimlik, Sosyal Statü, Sözsüz İletişim, Metodoloji, Araştırma Teknikleri, Doğu Karadeniz Bölgesi

SUMMARY

Form Follows Meaning:

Theory and Methodology for an Analysis of Changes in Vernacular House and Settlement Forms in Rural Parts of the Eastern Black Sea Region

The main concern in this study is the changes in culture and built environment. The study of cultural change and built environment is more crucial and necessary when changes in both are more rapid and excessive since such changes can severely threaten continuity in the built environment and culture and may have undesirable physical, social and cultural consequences. Coupled with the growing interest in vernacular environments, the reasons for the rapid changes in vernacular house and settlement forms in the Eastern Black Sea Region becomes an important issue.

In analyzing and understanding the built environment as well as changes in them “meaning” is often a more important criterion than the utilitarian, functional, aesthetic and even economic criteria. In other words, form of the built environment neither follows function, nor aesthetic or economics, but mainly follows meaning. This thesis is designed to develop a theoretical framework and a methodology including research techniques to test this observation and hypothesis with reference to the rural parts of the Eastern Black Sea Region of Turkey, where vernacular house and settlement forms are threatened and replaced with the new forms.

This study is presented in five main sections. In the introduction section, the dynamic relationship between culture and the built environment and how processes of cultural change affect environment and vice-versa is discussed. The reasons and the process of changes in culture and the built environment and the undesirable consequences of rapid and excessive changes in both are explained in detail.

In the second and third sections, the terms “vernacular” and “meaning” are explained and various approaches and research traditions related to vernacular

environments and the meaning of the built environment is revized. In doing this, the theoretical framework as well as the model for analyzing changes in culture and the built environment is established. In the forth section, the hypotheses, research methods and the procedures are discussed in detail and a comprehensive research methodology for analzing changes in culture and the built environment is given. In the last section, the field study, which has been carried out in the rural parts of the eastern Black Sea Region, is explained and the results, interpretations and proposals are put forward.

Key Words: Culture-Built Environment Interaction and Changes, Vernacular Environments, Meaning, Identity, Social Status, Non-Verbal Communication, Methodology, Research Techniques, Black Sea Region.

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1. Alan çalışmasının yürütüldüğü köyler.....	79
Şekil 2. Geleneksel yöre evlerinin fotoğrafları.....	81
Şekil 3. Modern evlerin fotoğrafları.....	82
Şekil 4. Geleneksel yöresel ve modern evlerde misafir odası fotoğrafları.....	83
Şekil 5. Geleneksel yöresel ve modern evlerde mutfak fotoğrafları.....	84
Şekil 6. Geleneksel yöresel ve modern evlerde yatak odası fotoğrafları.....	85
Şekil 7. Planlanmış fotoğraflı görüşmelerde dış cephe değerlendirmelerinde kullanılan evler , evlerde oturanların sosyal statü ve hareketliliği.....	87
Şekil 8. Planlanmış fotoğraflı görüşmelerde iç mekan değerlendirmelerinde kullanılan evler , evlerde oturanların sosyal statü ve hareketliliği.....	88
Şekil 9. Tercih edilen ev değerlendirme tablosu.....	95
Şekil 10. Estetik kriter değerlendirme tablosu.....	96
Şekil 11. Sosyal statü kriteri değerlendirme tablosu.....	97
Şekil 12. Fonksiyon kriteri değerlendirme tablosu.....	98
Şekil 13. Tercih-estetik-sosyal statü-fonksiyon kriterlerinin değerlendirilmesi.....	99
Şekil 14. Spearman dizi ilişkileri testi sonuçları.....	102
Şekil 15. Tercih-estetik kriterleri ilişkisi (Spearman dizi ilişkileri testi).....	103
Şekil 16. Tercih-sosyal statü kriterleri ilişkisi (Spearman dizi ilişkileri testi).....	104
Şekil 17. Tercih-fonksiyon kriterleri ilişkisi (Spearman dizi ilişkileri testi).....	105
Şekil 18. Değerlendirme aracı çizelgesi.....	108
Şekil 19. Dış cephelerin nesnel değerlendirilmesi.....	108
Şekil 20. Geleneksel yöre evlerinin cephesinin öznel ve nesnel değerlendirilmesinin dizi sıralaması ve Spearman'ın dizi sıralaması ilişkisi.....	109
Şekil 21. Modern evlerini cephesinin öznel ve nesnel değerlendirilmesinin dizi sıralaması ve Spearman'ın dizi sıralaması ilişkisi.....	109

Şekil 22. Geleneksel yöre evlerinin ve modern evlerin cephesinin öznel ve nesnel değerlendirilmesinin dizi sıralaması ve Spearman'ın dizi sıralaması ilişkisi.....	109
Şekil 23. Planlanmış fotoğraflı sıralama testinin tercih (preference) ve öznel estetik değerlendirmesinin frekans (frequency) tablosu.....	111
Şekil 24. Ayder ve Balıklı'dan iki yeni ev.....	114
Şekil 25. Yapılandırılmış çevre-kültürel çevre sentezi.....	116

1. GİRİŞ

Çevre ve davranış bilimleri araştırmaları alanında temel ilgim, kültür ve yapılandırılmış çevre arasındaki karşılıklı dinamik ilişki ve her ikisinde meydana gelen değişimlerdir. Çevre-davranış ilişkilerinde, kültürün önemi büyük ölçüde gözardı edilmiş ve kültürel değişkenlerle ilgili deneysel veya teorik çalışmalara, çevre ve davranış bilimleri araştırmacıları ve öğrenciler tarafından yakın geçmişe kadar yeterince ilgi gösterilmemiştir. Artan sayıdaki yayınlar, konferanslar ve bir çok üniversitenin lisans ve önlisans programları kapsamında açılan derslerden de anlaşılacağı gibi, kültür ve yapılandırılmış çevreye karşı artan ilginin kaynağında Rapoport (1969a) tarafından yayınlanan “Ev, Biçim ve Kültür” adlı öncü çalışma yer almaktadır. Rapoport, sosyo-kültürel faktörlerin, yapılandırılmış çevrelerin tasarımı ve özellikle de yöresel çevrelerin (tüm yapılandırılmış çevrelerin büyük bir bölümünü oluşturan, ancak hem çevre ve davranış araştırmalarında hem de mimari teoride ve mimarlık tarihinde, yakın zamana kadar gözardı edilen) tasarımı üzerinde önemli bir etki yaptığı yolundaki görüşü ile birçokları tarafından izinden gidilen bir önder olmuştur.

Diğer yandan çevre ve davranış araştırmacıları ağırlıklı olarak, fiziksel ortamların insanları ne şekilde etkilediğine odaklanmış ve insanların aktif bir biçimde kendi ortamlarını yaratmalarını ve değiştirmelerini ve bu değişimlerin nedenlerini gözardı etmişlerdir. Franck’in (1985) anlatımına göre, değişim açık bir biçimde bir inceleme konusu yapıldığında, araştırmacılar da normal olarak, çevresel değişimin, davranışsal ve diğer sosyal ve fizyolojik sonuçları üzerine odaklanmışlardır. Çoğu zaman, sosyal ve kültürel değişkenlerin önemi ve bunlardaki değişimlerin yapılandırılmış çevrede ne tür değişimler yarattığı -sonuçta bu değişimlerin de çevresel değişimlerle güçlendiği gerçeği- gözardı edilmiştir.

Sosyal ve kültürel değişkenler, ifadeler, standartlar ve anlamlar sözkonusu olduğunda, bunların sadece bir kültürden diğerine değil, zamana bağlı olarak aynı kültür

içerisinde de değişiklik göstereceği gözönüne alınmalıdır. Bundan dolayı, kültürler arasında yapılan eşzamanlı (senkronik) analizlerin yanısıra, tek bir kültür için yapılacak çok zamanlı (diakronik) analizlerde gereksinim vardır. Rapoport'un (1986) da üzerinde önemle durduğu gibi, kültür ve yapılandırılmış çevre arasındaki ilişkilerin incelenmesinde en önemli eksiklik, çok zamanlı çalışmalar, diğer bir deyişle zaman içindeki değişimlerin incelenmesidir. Çevre ve kültür arasındaki dinamik ilişkiyi anlayabilmek için, her ikisindeki değişimlerin incelenmesi çok faydalıdır. Son zamanlarda yapılan girişimlere rağmen (Schwerdfeger 1971, Snyder et al. 1976, Zube and Zube 1977, Sadalla et al. 1976, King 1976, 1980, 1995, Stea and Buge 1982, Rapoport 1969b, 1983, Hayden 1984, Mann 1984, 1985, Shetty 1984, Gauvain et al. 1984, Yellen 1985, Hardie 1985, 1986, Anderson 1986, Mumtaz 1998), kültür ve yapılandırılmış çevredeki değişimleri açık bir biçimde içeren araştırma ve literatür bulmak zordur. Mevcut çalışmaların bir çoğu, kültürel değişimlere (antropolojik kökenli) veya yapılandırılmış çevredeki değişimlere (mimari kökenli) dayanmaktadır. Her iki durumda da, kültür ve yapılandırılmış çevre arasındaki karşılıklı dinamik ilişki gözardı edilmiştir. Diğer yandan, yukarıda sözü edilen çalışmalarda dahi, kültür ve yapılandırılmış çevre bileşenlerindeki karşılıklı etkileşimler ve değişimler çok net değildir ve bunların arasındaki ilişkiler birbirinden bağımsız olarak ele alınmıştır.

Kültür ve yapılandırılmış çevredeki değişimlerin ilişkisinde "anlam" faktörünün önemi, birçok durumda yeterince dikkate alınmamış veya göz ardı edilmiştir. Bununla birlikte, kültürel değişimle ilgilenen araştırmacıların tümü, "anlamın", yeni fikirlerin, öğelerin ve özelliklerin kabul görmesinde en önemli önkoşullardan biri olduğu konusunda hemfikirdir (Sapir 1916, Barnett 1953, 1964, Bee 1974, Spindler 1977, Rogers 1983, Rowland 1983, Rapoport 1982b, 1983, basınımda(c)). Diğer bir deyişle, maddesel kültürde (insan eliyle yapılan eserler ve aletler, yapılandırılmış çevre vb.) veya maddesel olmayan kültürde (gelenekler, normlar, değerler, yaşam biçimi, sosyal ilişkiler, akraba ve aile ilişkileri, töreler ve tarzlar, davranış biçimleri, faaliyet sistemleri vb.) herhangi bir değişim meydana gelebilmesi için, bireyler, yeni fikirlere, öğelere ve özelliklere bir çeşit anlam (genellikle olumlu yönde) yükleyebilmelidirler. Bununla birlikte, alıcı kültürler (receiving culture) de ödünç aldıkları öğelere farklı ve yeni

anlamlar yükleyebilirler ve bu anlamlar, orijinal biçimleriyle çok küçük bir ilişki içinde olabilirler (Rogers 1983). Bu durum ise herhangi bir nesnenin farklı bir amaçla kullanılmasıyla sonuçlanabilir; avizelerin süsleme amacıyla veya statü göstergesi olarak kullanılması vb. (Spindler 1977, Rapoport 1983).

Kültürel değişim ve yapılandırılmış çevre ile ilgili çalışmalar özellikle gelişmekte olan ülkeler için çok gereklidir çünkü, kültür ve yapılandırılmış çevre değişimleri bu tür ülkelerde daha hızlı ve aşırı ölçüde meydana gelmektedir. Değişim her ne kadar yaşamın bir parçası olsa da ve kültür ve yapılandırılmış çevredeki değişimler her ne kadar doğal ve kaçınılmaz olsa da, radikal, ani ve genellikle aşırı boyutlarda meydana gelen değişimler son derece kritik olabilir. Kültür ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen normal seviyedeki değişimler, kültürel devamlılığı sağlarken ve aşamalı ve travmatik olmayan ayarlamalara yol açarken, hızlandırılmış değişim bu devamlılığı şiddetli bir biçimde tehdit eder ve istenmeyen fiziksel, sosyal ve kültürel sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, kültür ve yapılandırılmış çevre değişimlerinin son derece hızlı gerçekleştiği Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki kırsal alanlar bu çalışma için seçilmiştir.

Kültür ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen ani değişimlerin insanlar üzerindeki istenmeyen önemli etkilerinden biri, adapte olma sürecinde zorluk çekilmesidir ki bu da çevresel stresle sonuçlanmaktadır (Rapoport 1978a, 1980a, 1983). İnsanlar, bu tür bir süreç içinde oluşmuş yapılandırılmış çevredeki uygun olmayan biçimlerden önemli ölçüde etkilenebilirler. Bu tür biçimler, örneğin, toplumun kişiliğini ve anlamını ortadan kaldırabilir, katılımcı ve karşılıklı yardımlaşmayı engelleyebilir; sosyal yapıyı ve bağları veya belli başlı kurumları zedeleyebilir; töresel, sosyal ve ekonomik faaliyetleri engelleyebilir; aile birliği ve dayanışmasını zayıflatır veya yok edebilir; oldukça özgün kişiselliği, mahremiyeti, ortadan kaldırabilir ve dayanma mekanizmaları ile ters düşebilir; bilişsel düzenlerin yeniden yapılandırılmasını gerektirebilir vb. (Rapoport 1978b). Bunlar; değişim hızlı, dayatmalı ve gönülsüz bir biçimde gerçekleştirildiğinde ve grupların temel değerleri tehdit edildiğinde, algılanan tercih ve kontrol eksikliği ile bütünleşir (Rapoport 1980a; ayrıca, dayatılmış, gönülsüz

değişimlerin sonuçları için bkz. Cohen 1974, Beals 1962, Beals et al. 1967, Turnbull 1972, Hobfoll 1998). Bu gibi durumlarda, uygun ve destekleyici ortamlar yaratmak, stresi hafifletebilir (Rapoport 1978a, 1980a, 1983). Geleneksel ve/veya aşına olunan faaliyetleri, kültürel sistem için en fazla önem taşıyan öğeleri (temel öğeler) içeren ve göz önüne alan destekleyici ortamlar, (supportive environments) tanıdık bir zemin oluşturur ve bilişsel düzeni yeniden yapılandırma ihtiyacını ortadan kaldırarak stresi azaltır.

Maddesel kültürdeki değişimlerin, maddesel olmayan kültürdeki değişimlere kıyasla daha hızlı gerçekleşmesi de istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Spindler'in (1977) işaret ettiği gibi, çelik balta gibi bir nesnenin anlamı ve iletişimi, "onur" veya "ayıp" gibi kavramlara göre çok daha kolaydır. Bu nedenle, bu nesnenin kabul görmesi ve yaygınlaşması da çok daha olası ve hızlıdır. Aynı şekilde, bir evin çatısı için yeni bir malzemenin veya bir çoban için traktörün (Spindler 1961) iletişimi ve kabulü, mahremiyet gibi bir kavrama kıyasla daha rahattır. Çelik bir baltanın, traktörün veya yeni çatı malzemesinin kabulü sadece daha kolay olmakla kalmaz, bunlar aynı zamanda kültürel normlara ve kurallara da genellikle daha uygundur. Dahası, Beals'in (Beals et al. 1967) de önerdiği biçimde, bunlar kültürel normlarda ve kurallarda değişimi de gerektirmez. Rapoport'da (1969b), Hopi'lerin geliştirilmiş tarımı, onlara hareketlilik kazandıran atı, ekonomilerini geliştiren koyunu ve meyve ağaçlarını kabullenmiş olmalarına rağmen, kendi değerlerine ve yaşam biçimlerine son derece bağlı kalmış olduklarını vurgulamıştır. Konutlarda da metal çatı kullanımı, pencereler, kapılar ve bacalar gibi değişimler olmuştur ancak ne bunlar ne de yeni teknolojiler, Pueblo'nun, sosyal ve politik düzeninin anahtarı olan alan düzeni (space organization) üzerinde büyük bir etki yapmamıştır. Benzer bir tartışma konusunda Cohen (1974) de, kültürel değişimlerin, teknolojik değişimlere göre daha yavaş gerçekleştiğini, çünkü teknolojik değişimlerin gerektirdiği sosyal ilişki ve uzamsal davranış (spatial behavior) biçimlerine insanların direndiklerini vurgulamıştır. Spindler (1977), Beals (Beals et al. 1967) ve Cohen (1974)'in yaptığı önerme, maddesel kültürün daha anlaşılabilir ve iletişiminin daha kolay olduğu ve maddesel kültürdeki değişimlerin sosyal ilişkilere, uzamsal davranışlara ve belli başlı değerlere kıyasla daha hızlı ve gönüllü olarak gerçekleştiğidir.

Yelen'in (1985) Kalahari yerlileri ile ilgili çalışması ve Spindler'in da (1961, Beals et al. 1967 den alıntı) Burgbach'ta üzüm yetiştiren Alman çobanlarla ilgili çalışması da, bu konuyu açık bir biçimde ortaya koymakta ve bu savı desteklemektedir.

Chapin (1928) de, maddesel kültürdeki değişimlerin maddesel olmayan kültüre kıyasla daha büyük ölçüde ve daha sık gerçekleştiğini tartışmış ve "kültürel gecikme" kavramını önermiştir. Chapin'e göre bu gecikmenin asıl nedeni, maddesel kültürdeki yeni öğelerin ve yeniliklerin daha kolay test edilebilmesi ve denemelerin sonuçlarının daha kesin ve gayri şahsi olmasıdır. Bu durum, dini, etik ve aile düzeni gibi maddesel olmayan kültür elemanları açısından aynı ölçüde geçerli değildir. Chapin bu durumu aşağıdaki örnekle açıklamaktadır: "Buhar gücünün beygir gücü üzerindeki kesin avantajlarını, deneme evliliklerinin katı tekeşlilik sistemi karşısındaki belirsiz sonuçları ile kıyaslayın" (Chapin 1928, s. 314). Chapin, maddesel olmayan kültürdeki değişim hızının maddesel kültürdeki değişim hızı karşısındaki yenilgisinin sonucu olarak ortaya çıkan kültürel gecikmenin, uyumsuzluk yarattığına ve hoşnutsuzlukla sonuçlandığına işaret etmiştir.

Kore'nin kültürel sistemine atıfta bulunan Koh (1976) ve Choi (1986) de benzer sonuçlara varmışlardır. Koh (1976), bir kültürel sistemin 3 farklı yönü olduğunu önermektedir: 1) ruhani kültür (insanların düşünceleri) - bu düşünceler geleneklere olduğu gibi değişime ve modernliğe doğru da yönelebilir, 2) maddesel kültür (mal, mülk, alet, araç ve gereçler), 3) davranış kültürü (davranış biçimleri). Koh'un iddiası, davranış kültüründeki değişimlerin, maddesel kültür veya ruhani kültürdeki değişimler kadar kolay gerçekleşmediği, çünkü davranış biçimlerinin geleneklerle ve normlarla daha sıkı sıkıya bağlı olduğu yolundadır. Koh'un modelinden esinlenen Choi'nin (1986), Kore mimarisi ile ilgili çalışmasına göre, kullanıcıların uzamsal davranışları (davranış kültürü), yapılandırılmış çevreye (maddesel kültür) ve mimarların ve kullanıcıların yapılandırılmış çevreye ilişkin düşünce ve tavırlarına kıyasla daha gelenekseldir. Bu durumda, maddesel kültürle ilgili öğelerin ve yeniliklerin diğer bir deyişle yapı çevresini oluşturan tüm elemanların ve yeniliklerin daha kolay ve hızlı bir biçimde yayıldığını ve kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Bu bağlamda, maddesel

kültürdeki değişimlerin daha kolay ve hızlı kabul edilmesine bağlı olarak, yapılandırılmış çevre ile kullanıcıların uzamsal davranışları arasında olduğu gibi, kültürün diğer bileşenleri arasında da uyumsuzlukların ortaya çıkabileceğini dikkate almamız gerekir.

İnsanlar, maddesel kültür ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimleri kolaylıkla ve hızla kabullenmelerindeki en önemli etken bu eleman ve öğelerin ilettikleri, ifade ettikleri anlamlardır. Yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerle ilgili olarak anlamın, mimarların ve planlamacıların daha çok ilgilendiği ve önemseydiği faydacı, fonksiyonel, estetik ve hatta ekonomik kriterlerden daha önemli bir kriter olduğu gözönüne alınmalıdır. Rapoport'un (basımda) da işaret ettiği gibi, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çevre değişimleri "çevrenin şekillenme biçimlerinin ardındaki mantığı ortaya koyan anlamla önemli ölçüde ilişkilidir" (s. 3). Geleneksel çevredeki değişimler, yöresel biçimlerin reddedilmesi de benzer şekilde, anlam ile anlaşılmalıdır. Yeni malzemeler ve biçimler, rahatlık, kolaylık, yaşam standardının iyileştirilmesi vb. açısından değil, yüksek sosyal statü ve kimlik ile eş tutulan "modernlik" veya "batılılaşma" nın bir ifadesi olarak görülmelidir (Rapoport 1982b, King 1995, Martin 1984). Bu konuyla ilgili önemli bir nokta ise, insanların bu yeni ve modern evlerde yaşamaya başlamasıyla birlikte, bazı istenmeyen, beklenmeyen sonuçlarla ve rahatsızlıklarla karşı karşıya kalabilecekleridir.

Örneklিয়েcek olursak, Avrupalılar gibi bir yaşam tarzı isteyen Nakanai'ler, inşa ettikleri "yeni tarz" evlerinin çatılarında oluklu demir levhalar kullanmışlardır. Nakanai'lerin kendi ifadelerine göre, bu izolasyonu olmayan yeni evler gün boyunca dayanılmayacak kadar sıcak olmuştur. Yörede yaşayan birçok Avrupalı'ya göre ise bu girişim tamamiyle akıl dışı ve elverişsizdir. Oluklu demir levhaya sahip olmak Nakanai'lerin statüsünü değiştirmediği gibi, Avrupalıların gözündeki sağgörsüz ve beceriksiz yerli imajını daha da güçlendirmiştir (Goodenough 1963). Bir başka örnekte Rapoport'un (1982b) belirttiği gibi, Orta Doğu'nun birçok bölgesinde eğimli kiremit çatıların bir statü sembolü haline gelmesiyle ve düz çatıların yoksulluğa işaret etmeye başlamasıyla birlikte, insanlar, düz çatıların çalışma alanı, geceleri uyuma yeri gibi

yararlı fonksiyonlarından kolaylıkla vazgeçmişlerdir (düz çatıların terkedilmesinin bir sonucu olarak üzümlerin kurutulamaması, toprağın verimliliğini kaybetmesi ve Kapadokya'da en temel ve tek üretim faaliyeti olan üzüm üretiminin ve buna bağlı sosyal ilişkilerin sona ermesi ile ilgili olarak bkz. Özkan, Turan ve Üstüncök 1979). Gelişmekte olan ülkelerde betonarme evler (yetersiz izolasyonla ilgili şikayetlere rağmen) ve büyük pencereler konusunda (silinmesinin zor olmasına, yazın daha fazla sıcak ve kışın da daha fazla soğuk geçirmesine, pahalı olmasına ve genellikle perdeyle kapatılmasına rağmen) ısrarcı olunması statü ve kimlik ile ilgilidir.

İnsanların sosyal statüyle ilişkilendirdiği imaj, fonksiyonel gereklilik ve hatta ekonomi sağlamaktan daha güçlü bir motivasyon kaynağıdır. Rowland'in (1983) işaret ettiği gibi, Port Said'de yaşayan gecekonducuların, bir araştırmada kendilerine sorulması üzerine, bir apartman katında yaşamayı üzerinde yaşadıkları toprağa sahip olmaya tercih etmelerinin de ana sebebi budur. Puerto Rico'da yaşayan insanların yaptığı gibi, içinde yaşadıkları konuttan daha pahalıya mal olan, dövme demirden parmaklıklar satın alması; veya Barridas of Lima, Peru gibi çatı gerektiren iklimlerde yaşayan insanların paralarını çatılarına harcamak yerine görkemli ön kapılar satın almaları da tamamen aynı sebeptendir (Rapoport 1982b).

Rapoport'a (1982b, 1983) göre, yapılandırılmış çevre ve kültürel değişimle ilgilenenlerin, somut fonksiyon ile gizli anlam arasında bir ayrım yapması gerekmektedir (ayrıca bkz. Goodenough 1963, s. 79-82). Rapoport, kullanıcıların somut, faydalı fonksiyondan çok gizli anlama göre seçim yaptıklarını öne sürmektedir. Ayrıca, Fathy'nin yaptığı köy tasarımının başarısız olmasında ve terkedilmesindeki en büyük nedenlerden birinin, anlam eksikliği olduğunu belirtmektedir. Bu tasarımda, alan düzeni (spatial organization), kişisellik ve mahremiyet ilişkileri, erkekler ve kadınlar ile insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkilerin vb. analizi son derece özenli ve iyi düşünülmüştür. Buna karşılık insanlar, modern evler ve malzemeler istemişlerdir. Bu nedenle, kerpiç tuğlalardan yapılmış geleneksel biçimleri reddetmişlerdir (Rapoport 1983, Rastorfer 1985, Hardie in press). Benzer şekilde Zambiya'daki başarılı bir projede, insanlara kendi taslaklarını hazırlamaları veya birçok alternatif arasından seçim

yapmaları fırsatı tanındığında; planlamacıların, insanların, yaşam stillerine çok uygun olan mevcut yerleşim biçimlerinin organik taslağına sadık kalacakları yolundaki beklentilerinin tersine, insanların tümünün, yerleşim alanının daha iyi kesimlerine uygulanan sisteme uygun grid bir planı seçtikleri görülmüştür (Martin 1984). Aynı durum, Losotho’de, insanların Culpin’in geleneksel yerleşim biçimlerini esas alan tasarımı yerine, “modern” kabul edilen düz sokakları tercih etmelerinde de yaşanmıştır. Bu nedenle, sonraki planlamalarda, organik bir yerleşme düzeni yerine düz sokaklar kullanılmıştır.

Gelişmekte olan toplumlarda, bu tür yeni anlamlara duyulan istek çok yaygındır. Snyder, Stea ve Sadalla (1976)’nın belirttiği gibi, Navajo halkı, en son cihazlarla donanmış modern evler istemektedir. Benzer şekilde, Rapoport (1983) da, en yakın elektrik kaynağına millerce uzaklıkta olan Bedevi evlerinde avizeler ve elektrik düğmeleri bulunduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, her iki durumda da geleneksel yerleşim biçimleri ve sosyal ilişkiler yine de son derece önemlidir - Zambiya ve Losotho’de ise insanlar, geleneksel yerleşim biçimlerini reddetmişlerdi. Burada altı çizilmesi gereken nokta, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerdeki toplumların çoğunda, insanların, yeni gelişmeleri, nelerden vazgeçtiklerini düşünmeden, taklit etme yoluna gitmeleridir. Ortaya çıkan bir sonraki soru ise, “hem geleneksel çevrenin önemli ve son derece faydalı (çünkü destekleyici) özelliklerini korumak hem de uygun imajı ve anlamı sağlama olanağı varmıdır ve bu nasıl sağlanabilir?” olmaktadır (Rapoport 1983, s. 253).

Stea’nın (1976) işaret ettiği gibi, gelişim, modernleşme ve diğer benzeri kavramların hepsi, kültürel değişime örnektir ve otomatik olarak kabullenmek yerine dikkatle değerlendirilmeleri gerekir. Stea, kültürler arası etkileşimin (yayılma ve/veya diğer kültürel gruplarla ilişkide bulunma sonucu ortaya çıkan değişimler ve yenilikler) ve modernleşmenin (endüstriyel ve geleneksel kültür arasındaki etkileşim sonucunda, geleneksel kültürde meydana gelen bir tür kültürel değişim) genellikle pozitif bir eylem olarak ele alındığını ve olumlu bir biçimde değerlendirildiğine dikkat çeker: insanların diğer kültürlerden etkilenmesi, modernleşmesi iyidir ve zaten bunu istiyor olmalıydılar.

Halbuki, kültür ve yapılandırılmış çevredeki değişimler her zaman olumlu bir süreç oluşturmaz. Bu süreçte her zaman bir takım kayıplar söz konusudur: gelişmekte olan bir bölgenin insanları, genellikle bir şeyi elde etmek için bir başka şeyden vazgeçmek zorunda kalırlar. Bu açıdan bakıldığında, değişim aynı anda hem iyi hem de kötü olmaktadır çünkü gereken kayıplar değişmez bir biçimde hem olumlu hem de olumsuz öğeler içermektedir (Stea 1976). Bu durum bize, insanın daha fazlasını veya iyisini ararken, elindekini yitirmesini özetleyen eski bir Türk atasözünü hatırlatmaktadır: “Midyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak”. King’in (1995) Hindistan ve Afrika’ya gönderme yaparak açıkladığı gibi, bungalov Batılılaşma açısından çok önemli bir öge olmuştur, ancak Avrupa tarzı giyimin, davranışın, aile yapısının, yaşam biçimlerinin, değerlerin, zevklerin ve dilin kabul edilip yaygınlaşmasına da yol açmıştır. King’e göre, özellikle tasarım çözümlerinde batıya yönelme, farklı insan grupları arasındaki ayrımı arttırmış ve konutlar sosyal ve ekonomik statü göstergesi haline gelmiştir.

King (1995) ve Duncan’ın (1982) ortaya koydukları bir diğer önemli konu da, bir çok toplumda, özellikle de Üçüncü Dünya ülkelerinde, modernleşme ve batılılaşma eğilimleriyle birlikte ortaklaşacı ilişkilerin bireyselliğe dönüşmesidir. Bu değişim doğal olarak, sosyal düzensizliği arttırmakta, toplumsal hedefleri, işbirliğini, karşılıklı dayanışmayı, toplumsal sorumlulukları (bkz. Beals 1962) ortadan kaldırmaktadır; ve böylece Glassie’nin (1975) deyimiyile “insan giderek insandan uzaklaşmaktadır” (s.193). Glassie’ye göre, toplum çözülmeye başladıkça ve ortaklaşacı ilişkiler bireyselleşmeye dönüştükçe, saldırgan eğilimler de ortaya çıkmaktadır. Sermaye ve prestijin birleşmesinden kaynaklanan bireysel hırs, toplumsal hedefleri ve sorumlulukları da yıkmaktadır.

Bireyselleşmedeki artış, sadece Batılı düşünceden ve değerlerden değil (Inkeles 1975) aynı zamanda, yeni ürünler sunan ve bunları geleneksel anlayıştan farklı bir biçimde dağıtan ve böylece toplumdaki güç zeminini farklı bir yöne kaydıran ve sosyal hareketliliği arttıran yeni bir ekonomik sistemin devreye girmesinden de kaynaklanır (Duncan 1982, King 1995). Bu kaygan ilişkiler, eve karşı olan tavırların da değişmesine

neden olmaktadır. Bireyselciliğin artmasıyla, ev giderek, tüketilen bir nesne ve sosyal teşhirin arenası haline gelmektedir. Diğer yandan, bireysel ifadenin ve evlerdeki teşhirin artmasıyla, toplumsal ifade ve kimlik de giderek azalmakta veya yok olmaktadır.

Her durumda, yapılandırılmış çevredeki değişim hızlandığında ve aşırı boyutlara geldiğinde, süreç içinde kimlik de merkezi bir konu haline gelir. Yapılandırılmış çevrede meydana gelen bu değişimler önemlidir çünkü bunlar, kültürlerin yıkımına ve sonuçta da kimlik kaybına neden olabilir (Rapoport 1982c, Larson 1989). Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin insanları daha iyi bir yarın (bu genellikle batılı, modern, şehirli, elit gibi imajlarla ilişkilendirilmektedir) yaratma telaşına düştüklerinde, genellikle kültürel miraslarını ve kimliklerini de bu yolda harcamaktadırlar. Giedion'un (1941) işaret ettiği gibi, geçmişle aramızdaki en güçlü bağ yapılandırılmış çevremizdir. Bunu yıktığımızda ise, zamanla hem ulusal hem de bireysel olarak köklerimizden koparız. Diamonstein (1986) da, kültürün ve yapılandırılmış çevrenin sürekliliğinin önemini ortaya koyarken, geçmişimizi yansıtan yapılandırılmış çevreyi düşüncesizce ortadan kaldırdığımız zaman, gerçekte kim olduğumuza karşı duyarsız davrandığımızı ve şu anda da kim olduğumuza itibar etmediğimizi belirtmektedir. Bu da Max Dworax 'ın Avusturya'da (1916, Rowntree ve Conkey'den 1980 alıntı), kişisel ve ulusal kimliği geleneksel peyzaj bağlamında politika konusu haline getirme yolunda yorulmaksızın sürdürdüğü savaşımın temel noktasıdır. Bu yoldaki çabalarıyla Max Dworax, geleneksel yapı çevresinin modern binalara dönüştürülmesinin, kültürel devamlılık ve dengesini, bireysel, ailesel ve ulusal kimliğe ilişkin sembolleri yokedeceği yolunda kamu bilinci oluşturmuştur (bkz. Rowntree ve Conkey 1980). Aslında Holzner'in (1970) ortaya koyduğu gibi, geleneksel peyzajın, yapılandırılmış çevrenin ve kültürel kişiliğin sürekliliğinin korunmasının önemi en çok, sanayileşmiş olan Batılı dünyada, daha az rahatlık ve kullanışlılık pahasına, kabul görmüştür. Benzer tepkiler, kültürler arası etkileşime neden olan güçlerin altındaki diğer kültürel gruplarda da gözlenmektedir. Bu gruplarda "savunmacı yapılanma" (defensive structuring) adı verilen tepkisel bir mekanizma oluşmuştur (Siegel 1970, Rapoport 1978a). Bu, grup kimliğini korumak ve ortaya koymak amacıyla, belirli bir grubun birkaç geleneksel kilit öge üzerinde yoğunlaşmalarıyla meydana gelmektedir. Savunmacı yapılanmanın öğeleri, yeme

alışkanlıkları, dil, din, töreler olabileceği gibi, özel mekan ve ortamlar, mahaller veya kültürel peyzajın dikkat çeken halen mevcut maddesel biçimleri, yapı grupları ve elemanları da olabilir (Rowntree ve Conkey 1980; ayrıca, çeşitli kültürel grupların, kimliklerini oluşturmak ve güçlendirmek için çevresel öğeleri ne şekilde kullandıklarını görmek için bkz. Rapoport 1982c, s. 19-21).

Özetlemek gerekirse, bu çalışmanın esas amacı, kültürde ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerdir. Buraya kadar, kültürde ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerle ilgili çalışmaların, gelişmekte olan ülkeler için daha önemli ve gerekli olduğuna çünkü bu ülkelerdeki değişimin daha hızlı ve aşırı boyutlarda gerçekleştiğine ve bu tür değişimlerin yapılandırılmış çevrenin ve kültürün devamlılığını ciddi biçimde tehdit ettiğine ve istenmeyen fiziksel, sosyal ve kültürel sonuçlar doğurabileceğine işaret ettik. Daha önce de söz edildiği gibi, önemli değişimlerden bir diğeri de, sosyal yapıdaki değişme ve sosyal hareketlilikteki artıştır. Bunlar, genelde yapılandırılmış çevre karşısındaki, özelde de ev karşısındaki tavrı büyük ölçüde değiştirmiş ve sonuç olarak da yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerle güçlenmiştir. Ayrıca, yapılandırılmış çevreyi ve meydana gelen değişimleri anlamaya ve analiz etmeye çalışırken, anlamın taşıdığı büyük önemden de söz etmiştik. Yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimler ve bunların nasıl şekillendiği ile ilgili olarak, anlam çoğu zaman, faydacı, fonksiyonel, estetik ve hatta ekonomik kriterlerden daha önemli bir kriter haline gelmektedir -ekonomik kriter bir kısıtlanma sebebi olsada. Diğer yandan, uzamsal davranış ve kullanım biçimleri genellikle kolay ve belirgin ölçüde değişmez ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen hızlı ve ani değişimlerin gerisinde kalır, en azından eşzamanlı bir değişim olmaz. Bu nedenlerle yapılandırılmış çevrenin biçimi, fonksiyonu, estetik veya ekonomiyi değil, anlamı izler görüşünü ileri sürebiliriz . Bu çalışmada önerilen ve ilerki sayfalarda açıklanan araştırma projesi de aslında, yöresel ev ve yerleşim biçimlerinin hızlı ve aşırı boyutlarda değişime uğradığı, Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesindeki kırsal alanlarında, bu hipotezin nasıl bir yöntemle test edilebileceğini ortaya koymak amacıyla tasarlanmıştır.

Türkiye’de yakın zamanlarda yöresel çevrelere karşı duyulan ilgi ile birlikte, son zamanlarda yöresel ev ve yerleşim biçimlerinde meydana gelen değişimler de önemli bir konu haline gelmiştir. Yeni tasarımlar yaparken ve çağdaş tasarım sorunlarını çözmeye çalışırken yöresel çevrelerden ders almak, prensipleri ve kriterleri belirlemek için, değişimler ve bu değişimlerin nedenleri de gözönünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, yöresel biçimlerin yöre insanlarına ne ifade ettiğini anlamak da önemlidir. Low ve Ryan’ın (1985) işaret ettiği gibi, mevcut geleneksel çevrede yeni yapılar tasarlanırken, yöresel veya geleneksel çevrenin korunması ve renevasyonu çabalarında, kültürel açıdan uygun tasarım rehberleri önerebilmek için, geleneksel yöresel çevrelerin hangi öğelerinin ve parçalarının, yöre insanları için önem taşıdığı ve kabul gördüğü doğru olarak saptanmalıdır. Aksi halde, bütün çabalar uygun olmayan bir biçimde sonuçlanabilir ve büyük olasılıkla yöre insanları tarafından reddedilebilir.

Kültür ve yapılandırılmış çevre arasındaki dinamik ilişkiyi araştırırken, analiz ederken ve kültürel değişim sürecinin çevreyi, çevrenin değişiminin kültürü ne şekilde etkilediğini anlamaya çalışırken, işe, mevcut geleneksel veya tercihen geleneksel “yöresel çevrelerle” başlamak gerekir. Rapoport’un (1980b, 1982a) işaret ettiği gibi, kültürel etmenlerin etkileri yöresel durumlarda daha keskin olduğu ve yöresel çevreler yüksek oranda kültür-bağımlı olduğu için, bunlar açık bir biçimde faaliyet sistemlerini, yaşam biçimlerini, değerleri, imajları, dünya görüşlerini ve sorgulanmaya çalışılan kültürü yansıtır. Bu nedenle kültür-çevre ilişkileri, her ikisindeki değişimlerle ilgili çalışmalarda, en faydalı ve zengin girdiyi sağlar, zaman içinde meydana gelen değişimler de daha kolay ve rahat izlenebilir. Bu, anlamın içerdiği öğelerin ve imajın tanımlanmasını, tercih önceliklerinin ve yöre insanları için çevresel kaliteyi sağlayan öğelerin ortaya çıkarılmasını kolaylaştırır (Rapoport 1983). Bu bağlamda eşit öneme sahip bir diğer konu da, yapılandırılmış çevrenin modernleştirilmesinde korunmaya devam edilen özelliklerdir. Bu, kültürün özünü oluşturan “kültürel çekirdeği” belirlemede yardımcı olabilir: kültürel çekirdek, toplum tarafından hala önemli kabul edilen ve korunan, ve böylece değişen dış faktörlere uyum sağlama sürecinde tüm toplumun korunmasını sağlayan kültürel özelliklerin bütünüdür (Rapoport 1983, ayrıca

kültürel çekirdek ile ilgili olarak bkz. Tylor 1874, Steward 1955, Rapoport 1980a, Stea ve Buge 1982).

Bu noktada “yöresel” ve “anlam” kavramlarıyla birlikte, buraya kadar tartışılan ve bu çalışma ile yakından ilgili olan diğer konuları da daha kapsamlı bir biçimde ele almakta yarar görmekteyim. Ayrıca yöresel çevreler ve yapılandırılmış çevrenin anlamı ile ilgili çeşitli yaklaşımlara ve araştırma geleneklerine de yer verilecektir. Bunu yaparken, Doğu Karadeniz Bölgesine referansla, araştırma projesinin hipotezini daha da geliştirecek ve gözden geçireceğim. Son bölümde ise, böyle bir çalışma için önerdiğim metodolojiyi bazı detaylarıyla ve pilot çalışmalar yardımı ile açıklayacağım.

2. YÖRESEL ÇEVRELER

2.1. Yöreselin Tanımı

Bölgesel ve yerel yapı biçimlerinin, özellikle de “ev”in kültüre ve çevreye bağlı olarak değiştiğinin kabulüyle birlikte, bunları tanımlamak için “yöresel” teriminin kullanımı artmıştır. Bugüne kadar yöresel çevre ile ilgili pek çok makale, kitap yazılıp çizilmesine rağmen, yöreselin tanımı halen yeterince tatmin edici değildir (bkz. Oliver 1969, Amadeo, Griffin ve Potter 1983, Riley 1983, 1987, Rapoport in press a). “Yöresel” terimi altında tartışılan konular çok çeşitli olduğu için ve “yöresel” teriminin neyi içerdiği veya neyi dışında tuttuğu konusu net olmadığı için “yöresel” teriminin daha ayrıntılı bir biçimde tartışılmasına gereksinim vardır.

Yöresel terimi kökeninde, belli bir bölgenin veya ülkenin ana dilini veya lehçesini tanımlamak için kullanılırdı (Oxford 1971). Mimari alandaki kullanımı ise daha sonraki tarihlerde başladı - “yöresel” terimini içeren, çevreyle ilgili ilk çalışma 1857’de Scott tarafından yapılmıştır (Oxford 1971) - ve Brunskill’e (1981) göre bu amaçla yöre sözcüğünün kullanımı, 1839’a kadar geri gitmektedir. Üzerinde herkezin anlaştığı kesin bir tanımlama yapılmamış olsa da, yöreseli tanımlamak ve sınıflandırmak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Yapılan tanımlamaların çoğu, yöreselin ne olmadığı ile ilgilidir ve “zarif” (Brunskill 1981), “yüksek-stil” (Rapoport 1969a), “kurumsallaşmış” (Özkan, Turan ve Üstüncök 1979), “uluslararası” (Russel 1979), “akademik” (Glassie 1968), “resmi” (Aysan 1979) gibi zıt sıfatlar kullanılarak tanımlanmıştır. Diğer yandan, yöreselle ilgili hemen hemen tüm tanımlamalar, tek bir özelliğe bağlı olarak yapılmıştır ve bu nedenle tek yönlü bir bakış açısına “monothetic” dayanmıştır. Çeşitli özelliklerden söz edildiğinde bile, sadece bir tanesi diğerlerini hariç bırakacak biçimde vurgulanmıştır. Bu tür tanımlamalara şu örnekler verilebilir: “bilinçsiz” (Alexander 1964), “mimarsız” (Rudofsky 1965), “çeşitli varyasyonlarıyla kabul edilmiş bir modeli kullanan” (Rapoport 1969a), “folk” (Hubka 1979, 1991), “yere özel” (Swaim 1978, Russel 1979), “bölgesel” (New York Times 1983) gibi.

Tekil karakteristiğe dayalı tanımlamalarla ilgili sorun, herhangi bir tasarım veya çevreyi diğerlerinden ayırıştırmada genellikle yetersiz kalmalarıdır. Rapoport'un (1982a) yöresel için daha önceden yaptığı, "toplum tarafından paylaşılan ve anlaşılabilir kabul edilmiş model" şeklindeki tanım, ofis binaları, alışveriş merkezleri ve camiler gibi diğer tasarım biçimlerini de kapsayabilir. Diğer yandan, Oliver'ın (1969) işaret ettiği gibi, tekil karakteristiğe dayalı tanımlar bazı durumlarda uygunsuz olabilir. Oliver, her ne kadar yapıların büyük bir bölümü ismi bilinmeyen zenaatkarlar tarafından inşa edilmiş olsa da, "anonim" terimini uygunsuz hale getirecek sayıda, ismiyle veya şahsen tanınan yapı ustalarının bulunduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde, "belli bir bölgeye has, dış veya yabancı etkilere maruz kalmamış" anlamında kullanılan "yerli" terimi de, genellikle uygunsuz kaçmaktadır. Birçok yöresel çevrenin, diğer toplumlarla ilişkiler sonucunda biçimlendiği veya farklı bir yerden sözkonusu bölgeye getirilmiş olduğu açıktır. Tekil karakteristiğe dayalı tanımlarla ilgili bir diğer sorun da, sözkonusu karakteristiği bire bir taşımayan çevrelerin tanımlanması ve sınıflandırılmasında ortaya çıkmaktadır. Bu sorunları çözebilmek için, yöreselin tanımlanmasında ve belirlenmesinde, tek bir karakteristik veya değişkenden uzaklaşarak daha fazla sayıda karakteristik ve değişkene bakmak gerekir. Diğer bir deyişle, tek bir kritere veya değişkene dayalı "katı" ideal "tek yönlü" bir tanım yerine, çok boyutlu, "çok yönlü" farklı ve ortak değişkenleri dikkate alan (polythetic) bir tanım ve sınıflandırma yapılmalıdır (Rapoport 1982a).

Tek yönlü ve çok yönlü sınıflandırmalar arasındaki ayırım (Sokal 1977, Clarke 1978, Rapoport'tan basımda (a) alıntı yapılmıştır), ilkinin tek bir özelliğe veya karakteristiğe bağlı olması, ikincisinin ise çok sayıda özelliğe veya karakteristiğe bağlı olmasıdır. Çok sayıda karakteristiğin dikkate alınmasından öte, çok yönlü sınıflandırmalarda grubun her ögesinin aynı niteliklere sahip olması da gerekmemektedir. Bu açıdan çok yönlü yaklaşım, çoklu nitelik (multiple attribute approach) yaklaşımından da ayrılmaktadır. Diğer bir deyişle, tek yönlü sınıflandırmalarda "belirlenen gruplar, her bir grubun tüm öğelerinde bulunan aynı ve en azından tek bir özellikte ayrılmaktadır", oysa çok yönlü

sınıflandırmadaki grupların “özelliklerinin büyük bir bölümü benzer olmakla birlikte, tek bir özelliğe birleşmeleri şart değildir” (Rapoport basımında (a), s.5).

Gerçekte, çok yönlü yaklaşım, farklı çevrelerin sınıflandırılmasında ve ayrıştırılmasında son derece faydalı ve önemlidir. Hatları çok kesin olarak belirlenemeyen durumlarda ve sabit sınırların olmadığı durumlarda, çok yönlü yaklaşım özellikle gerekli olmaktadır. Bu tür durumlar en iyi, çok sayıda karakteristik ve paylaştıkları belli başlı karakteristiklerin yüzdesi açısından tanımlanabilir ve ayrıştırılabilir. Bu da, çeşitli çevreler arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların anlaşılmasında yardımcı olur ve farklı çevrelerin ve bunların arasındaki ilişkilerin incelenmesine olanak tanır. Çok yönlü yaklaşım, yapılandırılmış çevredeki değişimlerin zamana bağlı (diakronik) olarak analiz edilmesinde de çok faydalı olabilir. Bu tür bir yaklaşımla, en gelenekselinden en çağdaşına kadar, süreç ve ürün karakteristikleri gibi çeşitli karakteristikler açısından, tasarlanmış çevrelerin sürekliliği incelenebilir.

Metodoloji bölümünde de ayrıca inceleyeceğimiz gibi, saha araştırmasında karşılaşılabilecek sorunlardan biri de, belirli yerleşimlerin, yapıların, yapı elemanları ile alet ve gereçlerin, geleneksel yöresel kategorisine ait olup olmadığına dair verilecek kararlardır. Geleneksel yöresel çevreleri çağdaş örnekleriyle kıyaslayabilmek ve yapılandırılmış çevrede ve kültürde meydana gelen değişimleri anlayabilmek ve analiz edebilmek için, seçilen örneklerin ve gruplamaların uygun olması gerekir. Bu, özellikle de seçilen örneklerin grup özelliklerini tam ve büyük oranlarda yansıtmadığı durumlarda sorun haline gelebilir. Örneğin, hem geleneksel hem de modern karakteristiklere sahip bir ev veya camiyi, tekil karakteristiğe dayalı uygun bir kategoriye sokmak çok zor olabilir. Bu sorunu çözümlen bir yolu, çok yönlü yaklaşım ve olabildiğince fazla ayrıştırıcı unsurdan yararlanarak, çevreler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durmaktır. Çok sayıda karakteristiğe ve ortak özelliklere dayanarak belirli çevreleri karşılaştırmak, onları bir çizgiye oturtmamızı ve sonunda da gruplara ayırabilmemizi sağlar. Bu nedenle, çok yönlü yaklaşım, saha araştırmasında hem geleneksel yöresel hem de çağdaş kategoriler için örnekleme yaparken -özellikle evlerin seçiminde- ve belirli binaları veya yerleşimleri uygun kategorilere ayırırken çok faydalı olur.

Bu durumda bir sonraki adım, yapılandırılmış çevreye ilişkin karakteristiklerin bir listesini çıkarmaktır. Geleneksel yöresel çevrelerin, ürün ve süreç karakteristiklerine dayalı genel bir liste Rapoport tarafından önerilmiştir. Bu listenin, yöresel ve kendiliğinden oluşan (spontaneous) çevrelerin ayrıştırılmasında ve karşılaştırılmasında faydalı olduğu ispatlanmıştır (bkz. basımda Rapoport b). Bununla birlikte, bu çalışmanın amacına uygun olarak ve saha araştırmalarında kolaylık sağlaması amacıyla, yapılandırılmış çevrenin ürün karakteristiklerine dayalı, yeni ve daha kolay kullanılabilir bir liste geliştirilmiştir. Çevrelerin önemli ve ilişkili karakteristiklerini içeren liste, bölgede yapılan pilot araştırmaları sonrasında belirlenmiştir ve metodoloji bölümünde detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

2.2. Yöresel Çevrelerle İlgili Yaklaşımlar

Yöresel çevreler, mimarlık, folklor, sosyoloji, arkeoloji, antropoloji, kültürel coğrafya ve son zamanlarda da çevre ve davranış bilimleri gibi çeşitli disiplinlerin çalışma konusu olmuştur. Doğal olarak yukarıda adı geçen disiplinlerdeki mevcut literatürün tümüne burada değinmek mümkün değildir. Bu nedenle, diğer alanlarda kullanılan ve yöresel çevrelerin incelenmesinde faydalı olabilecek, çeşitli araştırma geleneklerine kısaca değinip temelde mimarlık, çevre ve davranış bilimlerindeki yaklaşımlar üzerinde yoğunlaşacağım.

Folklor ve folk yaşamı alanında, yöresel çevrelere yönelik, “folk mimarisi” başlığı altında yoğun araştırmalar yapılmıştır (bkz. Glassie 1968, 1975, Dorson 1972, Roberts 1972a, b). Pavlides’in özetlediği gibi, folklorik araştırmalarda yapılandırılmış çevrenin ele alınmasında belirli ortak karakteristikler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, araştırılan birim “ev” ile sınırlıdır ve evin çevresi genellikle dikkate alınmamıştır. Özellikle de sınıflandırma yapılırken, evin ne fiziksel çevresi ne de kullanımı veya fonksiyonları hesaba katılmamıştır. Örneklemelelerde, incelenen bölgeyi temsil eden tipik evler seçilmektedir. İkinci olarak, kültür coğrafyasında da olduğu gibi folklor araştırmalarının içeriği bölgedir. Farklılık, kültür coğrafyasında araştırılan birimin “yerleşim” olmasıdır

(Kniffen 1965). Glassie'nin (1968) işaret ettiği gibi, folk mimarisi araştırmalarında sınıflama ve tipoloji dđnemsel değil uzamsaldır. Bunun anlamı, folk mimarisinde yapılan model araştırmalarının, dđnemleri değil bđlgeleri ortaya çıkarmasıdır. Bununla birlikte, bazı çalışmalarda bir evin kronolojisi, çeşitli tekniklerin kullanılmasıyla ortaya konmuştur (Roberts 1972b). Folklorik araştırmalarda belli bir bđlge incelenirken, o bđlgeyi ve o bđlgenin altbđlgelerini temsil edecek ev tiplerinin belirlenmesi, amaçlarıdır. Aynı Şekilde, ev tipleri de bir bđlgenin ve o bđlgenin altbđlgelerinin belirlenmesinde ve tanımlanmasında kullanılır. Üçüncü olarak, folk bilimciler ev, eşya, giyim ve insan yapımı aletler hakkında olduğu kadar toplum hakkında da - toplumun sosyal organizasyonu, ekonomik koşulları ve genel kđltürü- oldukça geniş görsel, sözel ve yazılı veri toplarlar (Jenkins 1972). Görsel veriler, evle ilgili taslakları, ölçümleri, çizimleri ve fotoğrafları içerir. Görsel veriler genellikle uzamsal konfigürasyonu ve dış görünümleri içerir buna karşılık mimari detaylardan yoksundur.

Dorson'un (1972) işaret ettiği gibi, folklor bilimcilerin temel becerilerinden biri saha çalışmasıdır. Bu noktada, antropologların araştırma alanı ile folk bilimcilerin araştırma alanı arasında kesin bir çizgi farklılığını belirtmekte yarar vardır. Antropologlar genellikle kendi kđltürlerinin tamamen dışında bulunan ve büyük ölçüde az gelişmiş, okuma-yazma oranının az olduğu (veya olmadığı), teknolojiden yoksun toplumları içeren bir alanda çalışırken, folk bilimcileri kendi medeniyetleri ile ilgili bir alanda araştırmalarını sürdürürler. Dorson'a göre, bu durum, saha çalışmasında önemli bir fark yaratır. Antropolog, dışardan izleyen bir kişiyken, hatta neredeyse bir başka gezegenden gelmiş ve bir tercüman aracılığıyla iletişim kuran biriyken, folk bilimci toplumun içinden bir kişi olarak sahada çalışır. Folklor araştırmacısıda, dağlık bir bđlgede veya kayalık bir yarımada araştırma yapmaya gidebilir ve araştırmasının başarılı olabilmesi için orada arkadaş edinmeksi ve güven kazanması gerekir ancak antropologlardan farklı olarak, bilgi toplama işlemlerini evinde yürütebilir.

Antropoloji dalındaki çalışmalarda, yapılandırılmış evre her ne kadar, oyuncular ve faaliyetlerle birlikte sosyal ve kđltürel durumu tanımlayan üç parametreden biri olsa da, genellikle sözel bir kategoridir ve görsel biçim açısından tanımlanmış değildir (Spradley

1980, Pavlides'de 1985 alıntı). Bununla birlikte, etnografik araştırmanın temellerini oluşturan katılımcı gözlem ve bilgilendirici mülakatlar gibi araştırma metodları, özellikle faaliyet sistemlerini, bölge insanların kendi yapılandırılmış çevrelerini nasıl gördüklerini ve nasıl değerlendirdiklerini, ve yapılandırılmış çevrenin hangi biçimlerinin, öğelerinin ve niteliklerinin onlara ne ifade ettiğini anlamada çok faydalıdır.

Antropolojinin tersine arkeolojide yapılan araştırmalar, belirli bir toplum hakkında çıkarım yapabilmek için tamamen insan yapımı nesnelere dayalıdır. Bu nedenle, arkeolojide (sanat tarihinde de olduğu gibi) görsel biçim önemlidir çünkü toplumun yorumlanması görsel biçimin analiziyle yapılır. Arkeolojide, yapılandırılmış çevredeki en ince detayları ve farklılıkları kaydetmek ve analiz etmek ve böylece sosyal yapıyı, seviyeleri, faaliyet sistemlerini ve davranış biçimlerini yorumlamak üzere çok sofistike metodlar geliştirilmiştir (Sanders 1985, Rapoport 1990, Kent 1993). Diğer yandan arkeolojik araştırmalarda, görsel biçim ve zaman (kronoloji) arasındaki ilişki de önemli sayılmaktadır.

Mimaride, yöresel çevreler ve tasarımla ilgili çalışmaların çoğu, bu tür yapı ve çevrelerin estetik ve görsel niteliklerin bir sonucu olarak başlamıştır. Yöresel çevreyle ilgili ilk çalışmalar, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de başlayan resimsel (picturesque) akımına kadar geri gitmektedir. Aslında, daha önce tanımı üzerinde durulan "yöresel" teriminin mimari alandaki ilk kullanımı da bu döneme rastlamaktadır.

Rapoport (1979), yöresel çevrelere yönelik olarak, dört farklı tavır alınabileceğine işaret etmektedir. Bunlardan ilki, yöresel çevrelerin tamamen gözardı edilmesidir. İkinci tavırda ise yöresel çevrelerin varlığı kabul edilir ancak önemsenmeyerek dikkate alınmaz. Yöresel çevreleri sadece görsel açıdan ele alan ve değerlendiren bir diğer tavırda, bu tür çevrelerin biçimsel özellikleri romantikleştirilmekte ve abartılmakta, buna karşı içeriği ve ardında yatan nedenler, prensipler araştırılmadan yüzeysel bir yaklaşımla biçimler kopya veya taklit edilmektedir. Son olarak, bu araştırmada da benimsenen yaklaşımla, yöresel çevreler, çevre-davranış bilimleri ile ilgili kuramlardan,

modellerden, kavramlardan yararlanılarak analiz edilebilir ve önemli ipuçları, prensipler ve dersler alınarak bu çıkarımlar tasarıma uygulanabilir.

Bugüne kadar, tasarımcılar arasında en çok paylaşılan tavır üçüncüsü olmuştur. Yöresel çevrelerin estetik ve görsel nitelikleri, birçok mimarı büyülemiş ve etkilemiştir. Van de Velde, yöresel mimarının teknolojik özelliklerinden esinlenerek kamışlardan yapılmış çatılar kullanmıştır. Corbusier'in esin kaynağı ise, doğal düzenler, basit geometri, renk kullanımı, basit malzemeler ve insan ölçeği olmuştur. Aalto, Finlandiya'daki yöresel geleneklerden ve bölgedeki yerel malzemelerden etkilenmiştir. Fathy, kerpiç tuğlalarla yarattığı tonoz ve kubbelerinde, bölgede bulunan malzemeleri, özkaynakları ve tekniği kullanmıştır. Kahn biçimlenmede cüreti ve sağlamlığı, formların tekrarını, mekan ilişkileri ve tarihi referansları (Antik Çağ ve Ortaçağ) eserlerinde kullanmıştır.

A.B.D.'de Wright, yöresel mimariden, sanat ve tasarım konseptlerinden oldukça fazla etkilenmiştir. Yöresel karşısındaki temel tavrını, doğayla yakın ilişki, biçimleri ve süslemeleri reddetmek, sade yüzeyler ve basitlik olarak yansıtmıştır. Bununla birlikte Fitch'in (1982) işaret ettiği gibi, esin kaynakları zaman zaman mevcut kaynaklardan çok uzak olmuştur. Orta Batı'daki Prairie evleri, Japonların geleneksel ahşap mimarisinden esinlenmiştir. Daha sonraları, Güney Kaliforniya'daki evlerinin bazılarını, Yucatan'da yeni keşfedilmiş Maya şehirlerinden esinlenerek çizmiştir. Meems, Santa Fe'deki binalarında yöresel Hindu-İspanyol deyimini kullanmıştır. Aslında, "Santa Fe" biçim arayışı, New Mexico'daki mimarlar arasında hala gündemdedir (Wilson 1986). Diğerleri ise, yöresel deyimleri çok daha yüzeysel kullanmışlardır. Greenes, Japonların ahşap çerçevelerini Pasadena'ya uygulamıştır; Forster Normandiya'nın çiftlik evlerini prototip olarak almış ve New York dışındaki üst sınıf sayfiye evlerine uygulamıştır (Fitch 1982). Yöresel çevrelere yönelik bu tür tavırlar, son zamanlardaki post-modern hareketlerde de görülmektedir.

Pavrides'in özetlediği gibi, tüm bu çalışmalar birçok ortak karakteristiğe sahiptir. Çalışma birimleri, bir kapı veya pencereden, bir binanın veya tüm şehrin bütün uzamsal

planına kadar uzayabilen mimari öğelerden oluşmaktadır. Amaç, mimari açıdan önemli olan özelliklerin tipik veya tek olup olmadığını belirlemektir. Çalışmanın içeriği, ayrı ayrı binalar, şehir veya bölge olabilir. Ancak her ölçekte de daha çok mimari açıdan önem taşıyan özellikler üzerinde durulmuştur. Toplanan veriler temelde görseldir ve hemen hemen tamamı, fiziksel çevrenin sosyal ve kültürel içeriğinden bağımsız olarak, üç-boyutlu varlığı ile ilgilidir.

Rudofsky (1965) ve Rapoport (1969a) tarafından yayınlanan iki etkileyici çalışmanın bir sonucu olarak, 60'lı yıllarda yöresel çevrelere karşı yeni bir tavır gelişmiştir. Bu kitaplar, çapraz-kültürel bir niteliğe sahip olmanın yanında, yöresel çevrelerin “insani” ve “kültürel” yönlerini de vurgulamaktadırlar. Rapoport'un kitabının yayınlandığı yıl, Kuzey Gana'daki altı yörede yürütülen ve hem mimari hem de antropolojik metodoloji kullanılarak gerçekleştirilen bir saha araştırması da Prussin tarafından yayınlanmıştır (1969). Araştırma, somut nesnelere dışında, faaliyetler, kurumlar, sosyal düzen, dini ve dünyevi ideoloji, inançlar ve kültürel tarihi de içermektedir. Yöresel veya geleneksel biçimlere esefle bakmanın ve bunlara yüzeysel olarak ulaşmaya çalışmanın, derlenmişlik ve romantiklik anlamına geleceğini belirten de yine Prussin olmuştur. Prussin'e göre, “kültürel değişim kaçınılmazdır ve değişim, mevcut kültürlerin ve dışardan gelen kültürlerin sentezinin bir sonucu olarak yeni mimari biçimleri doğurur”. Bu nedenle, mimari değişimin zaman içinde incelenmesi çok önemlidir, çünkü ancak bu şekilde “gelecekte gittikçe artacak olan ani değişimlerle başa çıkabilmek için gereken anlayışı kazanmak mümkün olacaktır” (s. 118).

Gerçekte, bir toplumun değerleri, inançları, yaşam biçimi, kurumları ve sosyal düzeni iyice anlaşıldığında, yöresel çevreler de tam anlamıyla anlaşılmış olur. Rapoport'un (1982a) işaret ettiği gibi, fiziksel ifadenin ardında yatan nedenler yerine, şekil, geometri, malzemeler vb. gibi biçimsel özelliklere odaklanmak ve bunları taklit etmeye çalışmak, sadece yüzeysel bir görüntü içereceği için, uygun olmayan sonuçlar doğurabilir. Bu tavır, özellikle de yeni koşullarda işe yaramaz çünkü bir çok durumda, yanlış öğeler kopyalanır. Kullanıcılar bunları reddederler çünkü imaj yanlıştır. Örneğin; geleneksel malzemelerle, yeni malzemelerin kullanımını gerektiren modernlik arasında

bir çelişki olabilir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu, Fathy'nin tasarımının başarısız olmasındaki ana nedenlerden biridir. Dolayısıyla, yöresel sistemleri kullanma girişimlerinden bazılarının başarısız olması, yöresel biçimler, bunların anlamı ve kullanıcı tarafındaki tavırlar arasında oluşan çelişkilerle bağdaştırılabilir. İşte bu, tasarımcıların üçüncü tavrı terkedip sonuncusuna geçmeleri gerektiğini açıklayan bir nedendir.

Sonuncu tavrı ile ilgili olarak, yöresel çevrelerin niçin çalışılması gerektiği ve bunların bize ne öğretebileceği ve sağlayabileceği sorusu gündeme gelebilir. Bu konuyla ilgilenmek her ne kadar bu çalışmanın bir amacı olmasa da, detaylarına girilmeden tartışılacaktır. Öncelikle yöresel çevreler, görsel ve estetik niteliklerinden bağımsız olarak, çevresel, yapısal, fonksiyonel, tarihsel, organizasyonel birçok özelliğe sahiptir ve bunların hepsi, tasarımcılar için geniş bir kaynak teşkil eder. Yöresel çevreler, çevresel tasarımın temel konularından olan iklim, teknoloji, özkaynakların kullanımı, yaşam biçimleri, alışkanlıklar, faaliyet sistemleri için geçerli bir çok ders içerir.

Turan'ın (1983) işaret ettiği gibi yöresel çevreler, insanların çevreyle doğrudan ilişkilerinin ve deneyimlerinin bir ürünüdür. Bu nedenle, fiziksel, sosyal ve kültürel çevreye karşı tepkiseldirler. Yöresel çevrelerin kurucuları, binalarını doğal ortama uydurma konusunda özenilecek bir beceri sergilerler. Doğal çevreyle yapılandırılmış çevre arasındaki uyum yanında, anlaşılması zor olan konulardan bir diğeri de, yöresel çevrelerin yöre insanlarının sosyal ve davranışsal gereksinimlerine karşı duyarlı olmasıdır. Yöresel tasarımı, çağdaş tasarımdan ayırıştırabilmenin bir diğeri yolu da, fiziksel ve insani sistemler arasındaki uyumdur. Bu da, yöresel çevrelerden çıkarılması gereken bir başka derstir.

Fiziksel alan ve davranışlar arasında sadece uyum değil, net bir bağlantı da vardır. Bunun nedeni, grubun tüm üyeleri tarafından kullanılan kriterler arasındaki son derece büyük uyumdur. Model paylaşıldığı ve herkesçe kabul gördüğü için, ortaya çıkan çevre kullanıcılarına açıkça birşeyler ifade eder. Bu nedenle yöresel çevrelerde, beklenen davranışı, farkedilir ve sade ipuçlarıyla anlatan, belirli yaşam biçimlerine yönelik

düzenler bulunur (Rapoport 1977, 1978c, 1980b). Bu ayrıca, çevre ve davranış ilişkilerinin, biçimlerinin yöresel çevrelerde daha açık olarak gözlenebileceğini de gösterir.

Dahası, modelin paylaşılmasından ötürü, tercihler de tutarlılık gösterir. Bu tutarlı tercihlerle oluşan çevreler, grubu daha açık bir biçimde tanımlar (Rapoport 1980b). Yöresel çevrelerin, ortaya çıktıkları kültürle yakından bağlantılı olması ve dolayısıyla kültür-bağımlı kabul edilmeleri de bununla ilgilidir. Yöresel çevreler aynı zamanda, iyi birer kültür göstergesidir ve dolayısıyla, çevre-davranış ilişkisi ile ilgili çalışmalarda faydalı bir başlangıç noktası oluşturabilirler.

Diğer yandan, yöresel çevrelerin, diğer çevrelere kıyasla daha net karakteristiklere, biçimlere ve ilişkilere sahip olmalarından ötürü, işe bu, çizgileri çok kesin olan “aşırı” örneklerden başlamak ve sonra da daha belirsiz örneklerle devam etmek, iyi bir strateji olabilir (Rapoport 1982a). Ayrıca, yöresel çevreler yüksek oranda kültür-bağımlı (dolayısıyla daha kesin çizgilere sahip) olduğu için, çapraz-kültür veya alt-kültür çalışmalarına ve karşılaştırmalarına da olanak tanır ki bu da, çevre ve davranış ilişkileri ile ilgili geçerli bir teorinin geliştirilmesi ve dünyanın diğer bölümlerinde ve şehirlerinde birarada varolan farklı kültürler ve alt-kültürler için planlama yapılması açısından faydalı olabilir.

Bununla birlikte, insanların çevreyle etkileşimine yönelik teoriler, araştırmalardan çıkarılmış genellemelere dayandırılmalıdır ve geçerli olabilecek genellemeler sadece mümkün olan en geniş örneklemelerin kullanılmasıyla elde edilebilir. Bunun anlamı, yöresel örnekleri içermeyen verilere dayalı genellemelerin, yetersiz kalacağıdır çünkü yöresel çevreler tüm yapılandırılmış çevrelerin çoğunluğunu teşkil etmektedir (Rapoport 1980b, 1982a).

Çevre-davranış çalışmalarında, planlamasında ve tasarımında geçerli kabul edilen teorilerde genellikle, yüksek stil (kuramsal tasarım) geleneğine ait örneklere dayalıdır. Rapoport'un (1980b, 1982a, 1986) işaret ettiği gibi, ne yüksek stil tasarım ne de yöresel

tasarım, birbirinden ayrı olarak ele alınabilir. Benzer şekilde Fitch'in (1982) de belirttiği gibi, yöresel tasarımla ileri tasarım arasında her zaman bir bağlantı olmuştur. Eldem (1955) bu bağlantıyı, 19. yüzyılda yapılmış olan Osmanlı İmparatorluğu Sarayları ile açıklamaktadır.

Bu durumda karşımıza çıkan soru, yöreselin en iyi biçimde nasıl incelenebileceği sorusudur. Aynı soru, bu çalışmanın da konusu olan temel araştırma sorusu için de geçerlidir: Kültür ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimleri nasıl inceleyebiliriz? Analizin ilk adımı, yöresel çevrenin öğeleri ile ilgili yeterli ölçüde kayıt tutmak, tanım yapmak ve doküman toplamaktır. Sadece belli başlı yapılar değil, tüm yerleşim sistemi ve bu sistem içindeki ilişkiler kaydedilmeli, tanımlanmalı ve şekillendirilmelidir. Belli başlı yapıların ötesine geçmek gerekir çünkü insanlar çok sayıda ve farklı yerleşimler kullanırlar. Dahası, öğeler arasındaki ilişkiler de, öğeler kadar önemli olabilir. İşte bu nedenle, yöresel mimariden öte yöresel çevre ile ilgilenilmelidir (bkz. Rapoport 1982a). Aynı nedenlerden ötürü, insanların yaşamında en önemli ve birincil yapı olmasına rağmen ev, yerleşimden ve çevrenin diğer öğelerinden ayrı olarak ele alınamaz. Studer'in (1982) işaret ettiği gibi evler, içinde yaşayan insanların faaliyetlerinin sadece bir bölümünü içine alır ve bu da iklime, sosyo-kültürel içeriğe, nüfusun sosyal ekonomisine bağlı olarak değişiklik gösterebilir (Studer'in (1982), Filipinler'deki Ifago kabilesinin evleri ile Bernese'nin İsviçre'deki çiftlik evleri arasında yaptığı karşılaştırmaya; Tosun'un (1983) Doğu Karadeniz Bölgesindeki dağlık alanlarda yaşayan göçebe grupların evleri ile kıyı bölgesinde tarımla geçinen yerleşik grupların evleri arasında yaptığı karşılaştırmaya bakınız; Rapoport 1977).

Donanımın dışında, insanları, davranışlarını, faaliyetlerini, yaşam biçimlerini, bilişsel şemalarını, anlamları ve sembollerini de çevreye dahil etmek önemlidir (Rapoport 1982a). Yöresel çevreler, ancak bu şekilde, bir toplumun değerlerini, inançlarını, kurumlarını ve sosyal düzenlerini tam anlamıyla kavrayarak anlaşılabilir. Böylece, çevre-davranış araştırmalarından çıkarılan kavramların, modellerin ve bilginin elde edilmesiyle, yöresel çevrelerin analizinde temel sağlanmış olur.

Son olarak, yöresel çevrelerin incelenmesinde, son zamanlarda meydana gelen değişimlere yoğunlaşmak ve yeni tasarımlar yaparken, geçerli dersler, prensipler ve kriterler çıkarabilmek için değişimin nedenlerini kavramak da önemlidir. Aksi halde, tüm çabalar, uygun olmayan sonuçlar doğurabilir.

2.3. Türkiye’deki Mimari Tasarım Hareketleri ve Yöresel Çevrelere Yaklaşımlar

İngilizce’deki kullanımına benzer şekilde, Türkçe’de “yöresel” kelimesi, dış veya yabancı etkilere maruz kalmamış anlamında, “yerli” olarak yer almış ve özellikle de yerel bir dili veya aksanı tanımlamak için kullanılmıştır. Sonraları, “yerli” kelimesi, daha çok mimari, sanat ve el sanatları literatüründe “yöre” kelimesi ile değiştirilmiştir. Aslında, “yerli” kelimesine kıyasla “yöre” kelimesi daha yere-özel bir anlam içerir ve kendine has karakteristikleri olan daha sınırlı bir çevreyi tanımlar (“yerli” kelimesi ulusal dilde de kullanılmakla beraber, “yöre” kelimesi daha çok bölgesel olarak kullanılmaktadır). Ancak halen “yöre” kelimesinin tasarımla, mimariyle ve çevreyle ilintili tanımı çok net değildir ve kelimenin Türkiye’de kabul gören anlamı ürün özelliklerine dayalıdır.

Türkiye’de bugüne kadar, yöresel çevreler daha çok mimarlar tarafından incelenmiştir. Yöresel ve geleneksel çevreler özellikle, 1908-1929 ve 1939-1950 arasındaki tarihlere denk gelen milliyetçi dönemlerdeki mimari tasarım hareketlerinde etki yapmıştır. İlk dönemde tasarımcılar arasında üçüncü tavır (Rapoport 1979) yaygınken, ikinci dönemdeki eğilim, değilse bile en azından niyet, daha çok dördüncü tavra yönelik olmuştur. Bununla birlikte, ancak 1970’lerden sonra yapılan çalışmalar ve analizler, sadece ev gibi belli başlı yapıları değil, tüm yerleşimi içermiştir. Mimarların yöresel ve geleneksel çevrelere karşı değişen tavırları, çoğunlukla, toplumdaki sürekli devam eden kimlikle ilgili ideolojik yönelmelerle yakından ilgilidir. Aslında, toplumdaki bu ideolojik yönelmeler ve tasarım hareketleri iki kategoriye ayrılabilir: Türk Ulusal Kimliğinin arayışı ve modern batı kimliğinin arayışı.

İlk ulusal hareket, Balkan Savaşındaki yenilgiyle beraber Balkanların kaybedilmesinin, Osmanlı ve İslami yayılcılığı çökerten Arnavutluk ayaklanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliğinin önde gelen düşünürü Ziya Gökalp'tir (Gökalp 1918). Gökalp'in ideolojisi, iki yönlü kültürel bir teoriye dayanmaktadır: büyük oranda bilimsel ve teknolojik bilgi içeren, uluslararası bir karaktere sahip olan ve Batı'dan kolaylıkla adapte edilebilecek "medeniyet"; ulusal özellikler taşıyan, başka hiç bir yerden alınamayacak olan, ancak bir ulusun kendi tarihinden gelen ve kendi insanları tarafından yaşatılan "kültür". Uluslararası ve yerli öğeler içeren Türk milliyetçiliğinin doktrinleri gibi, tasarımda aranan ve bir açıdan yüzeysel olan sentez, Gökalp'in "medeniyet" ve "kültür" ikilemini de karşılamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'na, kapitalist dünya ekonomisiyle birleştiği dönemde giren kurumlara ait olan yapıların tasarımında ve inşasında, çelik ve betonarme gibi modern yapı sistemleri kullanılmıştır. Kütlelerin ve fonksiyonların düzeni Batıdan alınırken, dış görünümde, Osmanlı mimarisinin görsel ve biçimsel karakteristikleri (kemerler, sütunlar, pervazlar, çıkma, çıkma dirsek ve destekleri vb.) kopyalanmış veya taklit edilmiştir. Bununla birlikte bu hareket, çoğunlukla şehirlerde inşa edilen kamu binaları ile sınırlı kalmıştır ve yöresel uygulamalar ülke çapındaki çoğu planlama ve inşaat faaliyetini etkilemiştir.

Bu yaklaşım, derlenmişliği ve yüzeyselliği nedeniyle şiddetle eleştirilmiş ve karşı çıkmıştır. Diğer yandan, bu yaklaşım, kendilerini geçmişten - hem Osmanlı hem de İslami imajdan- kurtarmak isteyen Cumhuriyetçi liderlerin hedefleriyle de tutarsızlık göstermiştir. Ünlü bir şair ve eleştirmen olan Hasim, bu yaklaşımı şu sözlerle eleştirmektedir:

Genç şairlerin parmak hesabı ile mani yazmaya başlamalarından ve yenilik taraftarlarının Türk sazıyla yapılan müziği batonla icra etmeye başlamasından bu yana, mimarlarımız arasında da ad veremediğimiz bir "medrese" mimarisi yayılmaya başladı. Otellerin, bankaların, okulların, iskele binalarının hepsi, dışarısında minaresi, içerisinde minberi olmayan bir cami karikatürü gibidir. Mimarlarımız bu yapı biçimini "Türk mimarisi" olarak adlandırıyorlar (Ural 1974, s.24).

İkinci ulusal tasarım hareketi (1939-1950), ilkinden iki önemli nedenle ayrılmaktadır. Birincisi, ilk ulusal tasarım hareketinin uluslararası derleme karakteristiğinin tersine, ikinci hareketin daha bölgesel bir karakteri vardır. Daha çok kırsal ve yöresel çevrelere odaklanmıştır (Alsac 1976, 1984). İkinci olarak ise bu hareket, belirli yapı tiplerinden veya bunlara ait öğelerden bağımsız olan bir dizi prensibi formüle etme girişiminde bulunmuştur. Tasarım prensiplerinin ana kaynağı Anadolu evleridir. Amaç, Türk evleri tasarlamak değil, araştırmayla bazı soyut prensipleri ifade etmek olmuştur. Böylece bu prensipler, büyük oranda yöresel yerleşim çevrelerinden doğan her tip yapıya uygulanabilecektir. Bu hareket kapsamındaki çalışmalar, çoğunlukla donanıma dayanmış ve sosyal ve kültürel içeriği açık bir biçimde dahil etmemişlerdir.

Yöresel çevrelerin kabul görmesi ve ders çıkarmak için araştırmaların yapılarak bunların da tasarıma aktarılması, aslen bu dönemde başlamıştır. Araştırmaların çoğu, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Güzel Sanatlar Akademisindeki mimarlık bölümü öğrencileri tarafından yürütülmüştür. Her iki okulda da, bu dönemde yapılan tezler, ev, pazar yeri, hamam, vb gibi (Tekeli 1984) çeşitli yöresel biçimlerin toplanmasına odaklanmıştır. Bayındırlık Bakanlığı'nın düzenlediği yarışmalarda yöresel mimari düşünülerek yapılan tasarımlar kazanmış ve hükümet binalarında yöresel mimarinin öğeleri önemli addedilmiştir. Diğerlerinin yanında, hem bir akademisyen hem de bir uygulamacı olan Eldem (1955, 1982), katkılarıyla bu döneme imzasını atmıştır.

Tekeli'nin (1984) özetlediği gibi, ikinci ulusal tasarım hareketi döneminde dört yaklaşım gözlenebilmektedir. Birincisi "*bölgeci*" yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temeli, bölgesel iklime, malzemelere uyum sağlamak ve kültürel devamlılığı sergilemektir. Amaç, yöreselin kapsamlı analiziyle, bölgesel senteze ulaşabilmektir. Tekeli'ye göre (1984), ikinci yaklaşım, "*nostaljik*" olarak nitelendirilebilir. Buradaki temel iddia ise, geçmişe ait değerlerin hala geçerli olmasıdır. Hatta, geleneksel İstanbul evlerinin, ahşap yerine betonarme kullanılmasıyla bile tatmin edici olabileceği önerilmiştir. (Eldem'in İstanbul'da üst sınıf için yaptığı tasarımların çoğunda kendi tavrı gözlenebilir, Eldem 1982). Üçüncü yaklaşım, Anadolu'dan çıkan "*popülist*" yaklaşımdır. Bu yaklaşımın

temeli, Anadolu yaşamındaki anonim kökenli ve devam eden süreçlerdir. Şehirlerde Anadolu yaşamını yaratma çabaları, bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir (Oelsner 1946). Dördüncü yaklaşım ise, Tekeli tarafından “*şovenizm*” olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşımda, ihtişam ve anıtsallık tasarıma hakim olmuştur. Cumhuriyet ideolojisinde Osmanlı geçmişine yönelik bir nostalji olmadığından, Türk anıtsallığı arayışında Selçuk dönemine ve Hitit medeniyetlerine geri gitme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tekeli'nin (1984) işaret ettiği gibi, bu hareket sırasında, modernizm asla reddedilmemiştir. Nostaljik yaklaşım modernizmi, tarihi örneklerde bulmuş, bölgeci yaklaşım bölgeciliği modernizmin ve rasyonalizmin bir ön koşulu olarak almıştır. Şovenist yaklaşım ise etkileyici olma arayışında, modern eğilimlerini güçlendirmek için anıtsal öğeleri kullanmıştır.

İkinci ulusal tasarım hareketiyle ilgili fikirler, İkinci Dünya Savaşından sonra gözden düşmüştür. Bunun birçok nedeni vardır: öncelikle, milliyetçilik bozguna uğratılmış bir ideoloji olmuştur; ikinci olarak milliyetçi duyguların güçlendirilmesine gerek kalmamıştır (Alsac 1976); üçüncü olarak Türkiye uzun ve götülsüz bir tecrit döneminden sonra dünyaya açılmıştır ve savaşın sona ermesiyle ticari yaşam hareketlenmiştir. Savaşın sona ermesi, yapı malzemelerinin ithalatı yeniden başlamış ve inşaat sektörü için daha fazla kaynak oluşmuştur (Alsac 1984). Son olarak, tasarımcıların değerleri ve tavırları ile ilgili olarak daha fazla eleştiri ve büyüyen bir tatminsizlik ortaya çıkmıştır: yöresel ve geleneksel çevrelerden tasarımcılara güzel gelen öğelerin alınarak yeni binalara eklenmesi, kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap verememiştir. Dolayısıyla, tasarımın çağdaş ihtiyaçları karşılaması gerektiği ortaya atılmıştır (Tekeli 1984).

1950 seçimlerinden sonra, politik ve hızlı ekonomik değişimlerle, ulusal tasarım hareketi tamamen terkedilmiştir. Yeni seçilen Demokrat Parti'nin liderleri, Türkiye'yi küçük bir Amerika yapmayı hedeflemişlerdir. Bu tavrın bir sonucu olarak, Amerikan etkisi her yerde hissedilmeye başlamıştır. Tekeli'nin (1984) işaret ettiği gibi, politik ve ekonomik açılardan uluslararası düzene entegre olmuş periferik bir ülkede, yöresel veya bölgesel mimariyi esas alan bir tasarım anlayışını sürdürmek mümkün olmamıştır.

Yöresel, bölgesel veya ulusal mimariyi, daha önceki gibi kapalı ekonomik ve politik sistemde sürdürmek daha kolaydır ancak, artan iletişim ve yayılan Batı kültürü karşısında, tasarımcılar için en gerçekçi strateji, Batılı modelleri izleyerek sergiledikleri beceriyle, pazarın ihtiyaçlarına cevap vermek ve kendi ülkelerindeki mesleki pazarlarını dışardan gelenlere karşı korumak olmuştur.

Aslında 1950'den sonra, Türkiye'nin her yerinde kültür ve yapılandırılmış çevrede ani değişimler meydana gelmiştir. Otoyolların gelişmesiyle ve fiziksel hareketlilik imkanının ve iletişimin (hem yüzyüze hem de kitle iletişim araçlarıyla) artmasıyla birlikte, insanların tavırları, değerleri ve imajları büyük ölçüde değişmiştir. Daha ilerde de tartışılacağı gibi yeni ekonomik sisteme geçilmesiyle birlikte, sosyal yapı, toplumdaki güç dengeleri ve sosyal hareketlilik artmıştır. Bunlar, yapılandırılmış çevreye, özellikle de eve karşı tavırları değiştirmiştir. Diğer yandan, değerlerdeki, tavırlardaki ve imajdaki değişimler, teknoloji ve yapı malzemelerindeki değişimlerle birlikte artmıştır. Özellikle de yurtçinde, yapı malzemeleri sektöründeki hızlı sanayileşme ile, en izole topluluklar da dahil olmak üzere, ülkenin her yerindeki geleneksel yöresel uygulamalar son bulmuştur. Türkiye'nin her yerinde kurulmaya başlayan çimento fabrikaları da yine bu on yıllık döneme rastlamış ve yapılandırılmış çevrenin hem ürün karakteristiklerini hem de süreçleri önemli ölçüde etkilemiştir. Dahası, yeni hizmetler (elektrik, su vb.), yeni cihazlar (radyo, televizyon, çamaşır makinesi, buzdolabı, dikiş makinesi ve daha sonraları ise video gibi) ve evlerdeki yeni kolaylıklar ve mobilya tipleri, insanların alışkanlıklarını değiştirmiştir. Bunların tümü, yaşam biçimlerini, özellikle de insanların çevreden beklentilerini etkilemiştir. Bu gelişme aynı zamanda da bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmış ve ülke çapında tekdüze bir yapı biçimi yaratmıştır. Kitle iletişimiyle yaygınlaşan tüketim toplumu değerleri, bu tekdüzeliğin ana kaynağıdır. Yöreselin, 1970'lerde öğrenciler arasında ve 1980'lerde de uygulamacı tasarımcılar arasında yeniden kabul görmesinin nedeni, yine bu tekdüzelik ve yapılandırılmış çevrenin tarihi ve bölgesel ifadeden yoksun olmasıdır. Çevre ve davranış alanının ortaya çıkması ve böylece uygun olmayan sonuçların, hataların ve son zamanlarda tasarlanan ve yapılandırılan çevredeki ahenksizliğin üzerinde durulması da bu süreci kolaylaştırmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesinde, yöresel çevrelerle ilgili ilk kapsamlı çalışma, 1970 yılında Özgüner tarafından yapılmış ve yayınlanmıştır (Özgüner 1970). O zamandan bu yana, tüm Türkiye’de yöresel çevrelerle ilgili bir çok çalışma yapılmıştır (Doğu Karadeniz Bölgesindeki yöresel çevrelerle ilgili olarak bkz. Erım 1971, Aksoy 1974, Evcı 1981, Sümerkan 1981, Göldeli ve Göldeli 1982, Göldeli 1983, Tosun 1982, 1983, Enön, et al. 1984). Bununla birlikte, bu çalışmalardan sadece birkaçı kültürel faktörleri ve yapılandırılmış çevre ile kültür arasındaki ilişkiyi açık bir biçimde içermektedir (Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili olarak, Tosun 1983). Bu çalışmaların çoğu, yapı biçiminin görsel tanımı ve yorumlanması üzerine yoğunlaşmıştır.

Şaşırtıcı bir biçimde, geleneksel yöresel yapıların yöre insanları açısından ne ifade ettiği ve çevre insan ilişkilerinde ne şekilde bağlantılılar olduğuna dair hemen hemen hiçbir çalışma yoktur (en azından Doğu Karadeniz Bölgesinin kırsal alanlarıyla ilgili hiçbir çalışma yoktur). Biçimin belli başlı özellikleri ve bunların yöre insanlarına ne ifade ettiği, son derece önemli olmasına rağmen, bugüne kadar detaylı bir biçimde incelenmemiştir. Bu konuyla ilgili tek çalışma Orta Karadeniz Bölgesindeki kasabalardan biri olan Safranbolu’da yapılmıştır (Bayazıt 1986). Bu çalışmanın amacı, yöre insanları için değişen öncelikleri belirlemek ve böylece bölgedeki konutların, kullanıcı öncelikleri ışığı altında korunmasını sağlamaktır. Bununla birlikte bu çalışma, tüm yerleşim sistemi yerine, temelde evlerin mimari özelliklerini esas almış ve evle ilgili önceliklerin değişmesiyle sosyal ve kültürel içerikte meydana gelen değişimler arasındaki ilişki, açık bir biçimde ifade edilmemiştir. Diğer bir deyişle, belli başlı tercihlerin ardındaki nedenler detaylarıyla incelenmemiştir.

Diğer yandan bugüne kadar Türkiye’nin kırsal alanlarındaki yapılandırılmış çevrede son zamanlarda meydana gelen değişimler ve bu değişimlerin, genellikle evlerini kendileri tasarlayan kullanıcılarına ne ifade ettiği ile ilgili de bir çalışma yapılmamıştır. Bu ihmalin ardındaki neden, kısmi olarak araştırmacılar arasında yaygın olarak kabul gören, yeni biçimlerin uygunsuz olduğuna dair iddiadır: bu biçimler, ne fiziksel olarak ne de sosyal ve kültürel anlamda fonksiyoneldir. Bununla birlikte bu iddia,

araştırmacılar tarafından detaylı bir analizle ispatlanmış değildir. Ev ve yerleşim biçimlerindeki değişimlerin, faaliyet ve yaşam biçimi açısından uygunsuz olduğu ve kullanıcıları için istenmeyen, beklenmeyen elverişsiz sonuçlar doğurduğu kabul edilse bile, bunların yerel insanlara ne ifade ettiğini anlamak yine de önemlidir. İnsanların kanaatlerini ve bu yeni özelliklerin, öğelerin onlara ne ifade ettiğini bilerek, büyük ölçüde geleneksel yöresel tasarıma dayalı yeni alternatifler yaratmak mümkün olabilir. Diğer yandan bu, tarihsel ve bölgesel ifadeye ulaşmamıza ve böylece yapılandırılmış çevrenin devamlılığını sağlamamıza yardımcı olabilir.

Giriş bölümünde işaret ettiğim gibi, yöresel çevreleri - ve aynı zamanda da diğer çevre tiplerini - ve meydana gelen değişimleri anlayabilmemiz için, bunların kullanıcıları için ne tür bir anlam ifade ettiğini dikkate almamız gerekir. Rapoport'a (1982b, 1988) gönderme yaparak, gelişmekte olan çoğu ülkedeki değişen çevrelerin, şekillendirilmelerinin ardındaki mantığın (King 1995, Martin 1984, Goodenough 1963, Rowland 1983, Hardie 1989, Snyder, Stea ve Sadalla 1976) anlam ile bağlantılı olduğunu ortaya koydum. Bu bağlamda, yapılandırılmış çevrenin biçiminde meydana gelen değişimin, genellikle, konfor, yaşam standardının iyileştirilmesi vb. gibi nedenlere bağlı olarak değil de, daha yüksek sosyal statü ve kimlik ile eş tutulan "modernlik" bir ifadesi olarak görölmesi gerektiğini öne sürdüm. Bu durumda, yapılandırılmış çevrenin içerdii anlamı ve bu anlamın detaylarıyla ne şekilde incelenebileceğini, Doğu Karadeniz Bölgesi için yapılan çalışmanın metodolojisi üzerinde yoğunlaşmadan önce tartışmak gerekmektedir.

3. YAPILANDIRILMIŞ ÇEVRENİN İÇERDİĞİ ANLAM

3.1. Anlam Türleri

Antropoloji, coğrafya ve mimari gibi çeşitli disiplinlerde, çevresel anlamla ilgili çalışmalara yönelik artan bir ilgi görülmektedir. Temel çalışma alanı maddesel öğelerin incelenmesi olan arkeolojide bile anlamın önemi çok açıktır. Son yıllarda, yapılandırılmış çevrenin içerdiği anlamın önemi, çevre ve davranış çalışmalarında da büyük ölçüde ilgi görmüştür. Bununla birlikte, “anlam” terimi ile ilgili tartışmalar değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, farklı düzeydeki veya tipteki anlamların birbirinden ayrıştırılması gerekmektedir.

Rapoport’a (1988 s.12) göre, yapılandırılmış çevreler farklı türde veya düzeyde anlam ifade etmektedir. Bunlar: kozmolojiyle, kültürel şemayla, dünya görüşüyle, felsefi sistemlerle, kutsallıkla vb. ilgili “*üst düzeydeki anlamlar*”; kimlikle, statüyle, sağlıkla, güçle, prestijle vb. ilgili “*orta düzeydeki anlamlar*” -bunlar faydalı fonksiyonlara yönelik olmayan ve gözükmeyen anlamlardır; mekanın amaçladığı faydaları tanımlayan, sosyal durumla, beklenen davranışlarla, mahremiyetle, kişisel bölgeyle, oturma düzeniyle, mekanın kullanım biçimi vb. ilgili, kullanıcılarını uygun ve beklenen biçimde davranmaya yönelten, günlük ve faydaya ilişkin “*alt düzeydeki anlamlar*”dır.

Herhangi bir yapılandırılmış çevrenin incelenmesinde, her üç tür anlamın da mevcut olabileceği gözöüne alınmalıdır. Bununla birlikte, bazı durumlarda belirli bir tür anlam daha az veya daha fazla önem taşıyabilir. Bu aşamada, hangi anlamların hangi durumlarda daha önemli olabileceği ve değişimin muhtemel yönünün ne olabileceği sorusu gündeme gelir. Rapoport’a (1982b, 1988) göre, alt düzeydeki günlük anlamlar, her tür yapılandırılmış çevrede her zaman mevcuttur. Küçük ölçekli ve okur yazarlığın olmadığı geleneksel yerleşimlerde orta düzeydeki anlamlar daha az önem taşıyabilir (Pavlidis’in 1985 tarihinde, küçük bir ada köyü olan Erossos’ta yaptığı ve orta

düzeydeki anlamların, yöresel çevrelerde de önemli olduğunu iddia ettiği çalışmaya bkz). Bu tür gruplarda ve geleneksel yerleşimlerde, törensel binalarda, mezarlarda vb., üst düzeydeki anlamlar daha fazla önem taşıyabilir. Öte yandan, diğer sembolik sistemler (yazı gibi) yaygınlaştıkça, yapılandırılmış çevrenin içerdiği üst düzeydeki anlamların önemi azalabilir. Üst düzeydeki anlamlar ortadan kalktıkça, orta düzeydeki anlamların önemi artmaktadır. Günümüzdeki çevrelerde, orta düzeydeki anlamlar, toplumun ölçeğine, karmaşıklığına ve farklılaşmasına bağlı olarak daha fazla önem kazanma eğilimindedir. Bir toplumda insanlar birbirlerini tanımıyorsa ve sosyal hareketlilik artıyorsa, statü ve kimliğin iletişimi daha fazla önem kazanır.

Bugüne kadar, mimari teori ve tarihle birlikte, antropoloji ve arkeoloji de, yapılandırılmış çevrenin içerdiği üst düzeydeki anlamların üzerinde durmuştur. Oysa, Rapoport'un (1988) da işaret ettiği gibi, üst düzeydeki anlamlar genellikle bilinmez veya çoğu kullanıcı için az önem taşır. Son yıllarda, orta düzeydeki anlamlar, sosyal arkeoloji, antropoloji, mimarlık ve çevre-davranış çalışmaları gibi birçok alanda önem kazanmaya başlamıştır. Diğer pek çok çalışmanın yanında aşağıdaki referanslar, orta düzeydeki anlamlara yönelik olarak artan ilgiyi göstermektedir: Rainwater (1966), Royse (1969), Laumann ve Howe (1970), Garling (1976), Duncan ve Duncan (1976, 1980), Appleyard (1979), Altman ve Gauvain (1981), Duncan (1982), Rapoport (1982b), Gauvain, Altman ve Fahim (1984), Lindsey, Buchan, Duncan (1984), Pavlides (1985), Amaturro, Costagliola ve Ragone (1987), Sadalla, Vershure ve Burroughs (1987), Lang, Desai ve Desai (1998).

Bu çalışmada öncelikle, statüyü, kimliği ve prestiji ifade eden orta düzeydeki anlamlarla da ilgileniyorum. Ancak bu, saha araştırmamı yürütmeyi önerdiğim yapılandırılmış çevrede, diğer türdeki anlamların daha az önem taşıdığı anlamına gelmemelidir. Aslında, üst düzeydeki anlamların, her ne kadar yerel insanlar tarafından bilinmese de, bazı binalarda, özellikle de son zamanlarda inşa edilen camilerde çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ortak katılımlı bir cami tasarımı için getirilen bir öneri sırasında, bir köyde edindiğim kişisel deneyim de, üst düzeydeki anlamların önemini desteklemektedir. Bu, aynı zamanda köylülerin yeni ve modern cami biçimlerine

direnmelerini de açıklamaktadır. Bununla birlikte, köy çevrelerinde, özellikle de evlerde son zamanlarda meydana gelen büyük değişimler gözönüne alındığında, en çok orta düzeydeki anlamların önem taşıdığı varsayıyorum. Diğer yandan alt düzeydeki anlamların da, statü, hiyerarşi gibi orta düzeydeki anlamları ifade edebileceği gözönüne alınmalıdır (Rapoport 1988). Aslında, belirli yerleşimlerin kullanımını, faaliyetleri ve kullanım biçimlerini belirleyecek olduğum saha araştırması sırasında, iki hipotezin testi için, yapılandırılmış çevrenin içerdiği alt düzeydeki anlamlar da kısmen ele alınacaktır.

Bu çalışmanın temeli orta düzeydeki anlamlar, özellikle de statü ve kimlik üzerine olduğu için, bu aşamada, bunlara biraz daha detaylı bakmak gerekmektedir. Kimlik ve statüyü tartışırken, hipotezlerimi daha da geliştirecek ve gözden geçireceğim.

3.2. Kimlik, Statü ve Yapılandırılmış Çevre

Çağdaş kullanımıyla kimlik, genellikle kişisel karakteristikler olarak düşünülmekte ve toplumsal ve grup karakteristikleri ile ters düşmektedir (Goodenough 1963, Appleyard 1979, Altman ve Gauvain 1981). Rapoport'un (1982c) önerdiği gibi, kimlik hem bireysel hem de grup düzeyinde ele alınmalıdır. Bireysel kimlik kişisel karakteristikleri ve farklı olmayı belirtmektedir. Bunun anlamı, bir kişinin kim ve ne olduğu, çevresindekiler tarafından nasıl görüldüğü veya kişinin kendisini diğer kişilere benzer veya farklı olarak nasıl gördüğü veya kendisi hakkında ne hissettiğidir. Grup kimliği ise, sosyal bir birimin, kendini nasıl farklı gördüğü veya diğerleri tarafından nasıl farklı görüldüğü ile ilgili karakteristikler olarak tanımlanabilir.

Aslında, bireysel kimlik, grup değişkenlerine içten içe bağlıdır çünkü tümü kültürleme sürecinin bir parçası olan aile yaşantısından, bireyin sosyal dünyadaki günlük deneyimlerinden, ahlaki ve dini eğitimden ve karşılaşılan yerleşimlerden doğar (Proshansky 1976, Rapoport 1978c, Güvenç 1974). Goodenough'ya (1963) göre, kendimizi ve diğer insanları düşünürken, kimliğin bazı özelliklerini kişisel olarak kabul ederken, diğer özelliklerini ise sosyal olarak, yani bir grubun üyesi olmaktan kaynaklanan şekilde kabul ederiz. Kişisel ve sosyal kimliğin özellikleri belli bir

noktaya kadar ilişkilidir ve bu da sosyal bir grubun veya kategorinin üyesi olmak için gereklidir.

Bireysel ve grup kimliği (çekirdek aile, geniş aile, akrabalık, çalışma grubu, hemşehricilik, dini, etnik, sosyal sınıf, cinsiyet, tabiyet, vb. çeşitli türleri) çevre aracılığıyla ve/veya başka yollarla, grubun üyelerine veya kişinin kendisine (içsel olarak) olduğu kadar diğer kişilere de (dışsal olarak) ifade edilir (Rapoport 1982c). Çevresel olarak kimlik, ülke, bölge, şehir, mahalle, köy, ev, oda vb. gibi farklı ölçeklerle ifade edilebilir. Detaylarıyla tartışacağımız üzere kimlik, doğada sabit olan veya olmayan çeşitli çevresel unsurlar aracılığıyla ifade edilebilir (Rapoport 1982b, c).

Rapoport'un (1982c) önerdiği gibi, kimliğin çevresel unsurlar (ipuçları) aracılığıyla iletişimi, kimliğin içten veya dıştan bilinmemesi durumunda daha da önem kazanır. Kimlik hem içerdekiler hem de dışardakiler tarafından biliniyorsa, ve kimliğin iletilmesi için başka araçlar mevcutsa, çevresel unsurların önemi azalır. Daha önce de belirtildiği gibi, herkesin birbirini tanıdığı küçük geleneksel topluluklarda, kimliğin iletişimi daha önemsizdir. Bununla birlikte, bu tür durumlarda bile, kimliği ve statüyü anlatan fiziksel unsurlar mevcuttur (Pavrides 1985, Japha ve Japha 1991, Glass 1978 Rapoport'ta 1982b alıntı). Ancak bu unsurlar daha gizli olabilir ve dışardan gelen biri tarafından bir bakışta görülmeyebilir. Bununla birlikte bu unsurlar, daha sistematik bir araştırmayla ve kültüre aşına olunduğunda ortaya çıkarılabilir.

Kimliğin ve statünün iletişimi ile ilgili olarak, sosyal ilişkilerin boyutunun gözönüne alınması gerekir. İnsanlar genellikle, toplumda daha fazla arzu edilen bir imaj, daha yüksek bir konum, sınıf, prestij, diğer bir deyişle daha yüksek bir statü sergilemek için, belli başlı mesajlar vermeye çalışırlar. Bu amaçla insanlar, genellikle "sahte bir görüntü" sergilerler (Goodenough 1963, Rapoport 1982b). Doğal olarak, insanların birbirleriyle doğrudan ilişki kurmadıkları bir ortamda, insanın kendisini olduğundan farklı göstermesi de daha kolay ve daha çekicidir. İlişkilerin daha yakın olduğu bir toplumda ise, diğer insanları kandırmak mümkün değildir. Ancak ilişkiler zayıfladıkça,

arzu edilen kimliğin sergilenmesi de daha kolaylaşır ve önem kazanır. Böyle bir durumda, evler de genellikle bu amaca uygun biçimde ortaya çıkarlar.

Appleyard'a (1979) göre, ziyaretlerin fazla olmadığı yerlerde insanlar, kendi evlerini içerden, diğer kişiler ise dışardan görürler. Bu tür durumlarda, insanlar diğerlerinin yaşam biçimlerini, kimliklerini ve statülerini, evlerinin dış görüntüsüne dayanarak yorumlarlar. Bu nedenle, evin dışı ve çevresi, içinde yaşayan insanların davranışları, değerleri ve kimlikleri ile ilgili, amaçlı veya amaçsız mesajlarla dolu, önemli bir iletişim aracı haline gelir. Sosyal ilişkilerin çoğunlukla ev içinde sürdürüldüğü ve ev ziyaretlerinin sınırlı olmadığı bir toplumda, evin içi, dışından daha önemli bir hale gelebilir. Bu bağlamda, evin diğer insanlar tarafından ne kadar erişilebilir olduğu veya evin hangi bölümlerinin erişilebilir olduğu önem kazanır. Bu aynı zamanda, statünün, kimliğin ve kişisel özelliklerin sergilendiği alanlar arasındaki ilişkinin önemine de işaret eder. Örneğin, ailenin kişisel kullanımı için ayrılan ve misafirler tarafından görülmemesi gereken odalarla, teşhir edilen salon arasında oldukça büyük farklılıklar olabilir (Laumann ve House 1970, Amaturu, Costagliola, Ragone 1987). Goodenough'un (1963) deyiimiyle salon, bir insanın kendisini diğer kişilere sunmaya çalıştığı ve gerçekten de zevk aldığı bir "yüz" haline gelir. Benzer bir ayırım, Goffman (1959) ve Rapoport (1977) tarafından da, "ön" ve "arka" alanlar şeklinde yapılmıştır. Dahası Goodenough, bir grubun üyeleri olarak insanların, benzer biçimde grup kimliklerini de önemsediklerine işaret etmektedir. Örneğin, bir insanın kendi şehrinde, ziyaretçilerini gururlanarak götürdüğü yerler ve göstermek istemediği yerler vardır. Bu bağlamda, toplum ölçeğinde, kimliğin ve arzu edilen imajın sergilendiği, evden başka yerler olduğu da gözönüne alınmalıdır. Aslında, çağdaş Batı kültüründe evin, kişiyi sembolize etmesi beklenirken (Cooper 1976), bu durum diğer kültürlerde geçerli olmayabilir (Rapoport 1982c).

Diğer yandan, katı, bilinen ve genel kabul gören bir hiyerarşinin bulunduğu yerlerde, kimliğin, statünün çevresel ipuçları aracılığıyla iletilmesi daha az önem taşır. Toplumlar, grup ve bireysel kimliği, doğuştan kazanılan bir olgu olarak kabul etmeleri ölçüsünde önemli farklılıklar gösterirler. Bir toplumda değiştirilemez olarak kabul

edilen karakteristikler, bir başka toplumda değişebilir olarak görülebilir. Goodenough'un (1963) işaret ettiği gibi, İngiltere'de bir kişinin sosyal sınıfı kaçınılmaz bir biçimde kimliğinin bir parçasıyken, bu durum A.B.D'de aynı değildir. Bununla birlikte birçok çağdaş toplumda, kimlik eskiden olduğu gibi statik değildir. Bu da, bireysel kimliğin ve statünün, çevresel ipuçları aracılığıyla iletilmesinin çağdaş toplumlarda niçin daha fazla önem taşıdığını açıklamaktadır. Çünkü, özellikle ilişkilerin daha zayıf olduğu durumlarda, statü ve kimliğin değişmesi bir şekilde iletilmedikçe, insanların bu değişimi farketmeleri daha zor olacaktır. Appleyard'a (1979) göre, yukarı doğru hareketlilik kazanan ve geçmişlerinde kişisel ifadenin sınırlandırılmış olduğu gruplar, geçmişteki sınırlamalara tepki olarak ve yeni belirsiz standartlara uyma çabasıyla, kimlik sergileme konusunda daha istekli ve bilinçli olacaklardır.

Sosyal hareketliliğin derecesi ve yeni statünün ve kimliğin iletilme ihtiyacı arasındaki ilişki, Amatur tarafından da vurgulanmıştır (et al 1987). Sosyal statü daha seyrek değişim gösterdikçe, daha fazla gözle görülür hale geldiğine işaret edilmektedir. Yüksek düzeyde ekonomik gelişme gösteren ve dolayısıyla da yüksek hareketlilik kazanan toplumlarda, sosyal tabakalaşma sisteminin şeffaflığı azalır ve statü değişimini farketmek zorlaşır. Bu durumda yukarı doğru hareket eden bireyler, yeni sosyal kimliklerini sergileme konusunda büyük bir ihtiyaç hissederler ve diğer kişilere kıyasla daha fazla dikkat çekici bir tüketime yönelirler. Bu hipotezin oturma odalarında test edilmesi sırasında, dekorasyon konusundaki tercihin, gelire değil bireylerin statü tutarlılığı derecesiyle ve sosyal hareketliliğiyle ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu sonucun bu çalışmaya katkısı, statünün harekete geçirilmesinde, sosyal tabakalaşma sistemi (ki; gelir, meslek, eğitim vb. gibi geleneksel statü göstergeleri ile belirlenmektedir) içerisinde bireyin konumu üzerine eğilmek yerine, bireyin sistem içindeki sosyal hareketliliği üzerinde çalışılması gerektiği şeklindedir. Diğer bir deyişle, kimliğin ve statünün çevresel ipuçları aracılığıyla iletilmesi, sosyal tabakalaşmadan öte, sistem içindeki sosyal hareketlilikle daha önemli ölçüde ilintilidir.

Duncan'ın Bedford, New York ve Hyderabad Hindistan'da yaptığı araştırmalarda (Duncan 1973, Duncan ve Duncan 1976, 1980, 1990) sosyal hareketlilik, her ne kadar, çevresel teşhire olan ihtiyacı arttıran önemli bir değişken olarak, gizli bir biçimde ortaya çıktıysa da, Duncan, bir grup içinde yaygın olan sosyal yapılanma ilişkileri ile, kimliğin sergilenmesinde çevresel teşhire bağlı olmak arasındaki ilişkiyi de vurgulamaktadır (Duncan 1982). Duncan ve Duncan'a (1976, 1980) göre, kişisel kimliğin bilindiği ve atfedildiği geleneksel elit gruplar gibi, geçirgenliği olmayan sosyal gruplardaki çevresel teşhir ihtiyacı, parası olan herkesin dahil olabildiği yeni elit gruplar gibi, geçirgenliği olan gruplara kıyasla daha az önem taşır. Duncan'ın (1982) işaret ettiği gibi, geleneksel elit gruplarda statü, düğünlerde, cenazelerde ve kast çevresi için verilen büyük partilerde para harcamak gibi grup-odaklı tüketim ile elde edilmektedir. Yeni elit gruplarda ise statü, kişisel harcama ile elde edilmektedir. Bu gruplar, tüketim maddelerine büyük miktarlarda para harcayarak, şehirli ve Batılı elit grupların bir üyesi olmaya layık bir yaşam biçimi elde edeceklerini düşünüyordular. Onlara göre ev, yeni kimliklerini ortaya çıkaracak en önemli statü aracı haline geldi. Bunun yanında ev, aynı zamanda diğer malları da içine alan bir teşhir arenası görevi görmeye başladı. Bu sosyal dünyaya girebilmek için, yeni moda mahallelerden birinde uygun tipte bir eve sahip olmak gerekiyordu. Bu, geleneksel elit grupların, kuşaklardan beri aileye ait olan eski evlerine karşı duydukları duygusal bağlara ters düşüyordu. Onlara göre ev, "geniş aileyi bir arada tutan, statü teşhirinin arenası değil özel bir yerdii" (Duncan 1982, s. 37).

Goodenough da (1963) farklı gruplarda statü ve arzu edilen kimliği elde etme şekillerindeki farklılıklara işaret etmiş ve bu anlamda geleneksel ve çağdaş yolların zıtlığını ortaya koymuştur. Goodenough'ya göre, geleneksel basit toplumlarda, sosyal rolün geçmiş performans - çalışkan, becerikli, cesur, cömert vb. olmak gibi - genellikle kişinin, kimliğinde arzu ettiği değişime uygunluğunu belirlerken, bizim toplumlarımızda ise sosyal kimliğin değiştirilmesine uygun olmayı, büyük ölçüde maddiyat belirlemektedir (bkz. Mitchell 1956).

Dahası Duncan, Gan'in (1962) çalışmasına gönderme yaparak, Boston'un Batısında yaşayan İtalyan-Amerikalı işçi sınıfı ve geleneksel Hint aristokrasisinin davranışları

arasındaki çarpıcı benzerlikler ile, Hindistan'daki yeni elit grupların ve orta-sınıf varoşlara yerleşen ve daha çok yukarı doğru hareketli Batıların davranışları arasındaki çarpıcı benzerliklere işaret etmektedir. Sonra da, bu ilk iki grubun tüketim mallarına ve eve yönelik tavırları ile, son iki grubun tavırları arasındaki farklılıkları ortaya koymuş ve farklı toplumlarda eve karşı olan tavırların ve kullanımın anlaşılabilmesi için, kişinin merkezi yapılanma ilişkilerinin doğasını anlaması gerektiğini önermiştir. Duncan, grupların merkezi yapılanma ilişkilerinin, ortaklaşacı olanlardan başlayarak bireyselci olanlara kadar bir çizgide sıralanabileceğini ve bu yapılanma ilişkilerinin genelde teşhire ve özelde de eve yönelik çok farklı tavırlar ortaya çıkaracağını iddia etmektedir. Bireyselci gruplarda evin çok daha önemli bir kimlik ve statü sembolü haline geldiğini önermektedir (Duncan ve Ley 1993).

Pratt'in (1982) Vancouver'daki iki elit dünya ile ilgili çalışması, Duncan'ın öne sürdüğü iddiaları desteklemektedir. Pratt, bireylerin birbirlerini çocuk yaşlarından beri tanıdıkları, sıkı sıkıya bütünleşmiş sosyal dünyalarda, evin, birey kimliğinin değil, grup değerlerinin bir anlatımı olarak görüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Üyeleri farklı sosyal ve bölgesel geçmişe sahip olan ve yukarı doğru hareketlilik gösteren, bağların gevşek olduğu sosyal dünyada ise ev, bireysel kimliğin ifade edilmesinde en önemli araç olarak görülmektedir.

Diğer yandan Duncan (1982), birçok toplumda, özellikle de Üçüncü Dünya ülkelerinde, ortaklaşacı ilişkilerin, yerini bireyselci ilişkilere bıraktığını önermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Üçüncü Dünya ülkelerindeki bireyselciliğe doğru yönelme, Batılaşma, moderleşme eğilimleriyle bağlantılıdır. Bu gidişat aynı zamanda, yeni ürünler sunan ve bunları geleneksel şeklinden farklı olarak dağıtan ve dolayısıyla da toplumdaki güç tabanını değiştiren yeni ekonomik sistemin girmesiyle de bağlantılıdır (Duncan 1982, King 1976, 1984). Bu değişen ilişkiler, Üçüncü Dünya ülkelerinde, eve karşı tavırların değişmesine de neden olmaktadır. Bireyselciliğin artmasıyla birlikte, ev kendi içinde giderek bir statü objesi ve bireysel teşhir alanı haline gelmektedir.

Doğal olarak, evlerde bireysel ifadenin artmasıyla birlikte, toplumsal ifade ve kimlik büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Diğer yandan, ev veya yapılandırılmış çevrenin diğer parçaları veya öğeleri, kişinin kimliğini ve statüsünü değiştirme mekanizması haline geldikçe, yıkıma karşı da daha duyarlı bir hale gelirler. Goodenough'un (1963) önerdiği gibi, yeni statüye ve kimliğe karşı duyulan bağlılık, kişinin önceki kimliğinde mevcut olan sembolik birşeyi yokeden veya ortadan kaldıran bir hareketle ifade edilir. Bu aslında, birçok gelişmekte olan ülkede, insanların ve hükümetlerin, yeni kişisel ve grup kimliğini iletmek üzere, geleneksel ve yöresel çevreleri yoketmeleri ile aynıdır. Giriş bölümünde de tartışıldığı gibi bu tür çabalar, kültürün tamamen yıkılmasına ve kimliğin kaybedilmesine yol açabilir. Daha da önemlisi, fiziksel, sosyal ve kültürel geçmişin yok edilmesi durumunda insanlar, "pirinç"e erişmeden evdeki "bulgur"dan olabirler.

Bununla birlikte sadece evlere bakarak, ortaklaşacı ilişkilerin yerini bireyseli ilişkilere bıraktığını ve toplum kimliğinin bireysel kimlik kadar önemli görülmediğini söylemek yanlış olabilir. Çağdaş ortamlarda evlerin, temelde toplumsal ve kültürel kimlik yerine bireysel kimliği ve statüyü yansıttığı doğrudur ancak, bu amaca hizmet etmek üzere ortaya çıkan başka yapılar da bulunabilir. Goodenough'un (1963) önerdiği gibi, her toplumun kurumsallaşmış faaliyetlerinin arasında, toplumun üyelerine, daha önemli olan ortak değerlerini hatırlatacak, karşılıklı kimlik duygularını canlandıracak ve böylece aslında bir toplum olduklarını hissetmelerini sağlayacak, bazı gözükmeyen fonksiyonlar vardır. Bu faaliyetlerle bağdaştırılan yerleşimler ve yapılar - örneğin bir cami, futbol sahası, eski bir kamu binası gibi - insanlar için, toplumsal kimliklerini ve kültürlerini korumak açısından önem kazanabilir. Bu nedenle sadece evlere bakmak, toplum olma duygusunun, ortaklaşacı ilişkilerin ve grup kimliğinin, bireysellik ve kişisel kimlik ile değiştirildiği sonucuna varmak için yetersiz olabilir. Aslında, Navaho ve Bedouin'e gönderme yapan Rapoport'a (1982c) göre de ev, kimliğin güçlü bir göstergesi olmayabilir ve yerine yerleşim sisteminin diğer öğeleri bu amaca hizmet edebilir. Bu da, kişinin sadece ev değil, "ev ve yerleşim sistemi" ile ilgilenmesi gerektiğini açıklamaktadır (Rapoport 1969a, 1977).

Bu nedenle her durumda, ev ve yerleşim sisteminin diğer öğeleri aracılığıyla, hangi kimlik biçimlerinin iletildiği ortaya çıkarılmalıdır. Diğer bir deyişle, bireyler ve gruplar diğer kişilere neyi iletmek istemektedirler: bu, kişisel kimlik mi yoksa grup kimliği mi; modernlik mi yoksa gelenek mi; muhteşem geçmiş mi yoksa bugün mü; başka birşey mi yoksa aynı anda bunların bir çoğu mu? İnsanlar arzu ettikleri kimliği ve imajı yansıtmak için hangi öğeleri veya ipuçlarını kullanıyorlar? Eğer toplumsal, kültürel kimliği evler yansıtmıyorsa, o zaman grup kimliğinin ifade edilmesinde ve sürdürülmesinde yapılandırılmış çevrenin hangi fiziksel öğeleri kilit rol oynuyor?

Bugüne kadar, bireysel ve grup kimliği ile ve bunların farklı kültürlerde ne şekilde yansıtıldığı ile ilgili ilk kapsamlı çalışma, Altman ve Gauvain (1981) tarafından, etnografik bulgulardan yararlanılarak yapılmıştır. Altman ve Gauvain'e göre, "evler, bireylerin ve toplumun diyalektik etkileşimini yansıtır. İnsanların bağlı olması gereken ve toplumu bütünüyle etkileyen güçler olduğu gibi, ayrı olmalarını gerektiren ve sosyal etkilerden bağımsız kılan güçler de vardır" (1981, s. 283). Altman ve Gauvain, birey/toplum diyalektiğinin, çeşitli kültürlerde evlerin tasarımı aracılığıyla, iki alt diyalektik zıtlıkla ifade edildiğini önermektedirler. Bunlar, kimlik/toplumculuk ve erişilebilirlik/erişilemezlik şeklindedir. Kimliği bireysel kimlikle eş tuttuklarına ve grup kimliğini toplumculuk olarak aldıklarına dikkat etmek gerekir. Bireysel kimlikle birlikte toplumculuğun, evin farklı bölümlerinde yansıtıldığını, kültürler arası skalada örneklemektedirler: evin konumu ve dışı, antresi ve kapı eşiği ve içi. Altman ve Gauvain'in kültürler arası analizi, bireysel ve toplumsal kimliğe ve bunların belli başlı teşhir mekanizmalarına verilen önemin, her ne kadar her ikisi de belli bir ölçüde tüm kültürlerde mevcut olsa da, bir kültürden diğerine farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (ayrıca bkz. Gauvain, Altman ve Fahim 1984). Benzer şekilde Alnowasser de (1985, basında Hardie'de alıntı yapılmıştır), bireyselciliğin ve toplumsalcılığın her ikisinin de, hem geleneksel hem de modern çevrelerde mevcut olduğunu ancak farklı ölçülerde olduğunu önermektedir. Aynı zamanda, toplum kimliğinin geleneksel çevrelerde, bireysel kimliğin ise çağdaş çevrelerde daha baskın olduğunu da önermektedir. Bununla birlikte, bireysel ve toplumsal kimliğin teşhir mekanizmaları, bunların birbirlerini ne şekilde güçlendirdiğine veya ortadan kaldırdığına yönelik

göstergeler birer araştırma konusudur ve her durumda, fiziksel, sosyal ve kültürel içeriğe göre belirlenmelidir.

Özetlemek gerekirse, kimliğin çeşitli biçimleri, herhangi bir çevrede yansıtılabilir. Kimliğin, yapılandırılmış çevre aracılığıyla iletilmesi, içten ve/veya dıştan tanınmadığı durumlarda daha fazla önem kazanır. Bu nedenle, herkesin birbirini tanıdığı küçük geleneksel toplumlarda, bireysel kimliğin ve statünün iletilmesi daha az önem taşıyabilir. Sosyal ilişkilerdeki yakınlık azaldıkça, arzu edilen kimliğin, statünün teşhir edilmesi daha kolaylaşır ve daha fazla önem kazanır. Kimliğin ve statünün iletilmesi, sosyal hareketliliğin yüksek olduğu toplumlarda genellikle daha önemlidir. Yukarı doğru hareket eden ve “yeni elitler” haline gelen bireyler, yeni statülerini teşhir etme konusunda daha büyük bir istek duyma ve daha aleni bir tüketime yönelme eğilimindedirler. Onlar için ev, yeni kimliklerine işaret eden en önemli statü aracı ve diğer mallarını içinde barındıran bir yer haline gelir. Benzer şekilde, bir toplumdaki ortaklaşacı ilişkiler, bireyselleşmeyle yer değiştirdiğinde de, ev, bir statü aracı ve bireysel teşhirin arenası haline gelir. Diğer yandan bu durum, toplumsal kimliği zayıflatabilir ve kültürün yıkımına ve kimliğin kaybına neden olabilir çünkü yeni kimlik ve statü genellikle, kişinin önceki kimliğinde varolan sembolik bir şeyin yıkılmasıyla ifade edilir. Bununla birlikte, bu gibi durumlarda, yerleşim sisteminin diğer bazı öğeleri de, toplumsal kimliğin ve kültürün desteklenmesi ve korunması yolunda önem kazanabilir. Bu çalışma, bu konuları, yöresel çevrelerde hızla ve büyük ölçüde meydana gelen değişimler çerçevesinde araştırmaya çalışacaktır.

3.3. Yapılandırılmış Çevrenin Anlamına Yönelik Yaklaşımlar

Rapoport'a (1982b) göre, yapılandırılmış çevrenin içerdiği anlamın incelenmesine yönelik üç temel yaklaşım vardır. Bunlar, *semiyotik* (dilbilim) yaklaşım, *sembolik* yaklaşım ve *sözsüz iletişim* yaklaşımıdır. Semiyotiğin anlaşılmasını zorlaştıran büyük engellere ve ilgili “jargon” a rağmen (Groat 1981, Rapoport 1982b), mimaride çevresel anlama yönelik olarak yapılan çalışmaların çoğu semiyotiğe, işaretlerin bilimine

dayalıdır. Bu çalışmaların ana kaynağı, Saussure'un (1916), "Genel Dilbilim Dersi" başlıklı ilk çalışmasıdır. Saussure'un, dilin işaretler sisteminin (işaret, bir başka şeyin yerini tutan birşey olarak tanımlanır) önde gelen örneği olduğuna dair iddiası, mimari işaretlerin, dil içindeki işaretler sisteminin belli bir ölçüde benzeri olduğu öne sürülerek, mimari anlamın incelenmesine de uyarlanmıştır. Saussure işaretleri, işaret eden (sesler veya kağıt üzerindeki işaretler) ve işaret edilen (kavramlar veya fikirler) olarak iki bileşene ayırmıştır. Bu ayırım mimariye yansıtılırken, yapının veya biçimsel detaylarının (işaret eden), işaret edilen anlamlar veya kavramların yerine geçtiği kabul edilmiştir (Broadbent, Bunt and Jencks 1980, Groat 1981). İlk deneysel çalışmalarda, işaret edilene daha fazla önem verilmiştir (Craik 1968, Hershberger 1969, 1972, büyük oranda Osgood'dan 1957 etkilenen Vielhauer-Kasmar 1970). Daha sonraları ise, işaretin her iki bileşeni (işaret eden ve işaret edilen) üzerinde de durulmuştur (Krampen 1979, 1991, Bonta 1979, Lindsey, Buchan and Duncan 1984).

İşaretin iki bileşeninden ayrı olarak, işaretlerin doğasıyla ilgili kompleks, karmaşık öneriler, teorik tartışmalar da yapılmıştır. Bunlar, işaret, sinyal ve sembole karşılık olarak indeks, ikon ve sembol üzerine olmuştur (Broadbent, Bunt ve Jencks 1980, Rapoport 1982b). Bununla birlikte, semiyotik gelenek kapsamındaki anlamlarla ilgili çalışmalar, aynı zamanda anlamın incelenmesine birçok katkıda bulunmuştur. Örneğin, Krampen'in çalışmalarının bir yönü, bina tiplerinin tanımlanmasında araştırma metodolojisi olarak fonksiyonel sınıflandırmanın kullanılmasıdır. İzlediği yöntem, deneklerden, ipuçlarından hareketle bina resimlerini, bina tipleri kategorilerine ayırmalarını istemek olmuştur. Bununla birlikte Krampen, sınıflandırmalarında oldukça kompleks ve ince bir terminolojiyle (belirli teori, ayırdedici ve çağrıştırmacı düzeyler vb.) meşgul olmuştur. Diğer yandan, Bonta'nın semiyotik gelenek kapsamındaki analizleri de sözetmeye değer niteliktedir. Bonta'ya göre, mimaride anlam teorisi, eleştirmenlerin ve diğer yazarların tanımlayıcı metinlerinin analiziyle elde edilebilir. Çalışmalarında, mimari eleştiriyi deneysel araştırmalarının kaynağı olarak kullanmak yerine, bunu, kendi deyimiyle "metin analizi" kaynağı olarak kullanmıştır. Bonta, "metin analizi"ni, belirli dönemlerin ve biçimlerin incelenmesine uyguladığı gibi, anlamlardaki değişimi ortaya çıkarabilmek için tek yapıların belirli bir dönem içinde incelenmesine de

uygulamıştır. Dahası, yapıların insanlar için ne ifade ettiğini analiz ederken, hem “metin analizi”nin hem de deneysel araştırmanın faydalı olduğunu ve birbirini tamamlayan özel nitelikler sunduklarını vurgulamıştır (Groat 1981). Bununla birlikte, Rapoport’un (1982b) işaret ettiği gibi, semiyotik gelenek kapsamındaki anlamla ilgili, umut vaadeden çalışmalar, sözsüz iletişim yaklaşımıyla da yapılabilir. Böylece semiyotik yaklaşımdaki, teorik destekten, kavramsal ve oldukça zor kelimelerden kurtulunabilir. Semiyotik yönelimli analizlerle ilgili bir diğer önemli gözlem de, bunların neredeyse tamamen bina cephelerinin biçimsel detaylarına dayalı olmalarıdır. Groat’ın (1981) işaret ettiği gibi, bu durum, semiyotik yaklaşımın sadece cephelerin incelenmesinde kullanılıp kullanılmayacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu yaklaşımları karşılaştırırken Rapoport (1982b, in press c), sözsüz iletişim yaklaşımının en faydalı yaklaşım olduğunu çünkü, nispeten basit, doğrudan ve hızlı metodlara dayandığını, gözleme, kayda ve yoruma yönelik olduğunu ve kolaylıkla sahaya uygulanabildiğini önermektedir. Rapoport’un semiyotikle ilgili olarak işaret ettiği üzere, yapılandırılmış çevrenin de, aynı dilde olduğu gibi, dilbilimsel yaklaşımı sorgulanabilir kılacak bir kanıtı halen yoktur. Aslında yapılandırılmış çevreler, bir dilin içerdiği kavramların indeks ilişkilerini içeren açık ve net sözlükten yoksundur. Diğer yandan, dildeki iletişim kanalı işitme duyusuna dayanırken, yapılandırılmış çevredeki iletişim kanalı temelde görsel, olmakla birlikte, işitme, dokunma, koklama duyularına da dayalıdır ve diğer duyular da buna dahil olabilir. Diğer bir deyişle, yapılandırılmış çevre ipuçları verir ancak bunlar sözlü olmaktan öte daha çok görseldir. Bu nedenle, sözsüz iletişimin bir biçimini temsil ederler. Aslında dilbilimde bile, sözsüz iletişimin önemi yakın zamanlarda farkedilmiştir. Gramer, dil yapısı vb. biçimsel çalışmaların ötesinde; ses tonu, yüz ifadesi, fiziksel duruş, vücut hareketleri, jestler gibi, iletişimin sözsüz yönleri de, kullanılan dili açıklığa kavuşturmada önemli kabul edilmektedir. Geleneksel dilbilimde olduğu gibi, bir dilin iç ilişkilerini ve yapılarını incelemek yerine dil, gerçek iletişimsel olaylar “kapsam”ında incelenmiştir. Bunlar, yapılan herhangi bir konuşmanın doğasının, katılımcıların doğasına, sosyal yapıya, duruma, kısacası “kapsam”a bağlı olarak değişebileceği anlayışına dayalıdır. “Kapsam”, dilin incelenmesinde, iletişimin sözsüz yönlerinin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Rapoport'un (1982b, 1988) işaret ettiği gibi, sembolik yaklaşım çoğunlukla geleneksel kültürlerde kullanılmıştır. Bu kültürlerde, yapılandırılmış çevre oldukça güçlü ve net bir ifadeye sahiptir. Aslında bu yaklaşımın, sembollerin sabit olmadığı, paylaşılmadığı ve hızla değişmediği durumlarda uygulanması zordur. Bu gibi durumlarda, sembolik yaklaşımın soyut, kompleks, ruhani dünyasına girmek yerine, sadece farkedilebilir farklılıklara veya çevresel ipuçlarına yoğunlaşmak daha iyi olabilir. Bununla birlikte, çağdaş ortamlarda, yapılandırılmış çevreye kodlanan anlamlar, daha sıradan ve olağan olma eğilimindedir ve daha önce de sözedildiği gibi, yapılandırılmış çevrenin içerdiği sembolik anlam daha az önem taşır ve belli başlı yapı tipleriyle sınırlıdır (Rapoport 1986). Özellikle de günlük çevrelerde kullanıcıların anlamını anlamak için, sembolik analizler işe yaramaz. Rapoport'un işaret ettiği gibi, sözsüz modeller, orta ve düşük düzeydeki anlamlar için en faydalı yaklaşımı sunarlar - dolayısıyla, bugünkü çalışmalar için daha uygundur. Sembolik yaklaşım ise üst düzeydeki anlamların incelenmesinde daha uygun olabilir. Dahası Rapoport sembolizmi, bir yaklaşım olmaktan çok, yapılandırılmış çevrelerin ilettiği farklı bir anlam düzeyi veya tipi olarak değerlendirmeyi önermektedir (Rapoport 1988).

Semiyotik ve sembolik yaklaşımlarla karşılaştırıldığında, sözsüz iletişim yaklaşımının önemli bir avantajı, nispeten basit, doğrudan ve çoklu metodlar önermesidir. Bu metodlar, ipuçlarının gözlemlenmesine, kaydedilmesine ve sonra da bu ipuçları hakkında çıkarımlar yapılmasına dayalıdır. Temelde araştırma prosedürü, çevrenin doğrudan gözlemlenmesi ve/veya kaydedilmesi ile başlar. Daha sonra bunu, analiz ve ipuçlarının sırayla keşfedilmesi izler. Farkedilebilir farklılıklar veya ipuçları saptandığında, çıkarım yapılabilir, öğeler analiz edilebilir ve yorumlanabilir. Yorumları kontrol edebilmek için gereken kültürel ve içeriksel ipuçları, çeşitli tekniklerin kullanılmasıyla elde edilebilir.

Görsel matrisler, çizimler (Low ve Ryan 1985), fotoğraflar (Lindsey, Buchan ve Duncan 1984, Pavlides 1985, Sadalla, Vershure ve Burroughs 1987, Bunster 1977), filmler veya video bantları ile kayıt yapılabilir. Fotoğraflar özellikle farklı ipuçları ve içerdikleri anlam tarafından sağlanan bilginin miktarını incelemek için çok faydalıdır.

Bu durumda yapılacak iş, öncelikle yapılandırılmış çevreyi ve çevresel ipuçlarını fotoğraflarla kaydetmek ve sonra da fotoğrafları fiziksel (veya davranışsal) ipuçları ile yorumlamak için mülakatlar yapmaktır. Böylece kişi, yapılandırılmış çevrenin hangi öğelerinin yerleşik insanlar için önem taşıdığını, bunların ne ifade ettiğini, ve bu insanların tercihlerini anlayabilir. Ayrıca çevreleri değerlendirmek için, bilinçli bir şekilde oluşturulmamış yazılı veya resimsel malzemeler de analiz edilebilir. Bu malzemeler, seyahat duyurularını, romanları, hikayeleri, şarkıları, gazeteleri, aile fotoğraflarını, tabloları içerebilir (Manning ve Aschoff 1980, Rapoport'ta 1982b).

Çevresel ipuçları ve bunların anlamı, uzaktan duyumlama (Howard et al. 1974, Rapoport'ta 1982b alıntı), çevresel modelleme (Stea 1978) veya rötüslü fotoğraflar ve çizimlerin (Royse 1969, Brower 1977, Rapoport 1982b'de alıntı, Low ve Ryan 1985) kullanılmasıyla da belirlenebilir. Rötüslü fotoğraflar veya çizimler ile, çeşitli çevresel ipuçlarının dikkat çekiciliği, ölçütsellik derecesi ve belli başlı ipuçlarının anlamı daha kesin olarak belirlenebilir. Diğerlerinin yanında özellikle Royse'un yaptığı çalışma sözedilmeye değer, çünkü bu çalışma sadece rötüslü fotoğraf kullanılan ilk sistematik çalışma olmakla kalmamakta, aynı zamanda "orta düzeydeki" anlamların, yani alanların, bu alanlarda yaşayan insanların statülerinin içerdiği anlamların, fiziksel ve görsel ipuçlarıyla nasıl sözsüz biçimde iletildiğine de dayanmaktadır.

Royse'un amacı, aynı sosyal sistem içindeki diğer fiziksel ipuçlarının sosyal karakteristiklerini tanımlamaya yönelten fiziksel ipuçlarının hangileri olduğunu, çeşitli fiziksel ipuçlarının dikkat çekiciliğinin ve ölçütsellik derecesinin ne olduğunu, ve bu ipuçlarının bir gruptan diğerine ne şekilde farklı kullanıldığını belirlemek olmuştur. Fotoğrafların her seferinde bir değişkenini rötüşleyerek ve sonuçları, üst, orta ve düşük sosyo-ekonomik gruplardan gelen deneklere göstererek, Royse, bu deneklerin tercihleriyle birlikte, onların birçok fiziksel çevrenin içerdiği sosyal anlamlarla ilgili değerlendirmelerini de ortaya çıkarmıştır. Önemli bulgulardan biri, deneklerin, kendilerine gösterilen fotoğraflardaki fiziksel ipuçlarından yaptıkları çıkarımların yüksek oranda tutarlılık göstermesidir. Bununla birlikte, gruplar arasındaki tutarlılık oranı daha azdır. Diğer yandan, belli başlı ipuçlarına ve bunların içerdiği anlama yönelik

tercihler, bir gruptan diğere farklılık göstermiştir. Royse aynı zamanda, belirli bir yerleşimin içerdiği anlamı değıştiren çeşitli kriter ipuçları da bulmuştur. İpuçlarının içerdiği anlamın değıerlendirilmesinde içerik de önemli olmuştur. Olumlu veya olumsuz, sosyal vasıfların sadece görsel, fiziksel ipuçları esas alınarak, bir grup insan tarafından diğere gruba doğru oluşturulabildiğı ile ilgili hipotez de bu araştırma ile desteklenmiştir.

Sözsüz iletişim yaklaşımı, yapılandırılmış çevrelerin analizinde bugüne kadar açık bir biçimde kullanılmamıştır. Bununla birlikte, çevresel anlama yönelik birçok çalışmada, bu yaklaşım ve metodolojisi gizliden gizliye kullanılmıştır (Ruesch ve Kees 1956, Royse 1969, Pavlides 1985). Yaklaşım açık bir biçimde benimsendiğinde, temel vurgu, yüz ifadeleri, jestler, vücut duruşu ve pozu, kişisel çevre ve uzamsal düzen gibi, mikro ölçekteki insan davranışları üzerinde olmuştur. Diğere bir deyişle, vurgu “sabit olmayan” öğeler alanında olmuştur. Bununla birlikte, bu yaklaşım, “yarı sabit” ve “sabit” öğelere de uygulanabilir (Rapoport 1982b). Bu konu bir sonraki bölümde çevreyle ilgili olarak daha detaylı bir şekilde tartışılacaktır.

Özet olarak kişi, çevresel anlamı inceleyebilmek için, doğrudan yapılandırılmış çevrelere, kültürel peyzaja bakabilir, bunlarda mevcut olan ipuçlarını gözlemleyebilir ve bunların kullanıcıları tarafından ne şekilde yorumlandığını, oldukça kompleks, anlaşılması güç sembolik veya semiyotik analizlere girişmeden, kolaylıkla belirleyebilir. Bu çalışmada yapılacak olan da budur. Daha sonra ise, kişinin çevresel anlamı yorumlamak için çevrede ne bulabileceğı, hangi ipuçlarının diğerelerinden daha önemli ve etkili olduğunun nasıl belirlenebileceğı gibi sorular ortaya çıkar. Bir sonraki bölümde bu sorularıda yanıtlamaya çalışacağım.

3.4. Çevresel İpuçları

3.4 .1. Çevresel ipuçlarının özellikleri ve tanımlanması.

Daha önce de işaret edildiğı gibi, çevresel anlamın incelenmesinde sözsüz modellerin kullanılması, doğrudan çevreye ve çevrenin öğelerine, vasıflarına bakmayı, çeşitli

çevrelerde ve yerleşimlerde mevcut olan ipuçlarını gözlemlemeyi ve bunların kullanıcıları tarafından ne şekilde yorumlandığını belirlemeyi içerir. Bu nedenle, belirli bir yapılandırılmış çevrenin içerdiği anlamı anlamak için, öncelikle algısal değişkenler incelenmeli ve bu çevrenin parametreleri veya Boring'in (1942) deyiimiyle "vasıfları" belirlenmelidir. Metodoloji bölümünde açıklanacağı gibi bu, pilot bir saha çalışmasıyla yapılabilir. Bir çevrenin vasıfları, kişinin çevre hakkında yargıya varmasını sağlayan ipuçları görevini görür. Bruner, Goodnow ve Austin'e (1956) gönderme yapan Royse (1969), ipuçları görevi gören vasıflar, "ölçütsel vasıflar" dır önermesini yapar.

Çevrenin herhangi bir ayrıştırıcı özelliği, çıkarımlarla "ötesine geçmek" için esas alındığında, bir sinyal görevi görür. Bu tür bir ayrıştırıcı özellik, herhangi birşeyin kimliğini ortaya çıkaracak bir araç olarak kullanıldığında ise, bu özellikten ölçütsel vasıf olarak sözederiz. Olaydan olaya "sürekli olarak veya göze çarpacak biçimde değişiklik gösteren" herhangi bir vasfın, bu anlamda ölçütsel vasıf olarak kullanılabileceği iyice anlaşılmalıdır (Bruner, Goodnow ve Austin 1956, s.26).

Yukarıdaki alıntıdan ortaya çıkan ve daha fazla açıklama gerektiren iki önemli konu vardır. Birincisi, vasıfların ve ipuçlarının doğası, veri tipine ve ölçüm skalasına göre değişiklik gösterir. Örneğin, sözkonusu vasıf ebat veya yükseklik ise, verinin doğası sürekli olur ve bu durumda da ölçüm skalası aralıklıdır. Bu tür bir alanı kapsamayan ve veri yapısı farklı olan başka vasıflar da vardır. Örneğin bir duvarın rengi kırmızı, mavi vb. olabilir. Çarpıcı bir biçimde değişiklik gösteren, ancak bu farklılıkların, durumu yorumlayan kişiye bağlı olarak oldukça keyfi bir biçimde tanımlandığı, örneğin yetersiz veya yüksek düzeyde bakımlı, gibi vasıflar da vardır (ayrıca bkz. Royse 1969, s. 17). İkincisi, ölçütsellik derecesi bir vasıftan diğerine ve bir gözlemciden diğerine değişiklik gösterebilir. Bruner, Goodnow ve Austin'in (1956) işaret ettiği gibi:

"Renk, ebat, doku ve biçim gibi şeylerin, elma diye adlandırılan nesnelerin olabilirliğini etkilemesi oldukça olasıdır" ... "herhangi bir vasfın değerlerinde meydana gelen değişimler, elma diye adlandırılan herhangi bir nesnenin olabilirliğinde bir değişiklik meydana getirmediği, o vasfı ölçütsel olmayan diye adlandırırız. Değer bakımından değiştirilen herhangi bir vasıf, belirli bir biçimde sınıflandırılan nesnenin olabilirliğini değiştiriyorsa, o vasıf sınıflandırmayı yapan kişi için ölçütsel bir vasıftır. Açıkçası, herhangi bir vasfın

değerinin, sınıflandırmanın olabirliğini etkileme derecesi, o vasfin ölçütsellik derecesi için bir ölçüdür” (s. 31).

Benzer bir iddiayla Royse’un da (1969) işaret ettiğı gibi, bazı fiziksel vasıflar veya ipuçları, diğerlerinden daha ölçütsel ve dikkat çekicidir. Bunların çevresel teşhirdeki mevcudiyeti, diğer çelişkili ipuçlarına veya vasıflara “üstün gelebilir”. Diğer yandan bu durum, bir vasfin veya ipucunun ölçütsellik derecesinin sadece sahip olduğı değere veya dikkat çekiciliğine değil, aynı zamanda içeriğe bağlı olduğunu da göstermektedir. İpuçlarının birbirlerini nasıl güçlendirdiklerini veya ortadan kaldırdıklarını anlamak için, kapsamın incelenmesi gerekir. Herhangi bir çevresel teşhirden, içeriğin etkisi önemlidir ve gereklidir. Bu gereklilik, sadece göze çarpan farklılıkları veya ayrımları, bunların ölçütselliğini tanımlamak ve analiz etmek için değil, aynı zamanda bunların anlamını anlamak için de sözkonusudur.

Rapoport (1982b), farklılıkların farkedilmesinde ve yapılandırılmış çevrenin içerdiği anlamın incelenmesinde, içeriğin önemini de vurgulamaktadır. Rapoport, farklılıkların ve anlamların, yalnızca araştırma yoluyla benzersiz oldukları anlaşıldığında, farklılıkların daha çarpıcı, anlamların da daha net hale geldiğini önermektedir. Bu bağlamda, Rapoport, tezatlık ve karşıtlık nosyonunu gündeme getirmekte ve tezatlıkların, ipuçlarını görünür hale getirdiğine işaret etmektedir. Benzemezlik ve tezatlık, yapılandırılmış çevrenin içerdiği anlamın yorumlanmasında da önemlidir. Rapoport’un örneklediğı gibi, “hiç varolmayan veya çok az olan bir çit, birçoğı arasında tek olan bir çitten daha farklı bir anlam taşır... ilk örnekteki çit hususiyet, etkileşim ve sınır kontrolü gibi vasıflar taşırken, ikincisi bu vasıfları taşımayabilir” (Rapoport 1982b, s. 130). Benzer şekilde, damları sazdan yapılmış bir yerleşimde, galvanizli demirden yapılmış damların özel bir anlamı olabilir. İçerik özellikle kimliğin ve statünün incelenmesinde önemlidir çünkü insanlar genellikle kimliklerini ve statülerini iletmek için farklılıklara yönelirler. Üçüncü Dünya ülkelerinde, yüksek statünün ve kimliğin, modern malzemelerin ve biçimlerin kullanılması aracılığıyla ortaya konması, içerikteki tezatlığın mükemmel bir örneğidir (Rapoport 1982b, King 1995).

Fiziksel içerikten ayrı olarak, kültürel içerikle aşina olmak, ipuçlarının anlaşılması ve yorumlanması açısından da önemlidir. Kültürel içeriği bilmek önemli ve faydalıdır çünkü ipuçlarının okunabilmesini sağlar ve yanlış yorumlar yapılmasını engeller. Rapoport'un (1982b) işaret ettiği gibi, bir evin veya çadırın konumu, yüksekliği, ebadı ve dekorasyonu sosyal statüye değil, cinsel veya ritüel farklılıklara işaret ediyor olabilir. Son zamanlarda yöresel mimariye ve "neo-Quebecois" biçime yönelik olarak ortaya çıkan ilgiyi, yöresel çatı biçimlerinin, sundurmaların, pencerelerin, dış çephelelerin vb. gibi kullanılma nedenlerini anlayabilmek için, bugünkü kültürel içeriğin, milliyetçiliğin, ayrımcılık eğilimlerinin, etnik ve dil kimliği için verilen mücadelenin farkında olmak gerekir. Yapılandırılmış çevreler çoğunlukla anlamı, kolaylıkla ve hızla anlaşılabilen ve yorumlanabilen belli başlı ipuçları aracılığıyla açık bir biçimde iletmektedir. Bununla birlikte, bu gibi durumlarda bile, çevresel ipuçlarından yapılan çıkarımlar, kullanıcıların anlamını anlayabilmek için, sistematik bir biçimde kontrol edilmelidir.

Royse'a (1969) göre, bazı ipuçları çok açık bir biçimde, belirli bir şeye işaret etmektedirler. Örneğin tıpta, bilinen bir organizmanın mevcudiyeti, bulaşıcı bir hastalığın işareti olabilir. Royse bu gibi durumları, "kesinlik" durumları olarak adlandırır ve bu gibi durumlara, çevresel ipuçlarından sosyal çıkarımlar yaparken çok az veya hiç rastlanmadığını öne sürer. Royse, bu ikinci örnekteki durumları ise "olasılıklı" durumlar olarak adlandırır. Bu gibi durumlarda ise, tekrarlar yapmak çok önemli ve gerekli bir hale gelir.

Benzer şekilde Rapoport'un da (1977, 1982b, 1988) öne sürdüğü gibi, çevresel ipuçlarının belirsizliği ve kesin olmaması nedeniyle, tekrarlanma düzeyleri yüksek olmalıdır. Çevresel ipuçlarının sayısı arttıkça ve bunlar birbirlerini güçlendirdikçe, anlatımlar ve mesajlar çok daha netleşir ve kişi güvenilir çıkarımlarda bulunabilir. Doğru çıkarımlar yapabilmek için, güçlü ve farkedilir farklılıklar ve yeterli ölçüde tekrar yapmak gereklidir. Aslında çoğu durumda kişi, mesajın ulaştırılması için yeterli ölçüde tekrar sağlayan ve birlikte hareket eden çok sayıda ipucu bulabilir (yöresel ve modern çevrelerde, statünün çoklu ipuçlarıyla ne şekilde ortaya konduğu ile ilgili olarak

bkz. Rapoport 1982b, s. 141). Diğer yandan, belli başlı ipuçlarının tutarlı ve tekrarlanan bir biçimde kullanılması, anlama da daha fazla açıklık getirebilir.

3.4.2. Çevresel İpuçlarının Çeşitleri

Çevresel anlamın yorumlanmasında kullanılan ipuçları, basit şekliyle üç tiptir (Rapoport 1982b): Sabit özellikli öğeler, yarı-sabit özellikli öğeler ve sabit olmayan özellikli öğeler.

Sabit özellikli öğeler, çok seyrek veya yavaş değişen veya hiç değişmeyen elemanları içerir. Örneğin, yapı ölçeğinde duvarlar, zeminler, tavanlar; şehir ölçeğinde ise caddeler, plazalar, binalar bu kategoriye girer. Bu öğelerin uzamsal düzeni, ebatları, yerleşimi, biçimi, konumu vb., anlamı iletir. Bununla birlikte bazı durumlarda kişi, sabit-özellikli sınıflamasına giren ipuçlarının anlamını kolayca okuyamayabilir ve anlamayabilir. Örneğin, tipik varoş mimarisinin dış cephelerinin ardında, tamamiyle farklı bir kültürün, “Küçük Asya”nın bulunduğu, Londra’daki Southall bölgesinde olduğu gibi (Sydney Morning Herald 1977, Rapoport’da 1982b alıntı). Bu gibi durumlarda, yarı-sabit ve sabit olmayan özellikler önem kazanır.

Yarı-sabit özellikteki öğeler kolaylıkla ve hızla değiştirilebilir. Mobilyaların tipi ve yerleşimi, perdeler, kepenkler, dekorasyon, çitler, bitkiler, bahçe düzenlemesi vb. bu kategoriye girer. Yarı-sabit öğeler, anlamın incelenmesinde özellikle önem taşır çünkü bunlar, daha çok kullanıcılarının kontrolü altındadır ve çoğu durumda, sabit-özellik öğelerine kıyasla daha fazla iletişim sağlarlar. Rapoport’un (1982b, 1988) işaret ettiği gibi, kişi sabit öğelerin tasarımını kendisi yapmadığında ve hazır bir çevreye girdiğinde, yarı-sabit öğeler, kişiselliği, anlamı, etnik ve diğer grup kimliğini, statüsünü vb. ortaya koyma ve ifade etme açısından çok önemli bir hale gelir. Benzer şekilde, kendi evlerini inşa etmek veya sabit mimari öğeleri değiştirmek için maddi gücü yeterli olmayan ve maddi kısıtlamalar nedeniyle satın alırken veya kiralarken sınırlı alternatifler arasından seçim yapmak zorunda olan insanlar için, yarı-sabit öğeler daha da fazla önem kazanır (bkz. Rainwater 1966).

Sabit olmayan özellik öğeleri, insanlarla, onların uzamsal ilişkiler, vücut duruşları ve pozları, jestleri ve diğer sözsüz davranışları gibi faaliyetler ve davranışlarla ilgili öğelerdir. Daha önce de tartışıldığı gibi, sözsüz iletişim çalışmaları ağırlıkla bu alana girmektedir.

Bu çalışmada, sabit ve yarı-sabit özellik öğeleri üzerinde durulacaktır. Yarı-sabit öğeler bu çalışma için çok önemlidir çünkü bunlar, statü, kimlik, gizli anlam gibi “orta-düzeydeki” anlamların ve faaliyetler, kullanım biçimleri gibi “düşük-düzeydeki” günlük, fonksiyonel anlamların ortaya çıkarılmasında çok faydalıdır. Bununla birlikte, benim çalışmamda sözkonusu olduğu gibi, yapılandırılmış çevrede aşırı değişimlerin meydana geldiği durumlarda, sabit-özellik öğeleri, herhangi bir duruma kıyasla daha fazla önem taşımaktadır. Dahası, kırsal alanlarda yaşayan insanların evlerini kendileri inşa etmeleri nedeniyle, mimar tarafından tasarımı yapılmış evlerden farklı olarak, sabit öğeler ifade açısından çok önemli bir hale gelmektedir.

Son olarak, statünün ve kimliğin incelenmesinde önemli olabilecek çevresel ipuçlarını açıkça tartışmak faydalı olabilir. Çevresel anlamın incelenmesiyle ilgili olası potansiyel ipuçlarının bir listesi, Rapoport tarafından önerilmiştir (bkz. Rapoport 1977, s. 229-230; Rapoport 1982b, s. 106-107). Statü ve kimliğin incelenmesine yönelik daha da belirli bir liste yine Rapoport tarafından ortaya çıkarılmıştır (1982b, s. 127). Bu listeler her ne kadar detaylı olmasa da ve listelenen ipuçları ve bunların önemi kültüre bağlı olarak değişkenlik gösterse de, başlangıç için bir zemin oluşturabilirler. “Orta-düzeydeki” anlamlara yönelik çalışmalarla ilgili olarak daha önce verilen referanslar da, başlangıçta kullanılacak birçok çevresel ipucu sağlamaktadır. Diğerlerinin yanında, Rapoport (1982b) ve Altman ve Gauvain’in (1981) çalışmaları daha da faydalı olabilir çünkü bunlar kültürler arası çalışmalardır ve birçok değişik kültürü kapsamaktadır.

Kimlik ve statüyle ilgili bu iki çalışmada tartışılan çevresel ipuçları aşağıdaki gibidir:
Yerleşim Ölçeği: Yerleşim biçimi ve uzamsal düzen (yayılmış/kompakt, düzenli/dağınık, doğrusal/dağınık, yönelme); çeşitli binalar (dini, idari, eğitim, eğlence

vb, bunların karakteristikleri, konumları); mahalleler; plazalar (ebat, içlerindeki belli başlı öğeler, civardaki binalar); yollar (kesişen/dolambaçlı, asfaltlı/asfaltsız, vb.).

Yapı Ölçeği - Dış: Konum (merkezi/tali, görünebilirlik ve manzara- nehir, göl, deniz kıyısı veya tepede - ufki açık alan, diğer binalarla arasındaki ayırım, uzamsal ardışıklık); ana giriş, avlu (biçim, ebat, zemin malzemesi ve dokusu); peyzaj, ekili şeyler, bitkiler (mevcut/mevcut değil, doğal/suni); bahçeler (tasarımı, bakımı); süslemeler, lamba direkleri, heykeller, bina çevresindeki eşyalar; biçim, ebat, binanın yüksekliği; yapı malzemeleri (doğal, üretilmiş); dış duvarların rengi; çatılar (düz/eğimli çatılar, saçaklar, baca, kiremitler); yaşı (eskilik/yenilik); bakım; işlemler ve süslemeler; ön kapı (ebat, işlemler, asılı süslemeler, kapı üzerindeki oymalar ve kapı pervazları, kapı kolları, kapı zilleri ve tokmakları, isim etiketleri, paspaslar); pencereler (ebatları, düzeni, süslemeler, pervaz malzemesi, kepenkler, tenteler, pencerelerin önünde sergilenen nesnelere); duvar üzerindeki işaretler ve yazılar, kapılar, çitler.

Yapı Ölçeği - İç: Uzamsal düzen (odaların yerleşimi, sayısı, çeşidi, ebatları ve konumları); duvarların, zeminlerin, tavanların malzemesi ve kaplaması; duvarlardaki tirizler; renk; bakımlılık ve temizlik; iç kapılar, merdiven, trabzanlar; mobilyalar (tipi, tarzı, konumu, yerleşimi, detayları, uyumlu/uyumsuz, eski/yeni); avizeler; halılar, kilimler; mutfak gereçleri, tuvaletler, banyolar; ısıtma cihazları; aksesuarlar, fotoğraflar, duvarlardaki posterler ve bunların konusu, dini ikonlar ve semboller.

Tüm bu ipuçlarının önemi ve anlamı bir kültürden diğerine ve aynı zamanda belirli bir süre içinde aynı kültür içerisinde de değişiklik göstermektedir (bkz. Rapoport 1977, 1982b, c). Bunlar, belirli bir kültür içinde bile, bir sosyal gruptan diğerine farklılık gösterir (Royse 1969, Duncan and Duncan 1976). Bu ipuçlarının anlamları genellikle hayatın başlarında, kültürlenme ile öğrenilir (bkz. Sherif and Sherif 1963). Modern durumlarda, öğrenme süreci hayatın ilerleyen dönemlerinde de, kültürel dağılma ve kültürler arası etkileşimin bir sonucu olarak önem kazanmaktadır. Bu gibi durumlarda, kullanılan ipuçları ve bunların taşıdığı anlam da doğal olarak daha sık değişir. Bu aynı zamanda, çevresel ipuçlarının ve taşıdıkları anlamların değişkenliğini ve kalıcılığını da,

hem eşzamanlı (aynı zaman içinde farklı gruplar için) hem de çok zamanlı (zaman içinde tek gruplar için) olarak incelememiz gerektiği anlamına gelmektedir. Bu tür bir yaklaşım, kabul edilebilir alternatifler yaratılabilmesine ve sürekliliği bozmayan yeni sentezlere de olanak verir.

4. METODOLOJİ: ARAŞTIRMA SÜRECİ VE YÖNTEM

4.1. Problem tanımı, Gözlem ve Hipotez

Bu çalışmaya neden olan sorunsal, son zamanlarda Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesindeki kırsal kesimlerde, ev ve yerleşim biçimlerinde meydana gelen ani ve aşırı boyuttaki değişimlerdir. 1950'lerin sonlarına kadar bu bölgede, farklı topluluklara işaret eden, değişik yöresel ev ve yerleşim biçimlerine, mimari özelliklere rastlanıyordu. Bu toplulukların her birinin belirli bir yaşam biçimi vardı: yaşam biçimi, insanların yapılandırılmış çevreye karşı yaklaşımlarını belirleyen ve müşterek kabul gören değerler, gelenekler, inançlar, davranışlar ve esinlenmeler olarak tanımlanır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin yapı ustaları da, sanatta, el sanatlarında, deyimlerde, giyimde, müzikte ve folklorde olduğu gibi, yörenin kendi özgün biçimlerini yaratıyorlardı. Bölgedeki yöresel ev ve yerleşim biçimleri, kültürel çevre ile uyum içinde orada yaşayan insanların günlük yaşantılarından, doğmaktaydı. Yöresel tasarımların başarısının sırrı, kültürel çevre ile uyumunda yatmaktaydı. Sonuç olarak, yapılandırılmış çevre hemen hemen her yönüyle kültürel çevreyi ve yaşam biçimlerini yansıtıyordu.

Yöresel ev ve yerleşim biçimleri, sadece sosyal ve kültürel ortamı yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda fiziksel ortamdan da etkilenmekteydi. Sonuç olarak, her bir küçük köy, vadi ve mahallede, fiziksel, sosyal ve kültürel faktörlerin değişmesine bağlı olarak, farklı ev ve yerleşim biçimlerine rastlanıyordu. Yöresel ev ve yerleşim biçimleri üzerine yapmış olduğum bir önceki çalışmanın önemli bulgularından biri de Anadolu'nun diğer bölgelerinde yapılandırılmış çevredeki değişikliklere yüzlerce kilometrede bir rastlanırken, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde biçim değişikliklerinin sadece birkaç kilometrede bir gözlemlenmesiydi (Tosun 1983). Ev ve yerleşim biçimlerindeki bu ani değişimler, fiziksel veya kültürel çevre faktörlerinde meydana gelen ani değişimlerle ilgilidir. Bulgulara göre bölgede, kuzey-güney ekseninde hem fiziksel hem de kültürel faktörler önem taşıırken, doğu-batı ekseninde sadece kültürel faktörler önem kazanmakta ve ev ve yerleşim biçimlerinde değişim yaratmaktadır. Aynı

çalışmada her ne kadar, yöresel ev ve yerleşim biçimleri ile fiziksel, sosyal ve kültürel faktörler arasındaki bağlantı incelenmiş ve ortaya konmuş olsa da, sonuç bölümünde ev ve yerleşim biçimlerinde son zamanlarda meydana gelen değişimlerden de sözedilmiş ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimleri ve bu değişimlerin nedenlerini inceleyen bir çalışmaya duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır. Yöresel ev ve yerleşim biçimlerinde meydana gelen değişimleri anlayabilmek için, bunların yöre insanlarına ne ifade ettiğini gözönüne almak, bu insanların hem geleneksel yöresel çevreyle hem de yapılandırılmış çevredeki yeni öğeler ve özelliklerle ilgili görüşlerini ve düşüncelerini öğrenmek gerekir. Daha önce de belirtildiği gibi bu son derece önemlidir çünkü, insanların görüşlerini; geleneksel yöresel çevrenin yöre insanları tarafından hangi özelliklerinin, öğelerinin ve parçalarının önemli görüldüğünü ve istendiğini; yeni biçimlerden, özelliklerden, öğelerden hangilerinin yöre insanları için bir anlam ifade ettiğini ve bunlardan hangilerinin diğerlerinden daha önemli olduğunu gözönüne almazsak, yeni tasarımlar yaratma yolunda yöresel çevrelerden çıkarmaya çalıştığımız dersler, prensipler ve kriterler uygun olmayan bir biçimde sonuçlanabilir ve muhtemelen yöre insanları tarafından da reddedilebilir.

Bu nedenle, bu çalışmanın temel amacı, ev ve yerleşim biçimlerinde meydana gelen değişimlerin boyutlarını analiz etmek, belirlemek ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen biçim değişimlerinin nedenlerini ortaya koyacak bir yöntemin önerisi ve uygulamasıdır. Bu ise, geleneksel yöresel ev ve yerleşim biçimini, çağdaş örnekleriyle kıyaslayarak, meydana gelen değişimleri izlemekle mümkündür. Rapoport tarafından önerilen sözsüz iletişim yaklaşımı ve şeması (Rapoport 1983, Şek.6, s.261; Şek.7, s.262) kullanılarak, geleneksel yöresel çevrenin karakteristikleri, değişen çevrelerdeki azaltılmış karakteristik gruplar -diğer bir deyişle, geleneksel yöresel çevreden geriye kalanlar- ve değişen çevrelerdeki yeni karakteristik ve öge grupları kaydedilebilir. Daha önce de detaylı bir biçimde açıklandığı gibi bu çalışmayı, analiz ve çevresel ipuçlarının saptanması izler. Göze çarpan farklılıklar veya ipuçları saptandığında ise sıra, bunların kullanıcıları tarafından ne şekilde yorumlandığını belirlemeye gelecektir. Kullanıcıların çıkarımları ve yorumları, ev ve yerleşim biçimlerindeki ani değişimlerin nedenlerini açıklayacaktır: kavramsal sorunsal ve tanımlanan problemin çözümü.

Bu çalışmadaki temel hipotez, Doğu Karadeniz Bölgesinin kırsal alanlarındaki ev ve yerleşim biçimlerinde meydana gelen değişimlerle ilgili olarak, “anlam”ın, kullanım, fonksiyon, estetik ve hatta ekonomik kriterlerden bile daha önemli bir kriter olduğudur. Diğer bir deyişle, yapılandırılmış çevrenin biçimi, öncelikli olarak, ne fonksiyonu, ne estetiği ne de ekonomiyi izler. Biçim birinci derecede “anlamı” izler. Belirli bir zamanda ve yerde, belirli bir grup tarafından, belirli bir çevreye atfedilen anlam olumlu veya olumsuz olabilir. Yapılandırılmış çevrenin belirli bir biçimine atfedilen anlam olumsuz olduğunda, değişimlerin ya yarı-sabit ya da sabit öğeler ile gerçekleşeceği beklenmelidir. Bu bağlamda, geleneksel yöresel çevrelerin - her ne kadar tasarımcılar ve akademisyenler tarafından hayran kalınsa da - Doğu Karadeniz Bölgesinin kırsal alanlarında yaşayan insanlar için olumsuz bir anlam taşıdığı söylenebilir. Bu da, geleneksel ev ve yerleşim biçimlerinin terkedilmesiyle sonuçlanmaktadır. Anlamla ilgili olarak, yapılandırılmış çevrede son zamanlarda meydana gelen değişimlerin “orta - düzeydeki” anlamlarla, özellikle de “kimlik” ve “statü” ile bağlantılı olduğu iddia edilebilir.

Kimlik iki düzeyde ele alınmalıdır: bireysel kimlik ve toplumsal kimlik. Bireysel kimlik araştırmaları kişisel ve aile düzeyinde ele alınırken, toplumsal kimlik ise köy ölçeğinde ele alınmalıdır. Bireysel (kişisel ve aile) ve toplumsal kimliğinin ifadesinin, oda, ev ve köy ölçeklerinde incelenmesi uygun olacaktır.

Bu çalışmada kimlikle ilgili önerilen alt hipotezlerden biri de, sosyal yapılanma ilişkilerinde, ortaklaşacı ilişkilerden bireyselci ilişkilere doğru meydana gelen değişimlerin bir sonucu olarak, Doğu Karadeniz Bölgesinin kırsal alanlarındaki hem geleneksel hem de çağdaş ev ve yerleşim biçimlerinde bireysel ve toplumsal kimliğin belirli bir ölçüde varolması ancak, geleneksel ev ve yerleşim biçimlerinde toplumsal kimliğin, çağdaş ev ve yerleşim biçimlerinde ise bireysel kimliğin ağırlık kazanacağıdır. Diğer bir deyişle, ortaklaşacı ilişkiler bireyselci ilişkilere dönüştüğünde, toplumsal kimlik bireysel kimlik kadar önemli görülmez ve özellikle de konutlar, bireysel teşhirin aracı haline gelerek toplumsal ifadeyi ve kimliği ortadan kaldırır.

Doğu Karadeniz Bölgesinde, ortaklaşacı ilişkilerden bireyselci ilişkilere doğru yaşanan geçişin, Batılı düşüncelerin ve değerlerin artmasıyla ve toplumdaki sosyal birimi aileden bireye dönüştüren yeni ekonomik sistemle ilişkili olduğu söylenebilir. Batılı düşüncelerdeki ve değerlerdeki artış temelde, televizyon, video, radyo, gazeteler, dergiler vb. aracılığıyla yaşanan kültürel dağılımadaki artışla ilintili olmuştur. Ayrıca, büyük şehirlerde ve Batı Avrupa'da çalışan ve köylerine yeni fikirlerle, değerlerle ve kavramlarla geri dönen kişiler aracılığıyla, başka kültürlerle ve alt kültürlerle tanışılması da bunda etkili olmuştur.

Her ne kadar çağdaş ortamlarda, yapılandırılmış çevrenin ve özellikle de konutların temelde bireysel kimliği yansıtacağı öne sürülse de, köylerde, toplumsal kimliklerini korumak açısından insanlar için önem kazanan başka mekanların olabileceği de kabul edilmelidir. Daha önce de belirtildiği üzere, her bir köyde çeşitli dini, idari, sosyal, eğitimsel vb. gibi kuruluşlar bulunabilir ve bunlar toplumsal kimliği ifade ve teyit edebilir. Aslında, konutlarda da toplumsal kimliğin ifade edilmesine yönelik birtakım çevresel ipuçlarına rastlanması olasıdır. Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi, çağdaş ev ve yerleşim biçimlerinde bireysel kimlik daha fazla baskın olacaktır.

Sosyal statüyle ilgili olarak, bu çalışmadaki alt hipotezlerden biri de, bir toplumdaki sosyal hareketliliğin artmasıyla birlikte, özellikle yukarı doğru hareket eden bireyler için statü teşhirinin daha fazla önem kazanacağıdır. Yukarı doğru hareket eden bireyler, yeni statülerini sergilemeye daha fazla ihtiyaç duyacaklar ve diğer insanlara kıyasla daha fazla göze çarpan biçimde tüketime yöneleceklerdir. Onlar için ev, göze çarpan tüketimin bir nesnesi ve diğer malların içinde sergilendiği bir alan haline gelecektir.

Batı Avrupa'da çalışan ve ekonomik durumlarını düzeltmiş olan kişilerin, diğerlerine kıyasla daha fazla ve göze çarpan oranda tüketime yöneldikleri ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki köylerine geri döndüklerinde, yeni statülerini teşhir edebilecek bir ev biçimine gereksinim duydukları gözlenmektedir. Bu nedenle, ev ve yerleşim biçimlerindeki değişimler daha çok göçmenler, yani "yeni elitler" tarafından

arttırılmaktadır. Bunlar, mevcut geleneksel biçimlerden tamamıyla farklı evler inşa ederek yeni statülerini kazanmaya çalışacaklardır. Diğer bir deyişle, bu kişiler sadece yeni bir yaşam tarzı, yeni fikirler ve değerler getirmekle kalmayacak, aynı zamanda yeni statülerini ve kimliklerini yeni evlerinde ifade ederek, yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerin önemli bir kaynağını oluşturacaklardır. Avrupa'da çalışan işçiler ve köyde kalan ailelerinin dışında, yukarı doğru hareket eden diğer bireylerin de eve karşı benzer bir yaklaşımda bulunacakları beklenmelidir.

Bu çalışmada ileri sürülen sonuncu alt hipotez, daha önce de tartışılan kültürel gecikme ile ilgilidir. Maddesel kültürde meydana gelen değişimler, maddesel olmayan kültüre oranla daha önemli boyutlarda, daha sık ve daha hızlı gerçekleşecektir. Bu bağlamda, kullanım biçimlerinin ve kullanıcıların uzamsal davranışlarının, yapılandırılmış çevreye kıyasla daha geleneksel olacağı ve yapılandırılmış çevrede meydana gelen hızlı ve şiddetli değişimleri, en azından anında izleyemeyeceği öne sürülmektedir. Diğer yandan, yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerin daha kolay ve hızlı kabul edilmesi nedeniyle, yapılandırılmış çevre ile kullanıcıların uzamsal davranışları arasında ortaya çıkması muhtemel uyumsuzlukların yanısıra, kültürün diğer bileşenleri ile de bir uyumsuzluk beklenmelidir. Bu hipotezin test edilmesinde, faaliyet sistemleri, bu faaliyetlerin sürdürüldüğü birimler ve bunların anlamları, çevresel ipuçlarının gözlemlenmesiyle ve kullanıcılarla görüşülerek, birarada incelenebilir.

4.2. Araştırma Süreci ve Teknikleri

Bu çalışmadaki temel metodoloji, yapılandırılmış çevreye, çevrenin öge ve özelliklerine doğrudan bakılmasını, geleneksel yöresel ve çağdaş ev ve yerleşim biçimlerindeki ipuçlarının gözlemlenmesini ve bunların kullanıcılar tarafından ne şekilde yorumlandığının belirlenmesini içermektedir. Bu nedenle, bu çalışmadaki araştırma metodları, yapılandırılmış çevrenin gözlemine ve yöre insanları ile yapılacak görüşmelere dayanmaktadır.

Araştırmanın dört aşamadan oluşması planlanmıştır. İlk aşama bölgesel ölçekte yürütülürken, diğer aşamaların seçilen iki köyde yürütülmesi öngörülmüştür. Her aşamanın hazırlığı ve yürütülmesi, bir önceki aşamalarda elde edilen bilgilere dayanacağı için her aşamanın sonunda veri analizinin yapılması kaçınılmazdır. İlk aşamada, ev ve yerleşim biçimleri, bölgesel ölçekte ve kapsamlı bir şekilde kaydedilmiştir. Yapılandırılmış çevrenin kapsamlı bir biçimde kaydedilmesini takiben, yine ayrıntılı bir şekilde kaydedilmek üzere, her köyden üç geleneksel, üç çağdaş ev seçilerek, bunlarda yaşayan insanlarla görüşmeler yapılmıştır. İkinci aşama, serbest tepki verme amaçlı çevre turları aracılığıyla, yapılandırılmış çevrenin serbest bir biçimde keşfedilmesini içerir. Bu araştırmadaki üçüncü aşama fotoğraflı görüşmelerden oluşmaktadır. Fotoğraflı görüşmeler, önemli çevresel ipuçlarının elde edilmesini ve bunların orada yaşayan insanlar için ne ifade ettiğinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu bilgiye dayanarak, Doğu Karadeniz Bölgesindeki örneklerden alınacak olan çeşitli olasılıkların resmedildiği önemli çevresel ipuçlarının çizimleri yapılarak, planlanmış görüşmeler düzenlemek mümkün olacaktır. Bu gruba, yöresel ve çağdaş ev biçimlerinin rötüşlü çizimleri de dahil edildiğinde daha doğru ve net sonuçların alınacağı düşünülmektedir. İç mekanların analizi için, çevresel modellemeden yararlanılması faydalıdır.

4.2.1. Ev ve Yerleşim Biçimlerinin Kaydedilmesi ve Kullanıcılarla Planlanmamış Görüşmeler

4.2.1.1. Örnekleme

Doğu Karadeniz Bölgesindeki yöresel mimarinin ev ve yerleşim biçimlerini etkileyen fiziksel ve kültürel faktörler üzerine yapılan daha önceki bir çalışmada, 23 köy seçilmiş ve incelenmiştir (Tosun 1983). Bu çalışma için de bunların arasından 14 tane köy seçilmiştir. Yapılandırılmış çevrenin kapsamlı bir biçimde kaydedilmesinin ve 14 köyde yapılan görüşmelerin ardındaki nedenler: öncelikle, kıyaslama yapılabilmesi ve köyler arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların belirlenebilmesi için daha fazla sayıda ev ve yerleşim biçimini ele almak ve bölgenin değişik yerlerinde yaşayan insanlardan

sözlü bilgi alabilmektir; ikinci olarak, yapılandırılmış çevreyi kaydetmek ve 14 köyde biçimlendirilmemiş görüşmeler yapmak suretiyle, bu araştırma için 14 köy arasından seçilen iki köyün, bölgenin tamamını temsil edip etmediğini anlamak mümkün olabilir. Bu özellikle önemlidir çünkü, eğer seçilen iki köyün kendilerine has karakteristikleri varsa, bölgenin tamamı için genelleme yapılamaz. Üçüncü olarak da, seçilen iki köyde yürütülecek olan fotoğraflı görüşmelerde kullanılmak üzere, bölgenin farklı yerlerinden görsel veri (fotoğraf) toplamaktır.

Köylerin seçilmesindeki dayanak: hem doğu-batı ekseninde (yaklaşık 25-30 km. uzaklıktaki akslar üzerinde) hem de kuzey-güney ekseninde bölgeyi olabildiğince fazla ele alabilmek; farklı yöresel ev ve yerleşim biçimlerini dahil edebilmek; hem kıyı bölgesinden hem de iç dağlık bölgelerden köyler seçebilmektir. Hem kıyı bölgesinden hem de iç dağlık bölgelerden köyler seçebilmek çok önemlidir çünkü, yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerin oranı ve boyutları, kıyı bölgelerinde ve dağlık bölgelerde farklıdır. Yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerin, kültürel dağılımının ve çeşitli alt-gruplarla etkileşimin daha fazla olması nedeniyle, kıyı bölgelerinde dağlık bölgelere oranla daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Bu farklılığın çalışmaya bir başka boyut kazandıracağı ve yapılandırılmış çevrede ilk ve son olarak meydana gelen değişimleri açığa çıkaracağı düşünülmüştür. Böylece, ögelerin taşıdığı göreceli önem derecesi hakkında bilgi sağlanabilecek ve önemli çevresel ipuçlarının tanımlanması ve kontrolü gerçekleştirilebilecektir. Bu nedenle, 7 köy kıyı bölgesinden (sahil şeridinden veya sahile yakın bölgelerden) yedi köy de içteki dağlık bölgelerden seçilmiştir. Bu çalışma için önerilen köyler batıdan doğuya doğru aşağıdaki gibidir: Mersin (kıyı), Doğancılar (dağlık), Kanlika (kıyı), Konaklar (dağlık), Yaylacık (kıyı), Dağbaşı (dağlık), Balıklı (kıyı), Serah (dağlık), Hayrat (kıyı), Dereköy (dağlık), Limanköy (kıyı), Bilenköy (dağlık), Çağlayan (kıyı), Ayder (dağlık). Araştırma bölgesinin hemen hemen ortalarında yer alan ve gerek yöresel gereksede modern yapı biçimlerini güçlü bir şekilde bünyelerinde barındırdıkları için Balıklı ve Şerah ikinci aşamada detaylı araştırmalar için uygun görülmüştür (Şekil 1).

Kapsamlı araştırma ve biçimlendirilmemiş görüşmeler için bu köylerden ev seçilmesinde iki yol izlenebilir. Çeşitli sosyal gruplara ait üyelerin sahibi olduğu evleri temsil eden evler veya mimari karakteristikleri temsil eden evler seçilebilir. İlk durumda evler, görsel ve biçimsel karakteristiklerindeki (sabit ve yarı-sabit öğeler aracılığıyla) çeşitliliklere göre incelenebilir. İkinci durumda ise, evlerde yaşayan insanların karakteristikleri daha sonra ortaya çıkarılabilir. Bu çalışmada, uygulaması daha kolay ve araştırmanın amacına daha uygun olduğu için, ikinci yaklaşım kullanılmıştır (Pavlidis 1985, s. 71-77).

Kapsamlı araştırma ve planlanmamış görüşmeler sürecinde, görsel ve biçimsel karakteristiklerine göre, her köyden üç tane geleneksel üç tane de çağdaş ev örneği seçilmiştir. Geleneksel ev örneklerinden bazıları, 10 köyde daha önce yürütülen çalışmadan alınmıştır. Bununla birlikte, o çalışmada yapılan araştırmalar sadece yapının sabit öğelerini esas almış olduğu için, görüşmeler yapmak üzere bu evlerin ziyaret edilmesi de gerekmiştir. Diğer yandan, son altı yıl içinde bu evlerde meydana gelen değişimler de kaydedilmiştir. Değişimlerin belirlenmesi çok yararlı olmuş ve evlerin analizine başka bir boyut kazandırmıştır.

Çağdaş evlerin seçimi (özellikle planlanmış fotoğraflı görüşmeler için), kapsamlı araştırmaların analizinden sonra ve iki teknik esas alınarak yapılmıştır. Kapsamlı araştırma için geliştirilen tasarım matrisi, geleneksel ve çağdaş evlerin karakteristikleriyle ilgili parametreleri de içerdiği için, kapsamlı araştırmanın değerlendirilmesiyle birlikte, tekrarlanan belli başlı tasarım karakteristikleri ve tipik çağdaş evler tanımlanabilmiştir. Evlerin çoklu özelliklerini ve karakteristiklerini esas alan çok yönlü yaklaşımla üç adet çağdaş ev tanımlandığında, bu evlerin inşa edildikleri tarihin de gözönüne alınması düşünülmüştür. Çağdaş ev örneklerinin, 1960 yılından sonra inşa edilenler arasından seçilmesine karar verilmiştir (daha önce yapılan çalışmadan alınan geleneksel ev örneklerinin hepsi 1950 yılından önce inşa edilmiştir). Tek başına kullanıldığında kronolojik ayrıştırmayla ilgili ortaya çıkan sorunlardan biri, yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerin bölgenin farklı yerlerinde aynı zamanda gerçekleşmemiş olabileceğidir. Daha önce de belirtildiği gibi, yapılandırılmış

çevrede meydana gelen değişimler, dağlık bölgelere kıyasla kıyı bölgelerinde sadece daha fazla olmakla kalmaz, çok daha önce de gerçekleşmiş olabilir. Bununla birlikte, bu iki teknik aynı anda kullanıldığında, tipik evler tam olarak belirlenebilir ve elde edilen verilerin geçerli ve güvenilir bir örneğe ait olduğundan emin olunulabilir.

4.2.1.2. Dış Gözlem Yoluyla Görsel Değerlendirme Tekniği ve Kapsamlı Kayıt Süreci ve Teknikleri

Veri toplamadaki ilk adım, ev ve yerleşim biçimlerinin karakteristiklerinin ayrıntılı bir biçimde kaydedilmesidir. Bu işlem için araştırma metodu, gözlem, özellikle de dış fiziksel çevrenin ve fiziksel izlerin gözlem yoluyla görsel olarak değerlendirilmesini içerir. Bu metod Brunskill'den (1974) uyarlanmıştır ve bölgede yöresel ev ve yerleşim biçimleri üzerine daha önce yapılan bir araştırmada da kullanılmıştır (Tosun 1983). Bu tür bir tarama ve kayıt çalışması için tasarım çözümlerinde izlenen farklı yolların biçimsel karakteristiklerini içeren, görsel değerlendirmeye dayalı şematik biçimlenme matris ve çizelgeleri geliştirilmiştir. Tasarım matrisi, bölgede yapılan gözlemlere dayanarak oluşturulmuş ve pilot çalışmanın ardından düzeltilerek tarama cetveline dönüştürülmüştür. Kapsamlı kayıt sırasında, gerektiğinde ufak eklemeler de yapılmıştır. Matris, "parametreler"den ve bunları karşılayan karakteristiklerden oluşmuştur. "Parametreler", nesnenin ne olduğu veya ne olageldiğidir ve dikey olarak sıralanmışlardır. Diğer yandan, bunları karşılayan karakteristikler de (daha önce yapılan gözlemlerden ve pilot çalışmadan çıkarılan) yatay olarak sıralanmıştır. Bu tarama matrisi kullanılarak yapılan kapsamlı kayıt işlemi, sahadaki veri toplama işinin hızlı bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamış ve öznel öğeleri olabildiğince azaltarak, analiz sırasında verilerin, bölgenin farklı yerleri arasında karşılaştırılabilmesine yardımcı olmuştur.

Geleneksel çevreler için geliştirilen ve daha önce kullanılan bu tasarım matrisinin doğal olarak, çağdaş tasarım karakteristiklerini de içerecek biçimde yenilenmesi gerekmiştir. Matrise bir yandan yeni parametreler eklenirken, bir yandan da bu çalışmayla ilgisi olmayan parametreler çıkarılmıştır. Diğer yandan, önceki çalışmada

kullanılan matris temelde evi esas almış ve diğer yapı tiplerini, açık alanları, caddeleri, mahalle karakteristiklerini, ekili alanları (tarlalar, bahçeler vb.) ve bu çalışma için çok önemli görülen yarı-sabit öğeleri dahil etmemiştir. Yeni bir tasarım matrisi oluşturmak için iki köyde (biri kıyı bölgesinden, diğeri dağlık bölgeden) bir ön gözlem çalışması yapılmıştır. Yeni matrisin oluşturulması sırasında, kimliğin ve statünün incelenmesi amacıyla bir önceki bölümde açıklanan liste de gözönüne alınmış ve her iki köyde yapılan gözlemlerden ilgili olanları nihai tasarım matrisine (görsel tarama cetveli) dahil edilmiştir (Ek 1).

Parametreler ve bunları karşılayan karakteristikler belirlendiğinde ve tasarım matrisi oluşturulduğunda, bu tasarım matrisini esas alan kayıt kartları (tarama cetvelleri) kullanılarak, saha araştırması kolaylıkla ve kısa bir süre içinde yapılabilmektedir. Verilerin, belirlenen parametreler aracılığıyla toplanıp sayılması her ne kadar bir “filtre” veya bir “elek” görevi görse de, bu sınırlama, sadece verilerin toplanması için değil, aynı zamanda verilerin analizi ve karşılaştırılması (köyler arasında veya geleneksel yöresel ve çağdaş çevreler arasında) için de gerekli ve yararlıdır. Toplanan verilerin analizi ve karşılaştırması, sıraların ve sütunların analizi ile yapılabilir. Sıralarla yapılan analizde, her bir sıra, bir karşılaştırma temeli olması açısından diğerlerinden ayrı olarak değerlendirilir. Böylece, her bir sırada tekrarlanan karakteristiklerden bölgenin tümü için geçerli olan tipolojilere varılabilir. Sütunlarla yapılan analiz biraz daha karmaşıktır çünkü, tüm olası kombinasyonların ve permutasyonların analizini ifade eder. Bu analizde morfolojik kritik yol metodunun kullanılması çok uygundur. Tarama çalışmasında kullanılan çizelgelerin morfolojik kritik yol analizi ile değerlendirilmesi sonucunda yapı biçimlerindeki farklılaşmalar ve tasarım karakteristiklerinde meydana gelen değişimler çok açık bir biçimde ortaya çıkarken, karakteristiklerdeki benzerlikler esas alınarak sınıflamalara ulaşmak çok daha hızlı ve kolay olur. Böylece, geleneksel ve çağdaş tasarım karakteristikleri arasındaki, bir köyden diğerine ev ve yerleşim biçimleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, görsel açıdan kolayca anlaşılabilir (Ek 2).

Bölgesel ölçekte veri toplamanın ikinci adımını, yoğun kayıt oluşturmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, her köyden üç çağdaş ev seçilmiştir. Geleneksel ev örnekleri

ise, bu köylerde daha önce yürütülen çalışmadan alınmıştır. Yoğun kayıt işlemi üç aşamada sürdürülmüştür: fotoğrafla kayıt, çizim ve ölçüm. Evlerin ikinci kez ziyaret edilmesi, hem zaman kaybına hem de ev sakinlerinin rahatsız olmasına neden olacağı için, bu aşamaların tümünün bir kerede tamamlanmasına gayret edilmiştir. Ayrıca, ev sakinlerinin evlerine yeniden girilmesine izin vermeyebileceği düşünülmüştür. Evlere ilk kez girilirken, karşılaşılabilecek kişinin evin hanımı olacağı düşünülerek, araştırmacıya eşi veya köyde oturan başka bir kimsenin eşlik etmesi sağlanmıştır. Evlerin kaydedilmesi ve ölçümünün yapılması sırasında bu konuda daha önce eğitilmiş bir ikinci kişinin de bulunması gerekmiştir. Diğer yandan, yoğun kayıt için seçilen evlerde görüşmeler de yapılacağı için, çizim ve ölçme işlemlerini hızla yapmak ve zamanı çok dikkatli bir biçimde kullanmak gerekmiştir. Doğal olarak, uzayan ziyaretler ev sakinlerini işlerinden (genellikle tarladaki işlerinden) alıkoyabilir ve rahatsız edebilir.

Yoğun araştırmanın ilk adımı, fotoğrafla kayıttır. Fotoğraf çekimlerinde hem baskılı film (iki köyde yapılan pilot gözlemler sonucunda renkli film kullanımına karar verilmiştir) hem de dia çekimi (renkli) yapılmıştır. Fotoğraf kullanmadaki amaç, hem belgeleme yapabilmek hem de sonraki fotoğraflı görüşmelerde kullanmak üzere, her bir ev için tam bir dia ve fotoğraf seti oluşturmaktır. Bu fotoğraf seti, hem evin içinden hem de dışından çekilen fotoğrafları içermektedir.

Yoğun kayıt işlemindeki ikinci adım, evin skecini hazırlamaktır. Bu amaçla, iç ve dış alanları çevreleyen her bir duvar plana dahil edilerek, tüm açılımlar (kapılar, pencereler) kaydedilmiştir. Demirbaş eşyalar ve bunların yerleşimi ile birlikte diğer yarı-sabit öğeler de plana yerleştirilmiştir. Yarı-sabit öğelerin belirli karakteristiklerinin kaydedilebilmesi için, özel bir kodlama sistemi geliştirilmiştir. Ailenin kendi kimliğini ve statüsünü daha yoğun bir biçimde sergileyeceği oturma odasındaki eşyalara özellikle dikkat edilmiştir. Her bir alan için (iç veya dış), çevreleyen duvarların yüksekliği çizilerek, duvarlardaki açılımlar ve öğeler (sabit veya yarı-sabit) bu yükseltilere yerleştirilmiştir. Tavanlar ve zeminle ilgili bilgiler ise yine bu skeçler üzerine not edilmiştir.

Evin planı ve her bir iç veya dış alanı çevreleyen duvarların yüksekliği çizildikten sonra, duvarlar, duvarlardaki açılımlar ve öğeler (sabit veya yarı-sabit) hem plan üzerinde hem de yükselti olarak ölçülmüştür. Her bir iç veya dış alanın (dörtgen veya dörtgen olmayan) ölçülmesinde, ölçümlerin doğru olmasını sağlamak için nirengiler ve üçgenlemeler kullanılmıştır. Doğal olarak, her ölçümde küçük bir hata yüzdesi olacaktır ancak bu sürekli ölçüm yapmak suretiyle en aza indirilmiştir. Sürekli ölçümlerde tek tek ölçüm yapmak yerine, bir köşe merkez nokta olarak alınmış ve her bir öge bu noktaya göre kaydedilmiştir (Ek 3, Balıklı Y1).

Ölçümleri kısa bir süre içerisinde tamamlayabilmek için, tekrarlanan öğeler (pencereler, kapılar vb.) bir kez ölçülmüştür. Özellikle geometrinin dörtgen olduğu durumlarda, her bir boyutun ölçülmesine gerek görülmemiştir. Diğer yandan, bazı boyutlar fotoğraflardan çıkarılmıştır (çatıların, bacaların vb. yüksekliği ve eğimi gibi).

4.2.1.3 Planlanmamış (Serbest) Görüşmeler

Ayrıntılı kayıt için seçilen evlerde aynı zamanda kullanıcılarla planlanmamış görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerdeki amaç şu şekilde özetlenebilir: öncelikle, ev sakinleriyle ilgili bilgi toplamak ve ailenin statüsünü ortaya koymak; ikinci olarak, belli başlı faaliyetlerin nerede ve nasıl gerçekleştiğini ortaya çıkarmak ve evin belli başlı bölümlerinde hangi faaliyetlerin ne şekilde gerçekleştiğini anlamak; üçüncü olarak, kullanıcıların, kendi evleri ve evlerinin belirli özellikleri, öğeleri hakkında olduğu kadar diğer kişilerin evleri hakkında da ne düşündüklerini ve hissettiklerini öğrenmek; dördüncü olarak, köy, köydeki belirli yerleşimler ve sosyal ilişkiler hakkında genel bilgi toplamak. Düzenlenen serbest görüşmeler sırasında, yapılandırılmış çevrenin hangi öğelerinin ve yönlerinin önemli olduğu ve kullanıcıları için ne anlam ifade ettiği hakkında da bilgi de edinilmiştir. Toplanan bilgilerin, daha sonra yapılacak olan biçimlendirilmiş görüşmeler sırasında sistematik olarak derinleştirilebileceği düşünülmüştür. Serbest görüşmeler, ailenin kadın veya erkek reisi ile yapılmıştır.

Öncelikle, aile hakkında bir fikir sahibi olabilmek için, aşağıdaki sorular gündeme getirilmiştir: köydeki ikametgah süresi (köyün yerlisi mi değil mi); evde yaşayan kişi sayısı, bu kişilerin aile reisi ile olan yakınlık derecesi (çocuklar, torunlar, büyükanne-büyükbaba, akraba, diğer), bu kişilerin yaşları, eğitim durumları, meslekleri, gelir düzeyleri, nerede çalıştıkları; aileden ayrılan üye olup olmadığı, varsa neden ayrıldığı ve nereye gittiği. Burada önemli bir hususta, ailelerin statüsü ve refahı ile ilgili bilgilerin alınmasındaki zorluktur. İnsanlar genellikle gelirleriyle ve refahlarıyla ilgili soruları yanıtlamak istemezler çünkü, ekstra vergiyle yükümlendirileceklerini zannederler. Diğer yandan, kırsal alanlarda yaşayan ailelerin gelirini belirlemek güçtür çünkü gelir kaynakları çeşitli olabilir. Örneğin; mahsul satışı, aile üyelerinin işgücü kazancı, hayvan veya el yapımı eşya satışı, şehirdeki akrabaların gönderdiği para, vb. Bu durumda, köyün genel gelir seviyesiyle ilgili ve ailenin kendi ekonomik statüsünü köy standartlarına göre ne şekilde değerlendirdiğini (zengin, orta halli, fakir vb.) sorarak, ailenin köye oranla göreceli konumunu belirleme yoluna gidilmiştir. Ailenin sosyal hareketlilik düzeyini belirlemek için, ailenin geçmişi (ailenin tanınmışlığı; anne-babalarının mesleği, eğitimi ve sahip oldukları toprak, hayvan sayısı anlamında refah düzeyi vb.) ile görüşülen kişinin, kendi mesleklerini, eğitimlerini ve refah düzeylerini babalarınınkine kıyasla ne şekilde değerlendirdikleri sorulmuştur. Hareketlilikle ilgili olarak aileler, kendi eğitim, refah ve mesleki prestij düzeylerinin, babalarınınkiyle kıyaslanmasına göre, hareketsiz, yukarı doğru hareketli ve aşağı doğru hareketli şeklinde sınıflandırılmıştır.

İkinci gruptaki sorular, kullanıcıların kendi evleri, eşyaları ve köydeki diğer yapılar hakkında ne düşündükleri ile ilgilidir. Bu gruptaki sorular şu şekilde özetlenebilir: halen oturdukları evde ne zamandan beri yaşadıkları ve evin babalarına ait olup olmadığı; evlerini hem genel olarak hem de her bir odasını ayrı ayrı nasıl değerlendirdikleri (olumlu ve olumsuz yönler nelerdir, kullanışsızlığı var mı, evin tamamından memnun olma durumu); eşyalarını ve diğer yarı-sabit öğeleri nasıl değerlendirdikleri (hangileri önemli, ne sıklıkta kullanılıyorlar); evde herhangi bir değişiklik veya ekleme yapılıp yapılmadığı; yapıldıysa, ne eklendi, ne zaman, neden ve bunun önemi neydi (bu soru, geleneksel yöresel evlerde meydana gelen değişimleri anlamak açısından özellikle

önemlidir); oturdukları ev modern mi yoksa geleneksel mi ve bir evi modern veya geleneksel yapan öğeler nelerdir; diğer insanların evleri hakkında ne düşündükleri ve köydeki evlerden en çok hangisinde yaşamak istedikleri; köylerindeki önemli yapılar ve bunları neyin özel veya önemli kıldığı?

Üçüncü gruptaki sorular faaliyet sistemleri ve ev ile yerleşim ölçeğindeki sosyal ilişkilerle ilgili olarak düzenlenmiştir. Ev ölçeğinde aşağıdaki bilgileri elde etmek için sorular sorulmuştur: belli başlı faaliyetlerin nerede, ne şekilde, kimlerle birlikte ve ne zaman gerçekleştirildiği; evin belli başlı bölümlerinde hangi faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği; ev içinde normal olarak ne tür sosyal ilişkiler yaşandığı; evin veya evin tasarım karakteristiklerinin, kullanım ve uzamsal davranış açısından herhangi bir kullanışsızlığa neden olup olmadığı. Yerleşim ölçeğinde, köydeki sosyal ilişkileri ve ortaklaşacı ilişkilerin boyutunu (örneğin; grup faaliyetleri nelerdir, mahsul üretimiyle ilgili faaliyetler nelerdir, karşılıklı yardımlaşmanın boyutunu ve mesleki ilişkilerin, komşuluk ilişkilerinin, arkadaşlık ilişkilerinin, geniş aile ve akrabalık ilişkilerinin boyutlarını) anlamaya yönelik sorular sorulmuştur.

14 köyde yürütülen planlanmamış serbest görüşmelerde, tüm bu soruların her bir deneğe ayrı ayrı sorulması mümkün olmamıştır. Bazılarının gerçekten zamanı kısıtlıyken (özellikle yaz aylarında, insanların tarlada çalışması gerektiğinde), bazıları ise tüm sorulara yanıt vermekten kaçınmıştır. Böyle bir durumda, bu çalışma için en fazla önem taşıyan sorulara (örneğin; ailenin sosyal hareketliliği, faaliyet sistemleri, ailenin kendi evi ve diğer insanların evleri hakkında ne düşündüğü ve nasıl değerlendirdiği ile ilgili sorular) öncelik verilmiştir. Bununla birlikte, en azından seçilen iki köyde, ailenin kadın veya erkek reisiyle yapılacak olan biçimlendirilmiş görüşmelerde tüm bu soruların detaylarıyla tartışılması sağlanmıştır.

4.2.2. Çevre İnceleme Yürüyüşü ile Serbest Görüşmeler

Bu araştırmanın ikinci aşamasında, stratejik bilgi alma örneklemini kullanarak, seçilen iki köydeki çeşitli insanlardan, köyün içinde araştırmacı ile birlikte dolaşmaları

ve belirli alanlarla, yapılarla, evlerle ve bu evlerde yaşamış olan insanlarla ilgili görüşlerini belirtmeleri planlanmıştır. Araştırmanın bu bölümündeki ana hedefler: köyün geçmişini yeniden canlandırmak ve çalışmanın zaman derinliğini arttırmak; yapılandırılmış çevrede meydana gelen dönüşümleri belirlemek; belirli alanların, yapıların, biçimlerin, öğelerin yerli insanlar için farklı dönemlerde ne ifade etmiş olduğunu anlamak; faaliyet sistemlerinde, kullanım biçimlerinde ve uygulamalarda zaman içinde meydana gelen değişimleri anlamak; ve son olarak da serbest görüşmeler sırasında elde edilen bazı bilgileri (örneğin; ailenin sosyal hareketliliği, köydeki statüsü, köydeki önemli yerleşimler ve bunların ne açıdan önemli olduğu, faaliyet sistemleri ve köydeki sosyal ilişkiler ile ilgili bilgiler) kontrol etmektir.

Doğal olarak, geçmişi yeniden yaratmak, zaman içinde belirli biçimlerin, yapıların, öğelerin taşıdığı anlamda meydana gelen değişimleri tanımlamak ve sosyal yapıda ve ilişkilerde meydana gelen değişimleri anlamak için, yaşlı insanların hafızalarına güvenmek zorundayız çünkü, bu bilgiyi verebilecek yazılı kaynak bulma ihtimali özellikle kırsal alanlarda çok azdır. Gerçek çevre insanlara anılarını hatırlatmada yardımcı olacağı için, serbest tepki verme amaçlı çevre turunun bu amaç için çok faydalı olacağı düşünülmüştür. Elde edilen bilgilerin doğruluğunu kontrol edebilmek için, bir kaynaktan elde edilen bilgi diğerinden elde edilen bilgi ile karşılaştırılmış, tura katılanların hafızalarındaki anıların ve çıkarımlarının tutarlılık göstermesi durumunda, örnekleme çalışması sona erdirilmiştir. Diğer yandan, geçmişte meydana gelen bir olayın tam tarihini hatırlamak genellikle çok zor olduğu için, kırsal alanlarda yaşayan insanların anılarındaki ve yaşamlarındaki belli başlı olayların tarihlerine dayanan bir zaman çizelgesinden yararlanılmıştır. Örneğin 1950 de Demokrat Partinin seçimleri kazanması ve 1960 da Demokrat Parti döneminin sona ermesi gibi.

Köy içinde yapılan serbest dolaşma turunda, aşağıdaki konular daha detaylı olarak araştırılmıştır: farklı dönemlerde toplum yaşantısında önemli atfedilen yapılar, yerleşimler ve bunlarla ilgili faaliyetler; farklı dönemlerde toplumsal kimliği ve bireysel kimliği yansıtan çevre öğeleri (sabit ve yarı-sabit); yapılandırılmış çevredeki öğelerin ve unsurların taşıdığı anlamda zaman içinde meydana gelen değişimler; statünün

geleneksel yöresel evlerde, geçmişte ve bugün ne şekilde ifade edildiği ve hangi ipuçları ile ifade edildiği; köydeki çeşitli evlerde farklı dönemlerde ne tür insanların yaşamış olduğu; bu insanların farklı dönemlerde, yapılandırılmış çevrenin görsel ve biçimsel karakteristiklerini ne şekilde değerlendirdikleri; zaman içinde faaliyet sistemlerinde ve köy içindeki sosyal ilişkilerde meydana gelen değişimler. Bu soruların yanısıra, serbest tepki verme amaçlı çevre turunun hiç beklenmedik konuları ve yönleri de gündeme getirdiği doğaldır. Bu amaçla, yürüme turu sırasında yapılan konuşmaların, yeni konuları veya incelenebilecek alanları gündeme getirmesine olanak verecek bir şekilde akması sağlanmıştır. Yapılan pilot çalışma sonrasında çevre inceleme yürüyüşlerinin diğer 12 köyde de düzenlenmesine karar verilmiştir.

4.2.3. Planlanmış Fotoğraflı Görüşmeler

Planlanmış fotoğraflı görüşmeler iki köyde yürütülmüştür. Bu araştırmanın başlangıcında ikinci, üçüncü ve dördüncü aşamalarının gerçekleştirileceği köylerin; dağlık bir bölgede kurulmuş olan Şerah ve Karadeniz kıyısında kurulmuş olan Mersin olması düşünülmüştür. 14 köydeki yapılandırılmış çevrelerin kapsamlı kayıtlarının analiz edilmesinden sonra Mersin yerine Balıklı daha uygun görülmüştür. Bu seçimin temelinde, kıyı bölgelerinde kurulmuş olan diğer köyleri de temsil edecek olan bir kıyı köyünü dahil etmek ve dağlık bölgelerde kurulmuş olan diğer köyleri de temsil edecek olan bir dağ köyünü dahil etmek; köy içinde çeşitli şekillerde değişime uğramış birçok çevrenin olması (geleneksel evler, hükümet binaları, elitlerin evleri, vb.); çeşitli tipteki yerleşim ve kurumlarla (eğitim kurumları, sağlık kurumları, eğlence yerleri, ibadet yerleri, idari kurumlar, sosyal etkileşim sağlayan açık ve kapalı alanlar, vb.) benzer ve yeterli ölçüde nüfusun bulunması ve daha da önemlisi yeterli sayıda geleneksel ve çağdaş ev örneği bulabilmektir. Balıklı ve Şerah'ın doğu-batı yönünde aynı aksta olması ve seçilen bölgenin hemen hemen tam ortalarında olması, bu kararda en önemli rolü oynamıştır.

Fotoğraflı görüşmelerin ana hedefleri aşağıdaki gibi özetlenebilir: geleneksel yöresel ve çağdaş yapılandırılmış çevrelerin, yöre halkı için taşıdığı anlamı anlamak;

yapılandırılmış çevrenin hangi öğelerinin önemli olduğunu ve önemli anlamları ifade ettiğini belirlemek; insanların yapılandırılmış çevrenin belli başlı yönleri hakkında ne düşündüklerini ve bunların onlara ne ifade ettiğini ortaya çıkarmak; yapılandırılmış çevrenin hangi öğelerinin veya özelliklerinin tercih edildiğini, istendiğini ve insanlar tarafından olumlu veya olumsuz olarak nitelendirildiğini ve bunun nedenlerini belirlemek; yapılandırılmış çevrenin hangi öğelerinin veya özelliklerinin bireysel kimlik, statü ve toplumsal kimlik hakkında bilgi verdiğini ortaya çıkarmak. Fotoğraflı görüşmelerin, yapılandırılmış çevrede meydana gelen değişimlerin ardındaki nedenleri ortaya çıkaracağı düşünülmüştür. Dahası, insanların fotoğraflardan yapacakları çıkarımlar, önemli çevresel ipuçlarına (veya kriter oluşturan vasıflara) ve bunların yöre insanları için ne ifade ettiğine işaret edecektir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu tür ipuçları ve bunların taşıdığı anlam çok önemlidir ve yeni tasarımlar yaparken veya geleneksel çevreleri korumaya yönelik öneriler geliştirirken kesinlikle gözönüne alınmalıdır. Bu araştırmanın rötüslü çizimlerle yürütülmesi düşünülen son aşamasında, bu tür bir girişimde bulunulması planlanmış ve belli başlı ipuçlarından yararlanılarak yöresel yapıları yöre insanları için daha kabul edilebilir kılmamanın ve yöresel evlerin taşıdığı anlamın değiştirilmesinin mümkün olup olmadığının görülmesi amaçlanmıştır. Ancak bu araştırma konusu daha sonra uygulamaya konulmamıştır. Bu bağlamda, fotoğraflı görüşmeler, önemli ve kritik ipuçları gibi gerekli bilgileri sağlayacak ve böylece bu bilgiler geleneksel yöresel evlere yönelik alternatiflerin geliştirilmesinde kullanılabilir.

Biçimlendirilmiş görüşmelerde, çevresel teşhir aracı olarak fotoğraf kullanılmasının bir çok nedeni vardır. Öncelikle, fotoğraf kullanımının, çevreyi yorumlamada ve anlamı çözmede yararlı ve başarılı olduğu daha önce de ispatlanmıştır (Royse 1969, Bunster 1977, Lindsey, Buchan ve Duncan 1984, Pavlides 1985, Sadalla, Vershure ve Burroughs 1987). Diğer bir deyişle, fotoğraflar gizli anlamları ortaya çıkarabilmektedir. İkincisi, gerçek çevre ile fotoğrafik sureti arasında yüksek oranda bir benzerlik varken, fotoğrafta, deneğe bir seferde sunulan uyarım sayısını kontrol altında tutmak büyük ölçüde mümkündür. Fotoğraflarla, kapı tokmağı gibi tek bir ipucunu içeren yakın çekim detayları veya bir köyün panoramik manzarası gibi birçok ipucunu göstermek

mümkündür. Çevresel görüntülemelerde bu tür bir kontrol, tek bir uyarıya veya bir aradaki birçok uyarıya verilen her bir tepkinin izlenmesini kolaylaştırır. Bu, gerçek çevrenin doğrudan ve serbest biçimde keşfedilmesinde pek mümkün olamamaktadır. Üçüncüsü, fotoğraflı görüşmeler, sahada, evde veya bir kahvede, yani her yerde yapılabilir. Bu kolaylık, örneğin, görüntüleme aracı olarak seçilebilecek bir filmle, video bantıyla veya dialarla mümkün değildir. Dördüncüsü, fotoğraflar kategorilere ayrılabilir veya belirli kriterlere göre sıralanabilir. Bu, film ve video bantlarıyla kesinlikle mümkün değilken, dialarla da oldukça zordur. Son olarak, fotoğraflı görüşme seanslarının önemli bir diğer olumlu tarafı da, deneklerin resimlerden keyif almaları ve uzun görüşme sürelerinde dahi tepki vermeye istekli olmalarıdır.

Bu görüşmelerde kullanılan fotoğraflar, yapılandırılmış çevrenin kapsamlı biçimde kaydedilmesi sırasında ve 12 köyde yapılan yoğun ev kayıtları sırasında çekilen fotoğraflar arasından seçilmiştir. Fotoğraflı görüşme seti üç resim setinden oluşmuştur. Birinci resim grubu evlerin dış görünüşlerini içermiş ve diğer 12 köyde çekilen fotoğraflar arasından seçilmiştir. Birinci fotoğraf seti her iki köyde de gösterilmiştir. Birinci gruptaki fotoğraflarla ilgili bir diğer önemli konu da, bunların başka yerlerden alınacak olmasından ötürü, deneklerin kendilerine gösterilen yapıları ve bunların kimlere ait olduğunu bilemeyecek olmalarıdır. Araştırmanın başlangıcında, ikinci ve üçüncü gruptaki fotoğrafların her bir köy için farklı olması planlanmıştır. Görüşmenin yapılacağı köydeki yapılandırılmış çevreye ait fotoğraflar Şerah ve Balıklı'da çekilmiş ve deneklere kendi köylerinde çekilen fotoğrafların gösterilmesi düşünülmüştür. Burada amaç, deneklerden, kendilerinin içinde yaşadıkları ve aşına oldukları yapılandırılmış çevrenin taşıdığı anlamla ilgili tepkilerini alabilmektir. İkinci gruptaki fotoğraflar, deneklerin içinde yaşadıkları köyün panoramik görüntülerinden oluşturulurken, sonuncu gruptaki fotoğraflar da, köyde bulunan farklı tipteki evleri (geleneksel yöresel ve çağdaş) içermekteydi. Ancak planlanmış fotoğraflı görüşmelerin uygulama biçimi ve içeriği bu araştırmanın amacına bağlı olarak uygulama sırasında değiştirilmiştir.

Birinci grupta, her köyden seçilmiş iki ev (bir geleneksel yöresel ve bir modern ev), toplam 24 adet fotoğraf yer almıştır. Her iki durumda da öncelikle, deneklerden serbest

gruplama yapmaları ve bunu serbest yanıtlatma formatında sorulacak olan birkaç sorunun izlemesi düşünölmüştür. Daha sonra deneklerden, önceden belirlenen kriterler doğrultusunda gruplama yapmaları ve biçimlendirilmiş bir yanıtlatma formatına uygun birkaç sorunun sorulması planlanmıştır,

İlk gruplama işlemleri sırasında, kaç adet grup oluşturulacağı, her bir gruptaki bina sayısı veya fotoğraf setinin kaç kez gruplanabileceğine dair herhangi bir kısıtlamanın getirilmemesi kararlaştırılmıştır. Her bir serbest gruplamadan sonra, deneklerden oluşturdukları kategorileri ve kriteri adlandırmaları, kategorileri oluştururken hangi ipuçlarını veya vasıfları kullandıklarını belirtmeleri, her bir ev hakkında ne düşündükleri ve bu tür evlerde ne tür insanların yaşadığını varsaydıkları hakkında yorum yapmaları tasarlanmıştır. Bunu planlanmış gruplama işleminin izlemesi ve deneklerin, resimleri sosyal statü, estetik, fonksiyonellik, ve tercih kriterlerine göre, üç gruba (olumlu, olumsuz, diğer) ayırmaları planlanmıştır. Her bir gruplamadan sonra, deneklerden, karar verirken kullandıkları ipuçlarını belirtmeleri öngörülmüştür. Birinci ve üçüncü gruptaki fotoğraflarla ilgili son işlem, her bir fotoğrafın 7 ölçekli skalalar aracı ile puanlandırılmasıdır. Puanlandırmalar için şu skalalar düşünölmüştür: yüksek sosyal statü-düşük sosyal statü, yüksek estetik değer-düşük estetik değer, kullanışlı-kullanışsız, en çok tercih edilen-en az tercih edilen. Çalışmaya bu bölümün eklenmesindeki nedenlerden biri, deneklerin verdiği yanıtların güvenilirliğini kontrol etmektir. Pilot çalışma sırasında, deneklerin bu skalalarda yapmış oldukları puanlandırmalar, aynı kriterler bazında yaptıkları biçimlendirilmiş gruplama ile uyum gösterdiği için, bu adımlardan ikincisi planlanmış fotoğraflı görüşmeler kapsamında çıkarılmıştır. Diğer yandan pilot çalışmada, serbest gruplamalar sırasında, yeni bir kritere dayalı, tutarlı ve tekrar edilen kategoriler ortaya çıkmadığı için, bu bölümde uygulama sırasında araştırmadan çıkarılmıştır.

İkinci resim grubunda, deneklerin kendi köylerinin panoramik manzarasından kesitler gösteren 6 adet fotoğrafın bulunması düşünölmüştür. Pilot çalışmada deneklerden, köyün manzarasını oluşturan evleri, diğer yapıları veya öğeleri ayrı ayrı göstermeleri ve bu yapıların karakteristikleri ve bu yapılarda yaşayan veya bunları

kullanan insanlar hakkında yorum yapmaları istenmiştir. Bunu takiben, deneklerden aşağıdaki soruları yanıtlamaları istenmiştir: toplum için önemli gördükleri yapılar veya köyde bulunmasından gurur duydukları yapılar; beğendikleri ve içinde yaşamayı istedikleri ve beğenmedikleri ve içinde yaşamayı istemedikleri yapılar. Son soruyla ilgili olarak, deneklere, sıraladıkları evleri beğenip, beğenmeme ve içinde yaşamayı isteyip istememe nedenleri de sorulmuştur. Pilot çalışmanın sonucunda, köy ölçeğinde yapılan bu görüşmesinde uygulanmamasına karar verilmiştir. Bunun birinci nedeni özellikle dağınık yerleşme biçiminden kaynaklanan panoramik fotoğrafların yetersizliğidir. İkinci neden planlanmış görüşmelerin tahmin edilenden çok daha fazla süre almasıdır. Üçüncü neden ise bu bölümde elde edilen bilgilerin, çevre inceleme yürüyüşü sırasında yapılan görüşmelerde zaten elde edilmiş olmasıdır.

Son grupta ise, seçilen iki köyde bulunan üç geleneksel ve üç modern evden çekilen 18 adet fotoğrafın yer alması düşünülmüştür. Her bir evin bir dıştan ve iki tane de içten çekilmiş fotoğrafı (biri misafir odasından veya buna karşılık vitrin özelliği gösteren “ön taraf” tan diğeri ise, daha kişisel olan “arka taraf”tan) ile yürütülmesi düşünülen bu bölümdeki görüşme prosedürü ve bunu izleyen sorular, birinci gruptaki fotoğraflı görüşme ile aynı olacak biçimde tasarlanmıştır. Ancak pilot çalışma sonrasında bu bölümün kapsamı da değiştirilerek fotoğrafların diğer 12 köyden ve sadece iç mekanlardan oluşturulmasına karar verilmiştir. İç mekanlarla ilgili olarak yeniden düzenlenen bu bölümde, denekler birinci aşamada 12 evin misafir odası (eve gelen yabancıların ağırlandıkları, oturdukları mekan), ikinci aşamada 12 evin mutfağı, son aşamada ise 12 evin yatak odası ile ilgili fotoğrafları değerlendirmişlerdir. Fotoğraflı görüşmeler sırasında, her bir fotoğraf grubu, farklı aşamalarda deneklere gösterilmiştir.

Planlanmış fotoğraflı görüşmelerin yapılacağı deneklerin seçiminde, çevresel ipuçlarına dayanarak stratejik rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Köydeki ailelerin listesi, yaşadıkları evin karakteristiklerine (geleneksel yöresel veya modern) göre iki gruba ayrılmış, bunu takiben, rasgele örnekleme yoluyla, her bir köyde yöresel evlerde yaşayan 10 denek ve çağdaş evlerde yaşayan 10 denek seçilmiştir. Böylece, fotoğraflı görüşmeler için seçilen toplam denek sayısı 40 olarak belirlenmiştir.

Fotoğraflı görüşmeler için iki farklı analiz planlanmıştır. Betimleyici (tanımlayıcı) veriler için nitelik analizlerinden yararlanılırken, sayısal ve dizisel veriler için parametrik olmayan analiz yöntemleri kullanılmıştır. Nitelik analizlerinde, veriler matrisler aracılığıyla değerlendirilirken, gruplandırma işlemi ve dizi puanlandırmalarında çeşitli faktörler arasındaki ilişkiyi görebilmek için aritmetik ortalamalardan ve Spearman testinden yararlanılmıştır. Diğer yandan, analizin değişik aşamalarında yerleşimler arasında, kıyı köyleri ve dağlık bölgedeki köyler arasında, geleneksel yöresel ve çağdaş ev ve yerleşim karakteristikleri arasında karşılaştırmalar (nitelikse ve parametrik olmayan analizler kullanılarak) yapılacaktır. Bu tür karşılaştırmaların, *scatterplots*'dan yararlanılarak görsel açıdan da yapılması mümkünse de bu çalışmada bu teknikten yararlanılmamıştır.

4.2.4. Çizimler ve Çevresel Modeller Yardımıyla Planlanmış Görüşmeler

Araştırmanın başlangıcında düşünülen ancak daha sonra uygulamaya konulmayan bu görüşmelerin ana hedefleri şu şekilde özetlenebilir: araştırmanın daha önceki aşamalarında ortaya çıkarılan çevresel ipuçlarının önem derecesini kontrol etmek; her bir ipucu kategorisi için çeşitli olasılıkları belirlemek ve yöre insanlarının bunları ne şekilde yorumladığını ve değerlendirdiğini anlamak; ipuçlarının manipüle edilmesiyle belirli bir çevrenin taşıdığı anlamın değiştirilip değiştirilemeyeceğini görmek -burada sözkonusu olan yöresel ev biçimleridir; rötüşle elde edilen alternatiflere dayanarak, hangi ipuçlarının daha önemli olduğunu ve geleneksel yöresel ev biçimlerini yöre insanları için kabul edilir kıldığını bulmak; kullanım biçimlerinde meydana gelen değişimin boyutlarını belirlemek; ve alan düzenlemesinde yöre insanları için en önemli unsurları tespit etmek.

Balıkli ve Şerah'ta yürütülmesi düşünülen bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Görüşmenin birinci bölümü, daha önceki araştırmaların analizinden çıkarılacak olan önemli çevresel ipuçlarına (veya kriter oluşturan vasıflara) dayanır. Her bir ipucu kategorisi için, görüşmenin yapıldığı köyde mevcut olan olasılıkların

tümünü gösteren çizimlerin yapılması ve kapsamlı kayıt kartlarının, her bir ipucu kategorisi için çeşitli olasılıkları sağlaması gerekmektedir. Her bir ipucu kategorisi için hazırlanan çizimlerin, görüşme yapılan deneğe gösterilerek bu çizimlerin hakkında ne düşündüklerinin sorulmasını takiben, deneklerden, yüksek statü-düşük statü, yüksek estetik değer-düşük estetik değer, olumluluk-olumsuzluk, en fazla tercih edilme-en az tercih edilme, modernlik-geleneksellik, köye ait olma ve temsil etme—köye ait olmama ve temsil edememe (örneğin, çizimdeki “Serahlılık” veya “Mersinlilik” derecesi) esaslarına göre, her bir çizimi ayrı ayrı 7-ölçekli skalalarla değerlendirmeleri planlanmıştır. Burada her bir çizimin denekler tarafından farklı kriterlere göre ayrı ayrı puanlandırılabilmesine veya çizimlerin belli bir ipucu kategorisi çerçevesinde, aynı kriterlere göre değerlendirilebilmesine dikkati çekmek istiyorum.

Görüşmenin bu bölümü için, geleneksel evlerin bir set rötüslü çizimi gerekmektedir. Rötüslü çizimlerde, yoğun kayıt sırasında seçilen ve fotoğraflı görüşmelerde de kullanılan üç geleneksel evin esas alınması kararlaştırılmıştır. Aynı evleri seçmenin ana nedenleri, bunların zaten köydeki en tipik geleneksel evlerden olmaları, deneklerin rötüş öncesindeki ve sonrasındaki (denekler farklı olsa bile) değerlendirmelerini karşılaştırabilmek ve son olarak da önceki araştırmaların yapılan analizlerine bağlı olarak en olumlu değerlendirilenleri ele alabilmektir. Rötüşte kullanılacak ipucu sayısı ve nitelikleri ancak tüm analizlerden sonra belirlenebileceği için bu araştırma sürecinde rötüslü çizimle planlanmış görüşmelerden yararlanılmamıştır.

Yapılandırılmış çevrenin taşıdığı anlamın çevresel ipuçları aracılığıyla manipüle edilmesi için temelde iki seçenek vardır (bkz Royse 1969, s. 61-62). Birkaç ipucu seçilerek, bunlar çizimler veya rötüslü fotoğraflar aracılığıyla çok çeşitli çevrelere yerleştirilebilir. Bu, belirli bir ipucuyla birbirinden farklı çevreler arasındaki ilişkiye açıklık kazandırabilir. Bu tür bir yaklaşım, test edilecek olan ipuçlarını bir veya iki adetle sınırlar çünkü, her bir ipucunun çeşitli çevrelerde test edilmesi gerekmektedir. Diğer seçenek ise, çok sayıda ipucunu almak ve bunları bir veya birkaç tane çevre kapsamında test etmektir. Doğal olarak bu yaklaşımda da, bir ipucunun tek bir çevre kapsamında yarattığı etkiyle ilgili olarak yapılan çıkarımlar, diğer çevreler açısından

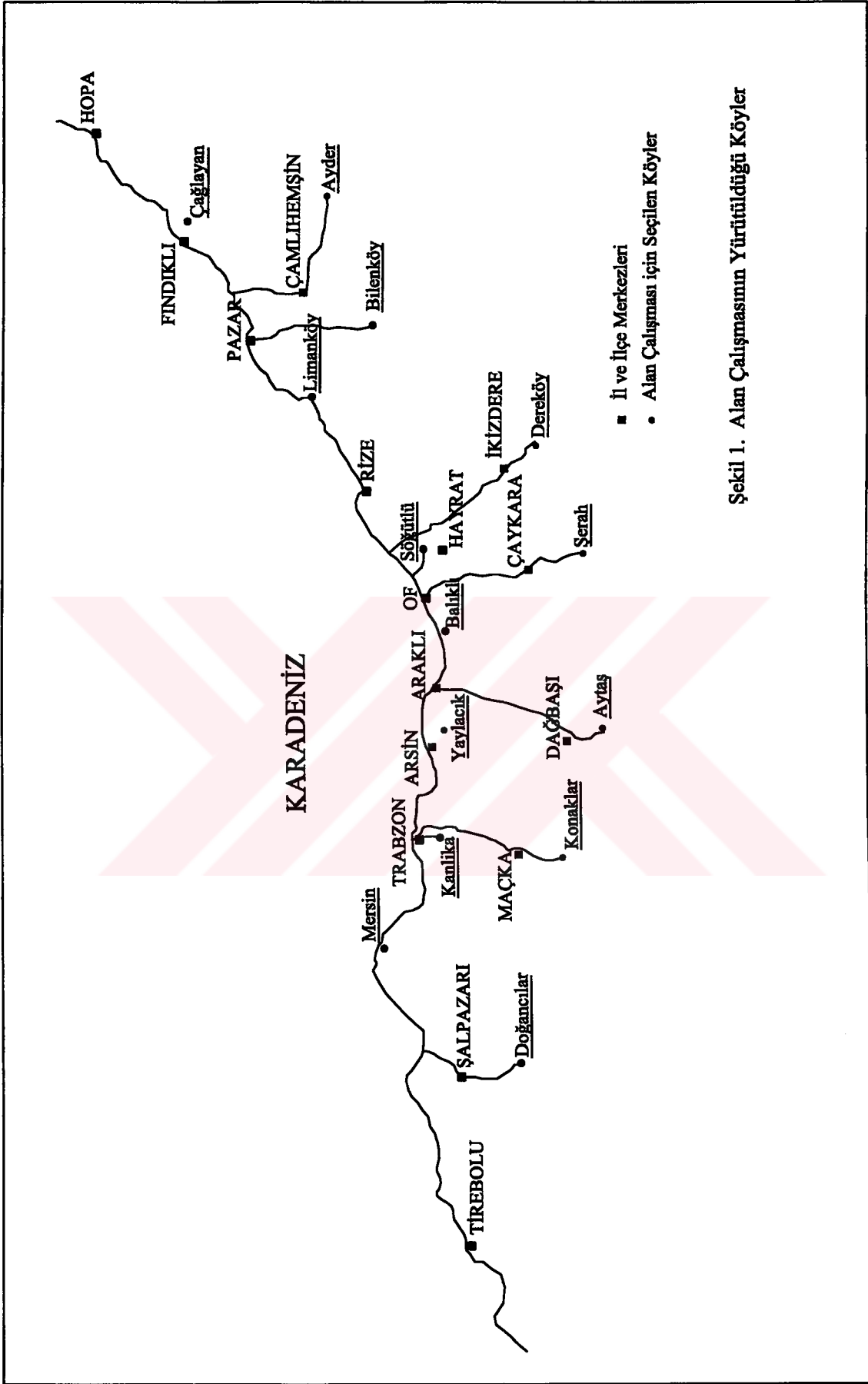
belirsizlik taşıyacaktır. İkinci yaklaşım bu çalışmada öne sürülen hipotezlerin testine daha uygundur ve bu nedenle de bundan sonraki araştırmalarda kullanılması daha yararlıdır. Bununla birlikte, araştırmanın farklı çevresel kapsamlarda iki köyde yürütülmesi nedeniyle, belirsizlik derecesinin biraz daha düşeceği unutulmamalıdır.

Rötüştü çizimlerin ana amacı, bazı önemli ipuçlarını değiştirerek, geleneksel yöresel çevreleri, Doğu Karadeniz Bölgesinin kırsal alanlarında yaşayan insanlar için daha fazla kabul edilir kılmak mümkün olup olmadığını görmektir. Benzer şekilde A.B.D.'de de kasaba evlerini ve apartman dairelerini daha kabul görür kılmak üzere bazı öneriler geliştirilmiştir (Rapoport 1982b). Bir veya iki tane olumsuz çevresel ipucunun çıkarılması ve bir veya iki tane olumlu ipucunun eklenmesiyle, yöresel ev biçimlerinin yöre halkı tarafından daha fazla kabul edilir ve beğenilir hale gelmesi mümkündür. Doğal olarak, bu tür bir anlam değişikliği (örneğin, olumsuzdan olumluya doğru veya düşük statüden yüksek statüye doğru), en önemli çevresel ipuçlarını da belirleyecektir. Diğer yandan, puanlandırmalarda herhangi bir değişiklik olmazsa, kullanılan ipucunun yeterince önemli olmadığı anlaşılacaktır. Görüşme sırasında deneklerin, her bir rötüştü çizimi, olumluluk-olumsuzluk, en fazla tercih edilme-en az tercih edilme, modernlik-geleneksellik esaslarına ve "Serahlı" veya "Balıklı" olma derecelerine göre puanlandırmaları düşünülmüştür.

Görüşmenin ikinci bölümünü, evin iç kısmı ile ilgili olarak planlanmış ve görüşmelerde çevre modellerinin kullanılması öngörülmüştür. Çevresel modellemede geleneksel yöntemlerin yanısıra, günümüzde bilgisayar ortamında hazırlanan 3-boyutlu modellerden ve çevresel canlandırmalardan faydalanılabilmektedir (bkz. Marans ve Stokols 1993). Araştırmanın bu bölümündeki hedefler, yöre halkının yöresel evlerin içini nasıl değerlendirdiklerini görmek; olumlu ve olumsuz yönlerini açıklığa kavuşturmak; yöre evlerini bölge halkı tarafından daha fazla kabul edilir kılmak için neler yapılabileceğini bulmak; yöre insanları tarafından ne tür bir alan düzeni istendiğini ve alan düzenlemesinde en önemli kriterlerin neler olduğunu saptamak; faaliyet sistemlerinde ve kullanım biçimlerinde meydana gelen değişimlerin boyutlarının ortaya koymaktır.

Görüşme seansı için, araştırmacı tarafından yöresel evin küçük bir modelinin hazırlanması ve bu modele istinaden deneklere, ev hakkında neler düşündüklerinin sorulması planlanmıştır. Bu soruyu takiben, denekler önem sırasına göre modelde değişiklik yapabilecekler ve her adımdan sonra, yaptıkları değişikliğin nedenini belirteceklerdir. Alan düzeniyle ilgili kararlarını vermelerini takiben, deneklere, geleneksel ve modern evlerde bulunabilen değişik tipteki eşyaların verilmesi, bu eşyalar arasından seçim yapmaları ve diledikleri biçimde yerleştirmeleri tasarlanmıştır. Eşyaların yerleştirilmesini takiben, deneklere çeşitli soruların sorulabileceği (örneğin; yerleştirme yaparken esas aldıkları kriterler, her alandaki faaliyet türü vb.) ve yapılan görüşmelerden hemen sonra, alan düzeni ve eşya yerleşiminin işaretlenmesinin gerektiği ortadadır. Görüşmenin değerlendirilmesinin bu işaretlemelere göre yapılması ve şekillerle sunulması uygun görülmüştür.

Rötuşlü çizimler ve serbest modeller yardımıyla planlanmış görüşmelerin deneklerinin seçiminde, çevresel ipuçlarına dayanarak, stratejik rasgele örnekleme yönteminin kullanılması ön görülmüştür. Bu görüşmelerin, her köyden geleneksel yöresel evlerde yaşayan 5 denek ve çağdaş evlerde yaşayan 5 denekle (toplam 20) yapılması kararlaştırılmıştır. Serbest modeller ve rötuşlü çizimler yardımıyla yapılacak görüşmeler için, resmi bir görüşme ortamı yerine, resmi olmayan bir grup tartışma ortamı da düşünülmüştür. Bu tür bir görüşme ortamında grup tartışmasının çok faydalı ve uygun olabileceği, katılımcılara daha rahat konuşma ve görüşlerini belirtme imkanı doğacağı beklenmelidir. Ancak, çevre modellemesinden yararlanarak bu araştırmada sunulan amaca yönelik bir çalışma yapılması hayli zordur. Bu tip bir çalışma için herşeyden önce bu bölümde sunulan tüm çalışmanın yapılması ve sonuçlarının alınması gereklidir. Bunun ötesinde rötuşlü çizim ve modellemenin fotoğraflara oranla daha soyut kalacağı düşünülerek bu çalışmada kullanılmamasına araştırmacının hemen başlangıcında karar verilmiştir. Doğal olarak, bu bölümde önerilen tüm araştırma konuları ve yöntemleri saha çalışması sırasında ve sonrasında bazı düzeltmeleri gerektirmiş ve araştırma yönetilebilecek ve kontrol edilebilecek bir kapsamla sınırlanmıştır.

Şekil 1. Alan Çalışmasının Yürütüldüğü Köyler

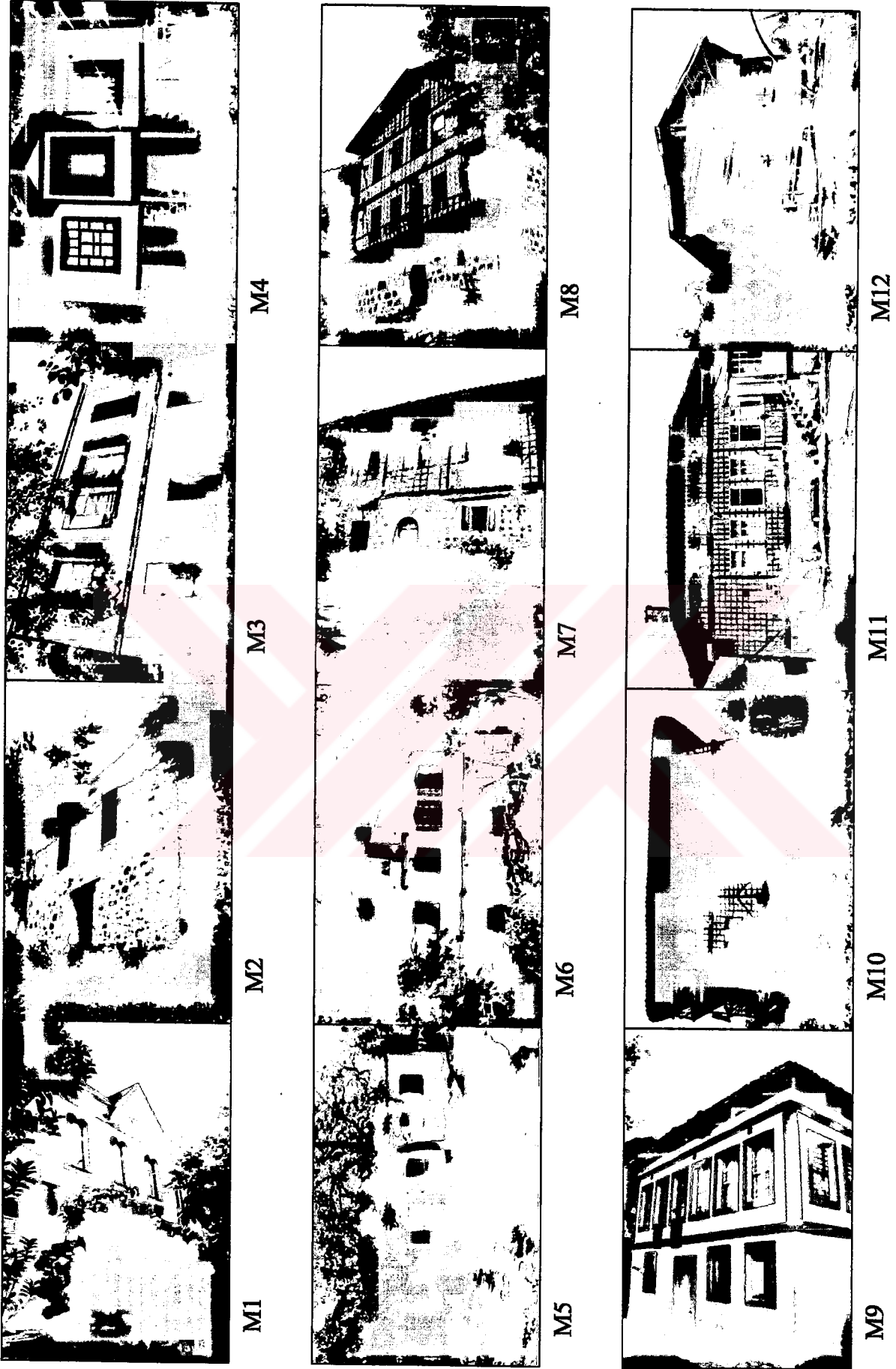

5. DEĞERLENDİRME

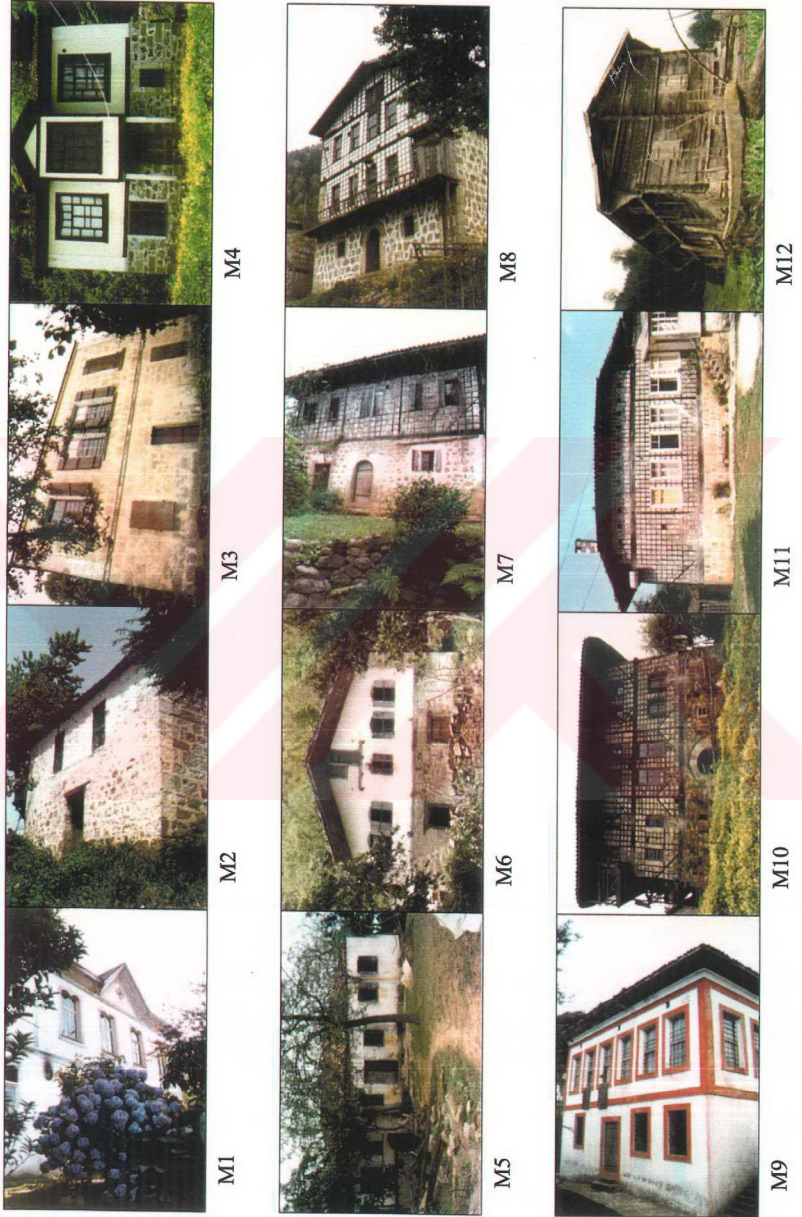
5.1 Uygulama ve Analiz

Bir önceki bölümde önerilen kapsamlı araştırmanın bir ilk adımı, ön denemesi sayılabilecek bu çalışmada, ilk aşama bölgesel ölçekte yürütülmüş ve örnekleme de önerilen 14 köyde dış gözlem yoluyla görsel değerlendirme tekniği ve yoğun kayıt süreci uygulanmıştır (Şekil 1). Doğal olarak bu araştırmanın amaçlarına yönelik yeni bir görsel tarama matrisi oluşturmak gerekmiş bunun içinde Balıklı ve Şerah'ta bir ön pilot çalışması düzenlenmiştir. Bu pilot çalışma sonucunda oluşturulan yeni görsel tarama cetveli (Ek 1) vasıtası ile dış gözlem yoluyla görsel değerlendirme tekniği, seçilen 14 köyde uygulanmış ve bu çalışmanın değerlendirmesi kritik yol yöntemi ile analiz edilerek ortak ve farklı öğeler ortaya konmuştur. Ek 2 de sunulan tarama cetveli katoloğu yöresel ve çağdaş ev ve yerleşim biçimlerindeki benzerlikler ve farklılıkları görsel olarak ortaya koymaktadır. Kritik yörünge tekniği kullanılarak yapılan bu analiz aynı zamanda yöresel ve modern çevreleri yansıtan çevresel ipuçlarını da ortaya çıkarmaktadır. Bu görsel katolağa dayanarak bölgenin yöre ve modern yapı ve yapı elemanlarının tipolojilerini çıkarmak ve bu tipolojiler üzerinde yeni araştırmalar yapmak gerekecektir.

Yoğun kayıt süreci her köyden seçilen 3 yöresel ve 3 modern evden oluşmaktadır. Evlerin seçiminde ait oldukları grubun ortak özelliklerini yansıtmalarına özen gösterilmiştir. Daha önce tanımlanan araştırma sürecine uyularak yapılan bu çalışmada özellikle fotoğrafla kayıt işlemine bir standard getirilerek her evin cephesi, misafir odası, mutfak ve ebeveyn yatak odasından en az birer adet fotoğraf çekilmesi sağlanmıştır. Bunun bir nedeni de, planlanmış fotoğraflı görüşmelerde iç mekan değerlendirmeleri için daha önce iki köyden örnek alınması önerilmiş olmasına karşılık uygulamada fotoğrafların diğer köylerden seçilmesine karar verilmiş olmasıdır (Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5, Şekil 6). Yapılan değişiklikle, deneklerin gösterilen fotoğrafları

Şekil 2. Geleneksel yöre evlerinin fotoğrafları

Şekil 2. Geleneksel yöre evlerinin fotoğrafları

Şekil 3. Modern evlerin fotoğrafları

GELENEKSEL YÖRESEL EVLERDE
MİSAFİR ODASI

T1

T2

M1

M2

T3

T4

M3

M4

T5

T6

M5

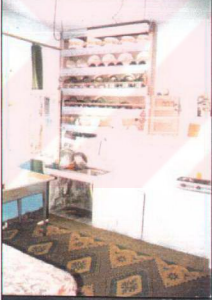

M6

GELENEKSEL YÖRESEL EVLERDE
MUTFAK

T1

T2

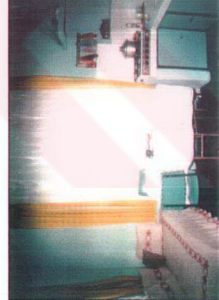
T3

T4

T5

T6

MODERN EVLERDE
MUTFAK

M1

M2

M3

M4

M5

M6

GELENEKSEL YÖRESEL EVLERDE
YATAK DDASI

T1

T2

M1

M2

T3

T4

M3

M4

T5

T6

M5

M6

MODERN EVLERDE
YATAK DDASI

çinde oturanları tanımadıkları ve bilmedikleri için, daha nesnel olarak değerlendireceği düşünölmüştür. İncelenen ev sayısının ve elde edilen çizim ve fotoğrafların çokluğu nedeni ile bu bilgiler kabul edilebilir minimum bir seviyeye indirgenerek Ek 3'de bir katalog şeklinde sunulmuştur.

14 köyde yürütölen ev ve yerleşim biçimlerinin kaydedilmesi sırasında kullanıcılarla planlanmamış görüşmeler düzenlenmiş ancak bu bilgiler daha çok planlanmış fotoğraflı görüşmeler için seçilen evlerde ilgili değerlendirmelerde kullanılmıştır. Betimleyici (descriptive) nitelikte olan bu bilgilerin analizi bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ancak incelenen evde oturanların kimliği, sosyal hareketliliği, mekanları kullanma biçimleri ve evlerini genel olarak nasıl değerlendirdikleri konuları her ev için saptanmıştır (Şekil 7, Şekil 8).

Geleneksel yöre evleri ve modern evlerde yürütölen kapsamlı kayıt ve planlanmamış serbest görüşmelerden elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda aşağıda özetlenen farklılık ve hususlar ortaya çıkmaktadır. Modern evlerin çoğunluğu yeni elitler tarafından inşa edilmiş ve kullanılmaktadır. Yeni elitler genellikle dış ölkelerde işçi olarak çalışmış aileleri, özellikle kışın İstanbul'da oturan veya öğrenimini büyük kentlerde görmüş aileleri kapsamaktadır. Tamamlanmamış veya niteliksel olarak daha basit modern evler orta veya alt gelir düzeyinde olan ekonomik açıdan az da olsa belli bir sosyal hareketlilik gösteren aileler tarafından inşa edilmiş ve halen kullanılmaktadır. Bakımlı geleneksel yöre evlerinin tümünde, kökenide elit gruba dahil olan geleneksel elitler oturmaya devam etmektedir. Bakımsız yöre evlerinde genellikle alt gelir düzeyinde veya ortakçı olarak yaşayan aileler bulunmaktadır.

Yakın çevre ve yerleşme biçimleri ile ilgili olarak ortaya çıkan en önemli farklılık bölgeye özgü dağınık yerleşim biçiminin devam etmesine karşılık genelde yeni evlerin yollara daha yakın veya yol üzerinde yer almalarıdır. Güneş alan vadi yamaçlarında tarlaların üst kesimine daha yakın olarak konuqlandırılmış yöresel evlerde tarlaların büyük bir kısmını görebilmek önemli bir kriterken, yeni yapılan evlerde genellikle vadi tabanlarından geçen yollara daha yakın olabilme kriteri önem kazanmaktadır. Yol gerek

GELENEKSEL YÖRE EVLERİ GRUBU				MODERN EVLER GRUBU			
Fotograf No	Katalog No *	Sosyal Statü	Sosyal Hareketlilik	Fotograf No	Katalog No **	Sosyal Statü	Sosyal Hareketlilik
Y1	Mersin T2	OG	AH	M1	Mersin M1	YE	YH
Y2	Doğancılar T2	DG	AH	M2	Doğancılar M3	DG	YH
Y3	Kanlika T1	EE	HY	M3	Kanlika M2	OG	YH
Y4	Konaklar T2	EE	AH	M4	Konaklar M3	YE	YH
Y5	Yavlaçık T1	DG	AH	M5	Yavlaçık M3	OG	YH
Y6	Dağbaşı T3	DG	AH	M6	Dağbaşı M3	YE	YH
Y7	Hayrat T1	DG	AH	M7	Hayrat M1	OG	HY
Y8	Dereköy T2	EE	AH	M8	Dereköy M3	OG	HY
Y9	Liman köyü T3	OG	HY	M9	Liman köyü M2	YE	YH
Y10	Bilenköy T2	EE	AH	M10	Bilenköy M1	EE	HY
Y11	Çağlayan T1	EE	HY	M11	Çağlayan M1	YE	YH
Y12	Ayder T1	DG	AH	M12	Ayder M1	YE	YH

Sosyal Statü
 YE : Yeni Elit
 EE : Eski Elit
 OG : Orta Gelir
 DG : Düşük
 Gelir

Toplam
 6
 6
 6
 6

Sosyal Statü Hareketliliği
 YH : Yukarı Hareketlilik
 HY : Hareketlilik Yok
 AH : Aşağı Hareketlilik

Toplam
 9
 6
 9

* Mersin T2 : Mersin'de 2 numaralı geleneksel yöre evi
 ** Mersin M1 : Mersin'de 1 numaralı modern ev

Şekil 7 . Planlanmış Fotoğraflı Görüşmelerde Dış Cephe Değerlendirmelerinde Kullanılan Evler, Evlerde Oturanların Sosyal Statü ve Hareketliliği

GELENEKSEL YÖRE EVLERİ GRUBU				MODERN EVLER GRUBU				
Fotoğraf No	Ev Kayıt No	Sosyal Statü	Sosyal Hareketlilik	Fotoğraf No	Ev Kayıt No	Sosyal Statü	Sosyal Hareketlilik	
MİSAFİR ODASI	Y1	Mersin T2	OG	AH	M1	Mersin M1	YE	YH
	Y2	Kanlika T1	EE	HY	M2	Kanlika M2	OG	YH
	Y3	Dağbaşı T3	DG	AH	M3	Yaylacık M3	OG	YH
	Y4	Limanköy T3	DG	HY	M4	Hayrat M1	OG	HY
	Y5	Bilenköy T2	EE	AH	M5	Çağlayan M1	YE	YH
	Y6	Çağlayan T1	EE	HY	M6	Ayder M1	YE	YH
MUTFAK	Y1	Doğanclar T2	DG	AH	M1	Mersin M1	YE	YH
	Y2	Kanlika T1	EE	HY	M2	Konaklar M3	YE	YH
	Y3	Yaylacık T1	DG	AH	M3	Yaylacık M3	OG	YH
	Y4	Dereköy T1	EE	AH	M4	Limanköy M2	YE	YH
	Y5	Limanköy T3	OG	HY	M5	Bilenköy M1	EE	HY
	Y6	Çağlayan T1	EE	HY	M6	Çağlayan M1	YE	YH
YATAK ODASI	Y1	Doğanclar T1	DG	AH	M1	Mersin M1	YE	YH
	Y2	Kanlika T1	EE	HY	M2	Kanlika M2	OG	YH
	Y3	Yaylacık T1	DG	AH	M3	Konaklar M3	YE	YH
	Y4	Bilenköy T2	EE	AH	M4	Hayrat M1	OG	HY
	Y5	Çağlayan T1	EE	HY	M5	Limanköy M2	YE	YH
	Y6	Ayder T1	DG	AH	M6	Ayder M1	YE	YH

Şekil 8. Planlanmış Fotoğrafı Görüşmelerde İç Mekan Değerlendirilmelerinde Kullanılan Evler, Evlerde Oturanların Sosyal Statü ve Hareketliliği.

uzamsal düzen, gerekse yönlenmede en önemli kriter haline gelmiştir. Yeni yapılan evlerin yakın çevresinde, artık yakın akraba ve geniş ailenin dışında kalan grupların da yer aldığı göze çarpmaktadır. Yöre evlerinin vazgeçilmez yardımcı elemanları olan serander, çeten, merak ve benzeri yapılar son yıllarda önemini yitirmiş, daha önceki çalışmalarda araştırmacı tarafından kaydedilmiş olanların birçoğunun da bakımsızlıktan ötürü yıkıldığı tespit edilmiştir. Yeni yerleşme biçimlerindeki bu değişimlere karşılık yöre insanının mahremiyet anlayışında herhangi bir değişim gözlenmemiştir. Bu nedenle evin mahremiyetini sağlama ile ilgili yeni mekanizmalara, planlamalara gereksinim duyulmuştur.

Giriş avlusu ve evin yakın çevresinde ortaya çıkan farklılaşmalara gelince, daha önce evin çevresinde yer almayan bahçe kapısı, çit, duvar benzeri elemanların modern evlerin bir parçası olarak özellikle sahil kesiminden başlayarak yaygınlaşmasıdır. Merdiven ve döşeme kaplama malzemesi olarak kullanılan taş yerini, beton, karo mozaik ve giderek karo seramiğe bırakmıştır. Seçilen malzeme aynı zamanda bir statü göstergesi olarak da anlam kazanmaktadır. Geleneksel yöre mimarisinde evin hemen çevresinde elit grubun simgesi olarak karşımıza çıkan çam ağaçlarının yerine yeni elitlerde bahçe düzenlemesi, çiçek benzeri süs bitkileri ve suni çim yer almaktadır.

Dış cephe ile ilgili değerlendirmelerde ortaya çıkan farklılıklar ve anlamları şu şekilde özetlenebilir: Yeni yapılarda taş kullanımı minimum düzeydedir ve sadece yapının en alt bölümündeki kullanımla sınırlıdır. Kıyı şeridinde yer alan köylerde ise tamamen terk edilmiştir. Ahşap giderek daha az dış duvar ögesi olarak kullanılmaktadır. Şerah, Ayder gibi dağlık yörede ormanlık arazide yer alan köylerde bile ahşap kullanımı kanuni kısıtlamalardan dolayı giderek terk edilmektedir. Ancak ahşapla ilişkili positif değerlendirme giderek artmaktadır. Ahşapın yoğun olarak kullanıldığı göz dolma, muskalı, ve bağdadi yapım teknikleri ise tamamen terk edilmiştir. Yüksek statü olarak kabul edilen betonarme yapım tekniği tüm yörede ki yeni evlerde bir standard haline gelmiştir (ekonomik olarak ahşaptan veya yığma yapıdan halen daha ucuz olmamasına rağmen). Araştırmada modern kategorisine giren evlerde ahşabın temel dış cephe ögesi olarak kullanımına Şerah dışında rastlanmamıştır.

Modern evler grubunda gözlenen en önemli yenilikler, balkon ve geniş pencere açıklıklarıdır. Yatay dikdörtgen şeklinde gözlenen pencere açıklıkları yüksek sosyal statünün bir göstergesi olmalarına karşılık kullanım, yarar ve estetik açılarından (temizlik, aydınlatma, ısınma, estetik değer vb.) bir üstünlük arz etmemektedir. Bu pencerelerin birçoğunun gün boyu perde ile kapatıldığı üzerinde önemle durulmalıdır. Öte yandan, bir statü göstergesi olarak modern evlerde de yer alabilecek kepenke yeni evlerde ratlanmamıştır. Modern evlerde dış cephe ve iç mekanlarda doğal renkler yerine giderek yöreye yabancı ve çoğu kezde özensiz olarak seçilen renk kullanımı görülmektedir. Bazı köylerde ise dinsel kimlik anlamı ile bütünleşmiş yeşilin çirkin sayılabilecek tonları çok uyumsuz bir biçimde kaşımıza çıkmaktadır. Bölgenin özellikle doğu kesimlerinde yer alan ve ahşabın yoğun olarak kullanıldığı yöresel evlerin tipik özelliklerinden olan geniş ahşap saçaklar modern evlerde daha kısa tutulmuş buna karşılık saçaklarda oluk görünmeye başlamıştır.

İç mekanlarla ilgili değerlendirmelere gelince, mekansal olarak özelleşme modern evlerin ortak özelliklerinden birisidir. Hayat, odalar, iç hol ve özellikle bölgenin doğu kesimindeki dağlık kesimde karşımıza çıkan kilerden (ambar) oluşan yöre evlerine karşılık yeni yapılan evlerde özellikle çok kullanım amaçlı hayat yerine misafir odası (salon), ayrı bir oturma odası ve mutfakla karşılaşmaktadır. Modern evlerde en büyük mekan olarak karşımıza çıkan salon gerçekte ev halkı tarafından en az kullanılan mekan görünümündedir. Hiç bir ekonomik yanı olmayan bu tutum aynı zamanda pragmatik açıdan da rasyonel görünmemektedir. En pahalı ve gösterişli mobilya ve donanımın yer aldığı salon eve gelecek yabancılara ailenin kimliğini yansıtan bir müze görünümündedir. Özellikle yeni elitlere ait evlerde ki salonlarda aşırıya kaçan bir gösterişle karşılaşmıştır.

Doğu Karadeniz evlerinde mekansal özelleşme en açık bir biçimde hayatta meydana gelen değişimlerde gözlenmektedir. Çok amaçlı bir yaşama mekanı olan hayatta, yemek pişirme, yemek yeme, bulaşık yıkama, oturma, dinlenme, sohbet etme, okuma, misafir ağırlama, fındık ayıklama mısır fırınlama gibi yetiştirilen ürünlerle ilgili çalışma,

çamaşır yıkama, banyo yapmak ve uyuma (büyükanne, büyükbaba ve küçük çocuklar) gibi faaliyetler yürütülürdü. Günümüzde özellikle modern evlerde, çok amaçlı hayat yerine yüksek gelir grubunda misafir odası (salon), mutfak ve aile bireyleri tarafından kullanılan oturma odası, orta ve düşük gelir grubunda ise misafir odası ve içinde oturma köşesinde bulunan mutfak yer almaktadır. Modern evlerde misafir odası genellikle misafirle oturma ve sohbet etme faaliyetleri için kullanılırken özellikle yeni elit grubun evlerinde misafirle birlikte yemek yeme eylemide salona taşınmıştır. Yüksek gelir grubunun oturduğu evlerde yer alan ayrı bir oturma odası sayesinde mutfak sadece yemek pişirme, yemek yeme ve bulaşık yıkama faaliyetlerinin yer aldığı bir mekana dönüşmüştür. Orta ve düşük gelir düzeyine sahip grupların oturduğu evlerde, oturma köşesinde içeren mutfak, zaman zaman misafir ağırlama eylemini bile içinde barındıran, ailenin oturduğu, dinlendiği, televizyon seyrettiği, sosyal bir mekan görünümünü sürdürmektedir.

Modern evlerde mutfak salondan sonra en fazla önem verilen bir mekan haline gelmiştir. Ancak mutfakta süs ve gösteriş amacından daha önemli olarak kullanım ve gereksinim önem kazanmaktadır. Yöre evlerinde yer almayan banyo ve çoğu kez evin dışında yer alan tuvalet artık evin bir parçası haline gelmiş ve birçok geleneksel yöre evinde de bu amaçla tadilat veya eklemelere gidilmiştir. Giderek evin mahrem bölgesinde yer alan tuvalet ve banyodaki bu değişimin yanısıra oda kavramında da çocuk odası, ebeveyn odası gibi bir ayrışma gözlenmektedir. Yöresel konutların alt katında yer alan ahır ise özellikle sahil kesiminden başlayarak evin dışında tutulmaya başlanmış ya da tamamen ortadan kalkarak yerini depo ve benzeri amaçlara terk etmiştir.

Bölgenin doğu kesiminde yöre mimarisi kategorisine giren evlerde görülen giriş holü bölgede bulunan yeni evlerin hemen hemen tümünde karşımıza çıkmaktadır. Ancak gün boyu kapısı açık olan (çoğu kez karşılıklı iki kapısı) yöre evlerine karşılık yeni evlerde kapı artık kapalı tutulmakta ve bir anlamda mahremiyet evin giriş holünden başlamaktadır. Geleneksel yöre evlerinde tarla ile başlayan yarı-mahrem alana evin iki girişi ve hayatta dahilken ve çoğu kez bu alan patika yolun bir devamı gibi algılanırken

yeni evlerde bu yarı-mahrem bölge tamamen ortadan kalkmıştır. Yine de gerçek anlamda mahrem bölge modern evlerde de yatak odalarının kapısının açıldığı iç holle başlamaktadır. Buna paralel olarak kimlik ve statüde kontrollü yarı mahrem olan salon ve belli ölçüdede mutfak içerisinde yoğunlaşmaktadır.

Misafir odası (salon) da kimlik sergilenmesinde statü önem kazanırken özellikle çocuk yatak odalarında başka tür bir kimlik sergilemesi ile karşılaşılmaktadır. Kişiselleştirme (*personalization*) olarak adlandırabileceğimiz bu tür sergilemenin elemanları arasında, posterler, kitaplar, çeşitli resim, fotoğraf ve yazıların asılı olduğu duvar panoları, spor malzemeleri ve müzik aletleri sayılabilir.

Donanım ve mobilyalara gelince yöresel evlerin bir parçası olan seki, şömine (ocak), yüklük, duvarlardaki lambalık, yarar amaçlı nişler yerini daha çok hareket kabiliyeti olan benzer kullanım amaçlı öğelere bırakmıştır. Mekansal özelleşmeye benzer bir şekilde mobilya ve donanımda da özelleşme olmuş ve örneğin çok işlevli seki yerini daha çok yer kaplayan yatak koltuk ve sandalyelere bırakmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon gibi yeni donanımlarla mekanlarda ki serbest dolaşım alanı büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Misafir odalarındaki büyük yemek masaları ve vitrinli dolaplarla orta sehpalarından arta kalan alanda dolaşmak çoğu kez beceri gerektirmektedir.

Araştırma sürecinin ikinci aşamasını oluşturan stratejik bilgi alma tekniği, kapsamı daraltılarak çalışmanın yapıldığı 14 köyün tümünde uygulanmıştır. Çevre inceleme yürüyüşlerinde özellikle yapılandırılmış çevredeki değişimlerin nedenleri, geleneksel yöre evlerinin ve modern evlerin özellikleri ile biçim ve elemanlarının yöre halkı için ne ifade ettiği, statünün geçmişte ve günümüzde yapılandırılmış çevrede ne şekilde ifade edildiği, kullanım ve faaliyet sistemleri ile ilgili konular gündeme getirilmiştir. Planlanmış fotoğraflı görüşmelerde kullanılacak evlerin seçimi ve bu evlerde oturan ailelerin köydeki statüsü, sosyal hareketliliği, çevre inceleme yürüyüşü sırasında yapılan serbest görüşmelerle tekrar kontrol edilerek kararlaştırılmıştır.

Planlanmış fotoğraflı görüşmeler, bölgedeki araştırmanın üçüncü ve son aşamasını oluşturmuştur. Balıklı ve Şerah'ta uygulanan bu çalışmada diğer 12 köyden seçilen evlerin fotoğrafları yer almıştır (Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5, Şekil 6). 24 evin dış cephesinden oluşan fotoğraf grubuna her köyden, bir modern ve bir geleneksel yöre evi dahil edilmiştir. Planlanmış fotoğraflı görüşmelerin ikinci bölümü ise üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada 12 evin misafir odası (eve gelen yabancıların ağırlandıkları, oturdukları mekan), ikinci aşamada 12 evin mutfak, son aşamada ise 12 evin yatak odası ile ilgili fotoğraflar değerlendirilmiştir. Misafir odası, mutfak ve yatak odasının değerlendirilmesinde kullanılan fotoğraflar her üç grupta da şu şekilde seçilmiştir:

		Bölgenin Batısı	Bölgenin Doğusu	Toplam
Misafir Odası	Yöresel	3	3	6
	Modern	3	3	6
Mutfak	Yöresel	3	3	6
	Modern	3	3	6
Yatak Odası	Yöresel	3	3	6
	Modern	3	3	6

Planlanmış fotoğraflı görüşmelerde toplam 40 denek yer almıştır. Deneklerin seçiminde halen oturdukları evin türü göz önüne alınmıştır. Balıklı ve Şerah'ta 10 ar denek yöresel 10'ar denekte modern evde oturanlar arasından seçilmiştir. Planlı görüşmelere geçmeden deneme amacı ile Mersin'de 5 kişi ile bir pilot çalışma yapılmıştır. Bu pilot çalışmanın sonucunda fotoğraflı görüşmelerin kapsamının daraltılmasına ve böylece sürenin kısaltılmasına karar verilmiştir.

Yeniden düzenlenen planlanmış fotoğraflı görüşmelerde, yukarıda özetlenen dört ayrı fotoğraf seti kullanılmıştır. Deneklerden önce tercih ettikleri evlerle ilgili bir gruplama yapmaları istenmiştir. Bu grupta birinci grup tercih edilen, ikinci grup tercih edilmeyen üçüncü grup ise diğerleri yani tercih edilen ve edilmeyen evlerin dışında kalanlardan oluşturulmuştur. Tercih kavramı, bu evde oturmak istermiydiniz, bu evin sizin olmasını istermiydiniz, bu evde oturmaktan memnun olurmuydunuz, bu evi beğenirmiydiniz gibi sorularla deneklere açıklanmıştır. İkinci gruplama benzer bir biçimde estetik değere göre oluşturulmuştur. Estetik kavramı deneklere güzel-çirkin,

hoş olan-hoş olmayan, ilginç-ilginç değil, orjinal-sıradan, sanatkarca-alelade, uyumlu-uyumsuz niteleyici çiftleri ile açıklanmıştır. Üçüncü grupta sosyal statü kriterine göre yapılmış ve sosyal statü, zengin-fakir, gösterişli-gösterişsiz, bakımlı-bakımsız, pahalı-ucuz, yüksek gelir grubu-düşük gelir grubu, niteleyici sıfatları ile açıklanmıştır. Son üçlü grupta fonksiyon kriterine göre yapılmış ve fonksiyon, kullanışlı-kullanışsız, elverişli-elverişsiz, rahat-rahatsız, yeterli-yetersiz, iyi planlanmış-kötü planlanmış, ferah-sıkıntılı, faydalı-faydasız, niteleyici sıfat çiftleri ile açıklanmıştır. Bu niteleyici sıfat çiftleri Mersin'de yürütülen pilot çalışmada kullanılan daha geniş bir listeden seçilerek oluşturulmuştur.

Yapılan gruplamaların hemen ardından, deneklerden kategorileri oluştururken çevrenin hangi eleman ve vasıflarını dikkate aldıklarını, hangi görsel ipuçlarını kullandıklarını belirtmeleri istenmiştir. Buna karşılık daha önce önerilen her bir fotoğrafın tercih, estetik, sosyal statü ve fonksiyonellik kriterleri doğrultusunda tek tek puanlandırılmasından (yedi ölçekli) pilot çalışma sonrasında vazgeçilmiştir. Araştırmanın kapsamının daraltılmasına rağmen planlanmış fotoğrafların denekler tarafından gruplanması ve bu gruplamalarla ilgili tamamlayıcı soruların cevaplanması 45 dakikayı aşmıştır. Özellikle iç mekanlarla ilişkili bölüme geçildiğinde bazı denekler sıkıntılarını belli etmiş ve çalışmanın bu bölümünün analizleri için veri eksik kalmıştır. Bu yüzden araştırmanın analizinde dış cepheler üzerine eğinilmiştir.

Planlanmış fotoğraflı görüşmelerin verilerinin değerlendirmelerinde, her kriter doğrultusunda oluşturulan gruplara +1 (olumlu), 0 (kararsız), ve -1 (olumsuz) değerleri verilmiştir. Tercih, estetik, sosyal statü, fonksiyon kriterlerinin değerlendirme tabloları Şekil 9, Şekil 10, Şekil 11, ve Şekil 12 de ayrı ayrı olarak verilmiştir. Bu dört kriterin tümünün değerlendirilmesi ve her evin tercih, estetik, sosyal statü ve fonksiyon kriterlerine göre sıralama değeri Şekil 13 de topluca sunulmaktadır. Bu tablolara bakıldığında geleneksel/yöre evlerinin tercih, estetik, sosyal statü ve fonksiyonellik ortalamalarının, modern evlerinkinden daha düşük olduğu göze çarpmaktadır. Geleneksel yöre evleri ile yeni yapılan modern evler arasındaki ortalamaların farkı tercih kriteri için 0.448, estetik kriteri için 0.259, sosyal statü kriteri için 0.664 ve fonksiyon

	BALIKLI				ŞERAH				Toplam Ortalama
	Geleneksel/Yöre Evlerinde Oturanlar	Modern Evlerde Oturanlar	Balıklı Ortalama	Geleneksel/Yöre Evlerinde Oturanlar	Modern Evlerde Oturanlar	Şerahlı Ortalama	Toplam Ortalama		
Y1	0,500	0,500	0,500	0,800	0,600	0,700	0,600	0,600	
Y2	-0,900	-0,700	-0,800	-1,000	-0,900	-0,950	-0,950	-0,875	
Y3	-0,300	-0,100	-0,200	0,000	-0,200	-0,100	-0,150	-0,150	
Y4	-0,100	-0,100	-0,100	-0,400	0,300	-0,050	-0,075	-0,075	
Y5	-1,000	-0,900	-0,950	-1,000	-0,900	-0,950	-0,950	-0,950	
Y6	-0,800	-0,900	-0,850	-0,800	-0,700	-0,750	-0,800	-0,800	
Y7	-0,500	-0,600	-0,550	-0,500	-0,300	-0,400	-0,475	-0,475	
Y8	-0,300	-0,100	-0,200	0,000	0,000	0,000	-0,100	-0,100	
Y9	-0,300	0,500	0,100	0,400	0,100	0,250	0,175	0,175	
Y10	-0,500	-0,200	-0,350	-0,200	-0,200	-0,200	-0,275	-0,275	
Y11	0,100	0,300	0,200	0,500	0,100	0,300	0,250	0,250	
Y12	-0,800	-0,700	-0,750	-0,600	-0,400	-0,500	-0,625	-0,625	
M1	0,800	0,900	0,850	0,700	0,500	0,600	0,725	0,725	
M2	-0,600	-0,300	-0,450	-0,300	-0,500	-0,400	-0,425	-0,425	
M3	-0,400	0,000	-0,200	-0,500	-0,500	-0,500	-0,350	-0,350	
M4	0,300	0,600	0,450	0,400	-0,100	0,150	0,300	0,300	
M5	-0,100	0,100	0,000	0,100	-0,300	-0,100	-0,050	-0,050	
M6	0,500	0,500	0,500	0,500	0,300	0,400	0,450	0,450	
M7	-0,500	-0,400	-0,450	-0,600	-0,200	-0,400	-0,425	-0,425	
M8	-0,100	0,300	0,100	0,100	-0,400	-0,150	-0,025	-0,025	
M9	0,300	0,400	0,350	0,000	-0,200	-0,100	0,125	0,125	
M10	0,600	0,900	0,750	0,700	0,700	0,700	0,725	0,725	
M11	0,400	0,400	0,400	0,700	0,300	0,500	0,450	0,450	
M12	0,200	0,700	0,450	0,500	0,900	0,700	0,575	0,575	

Şekil 9. Tercih Edilen Ev Değerlendirme Tablosu

	BALIKLI			ŞERAH			Toplam Ortalama
	Geleneksel/Yöre Evlerinde Oturanlar	Modern Evlerde Oturanlar	Balıkli Ortalama	Geleneksel/Yöre Evlerinde Oturanlar	Modern Evlerde Oturanlar	Şerah Ortalama	
Y1	0,700	0,800	0,750	0,700	0,700	0,700	0,725
Y2	-0,900	-1,000	-0,950	-1,000	-0,900	-0,950	-0,950
Y3	-0,300	-0,300	-0,300	-0,200	-0,400	-0,300	-0,300
Y4	0,300	0,400	0,350	0,400	0,400	0,400	0,375
Y5	-0,900	-0,900	-0,900	-0,900	-1,000	-0,950	-0,925
Y6	-0,700	-0,600	-0,650	-0,800	-0,800	-0,800	-0,725
Y7	-0,500	-0,100	-0,300	-0,300	-0,300	-0,300	-0,300
Y8	0,600	0,600	0,600	0,400	0,400	0,400	0,500
Y9	0,400	0,900	0,650	0,300	0,400	0,350	0,500
Y10	0,100	0,200	0,150	0,000	0,000	0,000	0,075
Y11	0,400	0,600	0,500	0,500	0,300	0,400	0,450
Y12	-0,800	-0,200	-0,500	-0,600	-0,500	-0,550	-0,525
M1	0,900	0,800	0,850	0,600	0,700	0,650	0,750
M2	-0,700	-0,600	-0,650	-0,400	-0,500	-0,450	-0,550
M3	-0,800	-0,400	-0,600	-0,500	-0,800	-0,650	-0,625
M4	0,300	0,200	0,250	0,500	0,200	0,350	0,300
M5	-0,200	-0,400	-0,300	-0,200	-0,100	-0,150	-0,225
M6	0,400	0,400	0,400	0,500	0,400	0,450	0,425
M7	-0,600	-0,400	-0,500	0,000	0,100	0,050	-0,225
M8	0,000	0,000	0,000	0,300	0,100	0,200	0,100
M9	0,600	0,200	0,400	0,000	0,100	0,050	0,225
M10	0,800	0,900	0,850	0,600	0,500	0,550	0,700
M11	0,400	0,300	0,350	0,500	0,300	0,400	0,375
M12	0,800	0,700	0,750	0,700	0,800	0,750	0,750

Şekil 10. Estetik Kriter Değerlendirme Tablosu

	BALIKLI			ŞERAH			Toplam Ortalama
	Geleneksel/Yöre Evlerinde Oturanlar	Modern Evlerde Oturanlar	Bahklı Ortalama	Geleneksel/Yöre Evlerinde Oturanlar	Modern Evlerde Oturanlar	Şerah Ortalama	
Y1	0,500	0,500	0,500	0,800	0,500	0,650	0,575
Y2	-0,900	-0,900	-0,900	-0,800	-0,700	-0,750	-0,825
Y3	-0,400	-0,100	-0,250	-0,100	0,100	0,000	-0,125
Y4	-0,300	-0,200	-0,250	-0,100	0,000	-0,050	-0,150
Y5	-1,000	-1,000	-1,000	-1,000	-1,000	-1,000	-1,000
Y6	-1,000	-1,000	-1,000	-1,000	-0,600	-0,800	-0,900
Y7	-0,900	-1,000	-0,950	-0,600	-0,600	-0,600	-0,775
Y8	-0,600	-0,400	-0,500	0,200	-0,100	0,050	-0,225
Y9	0,500	0,500	0,500	0,700	0,400	0,550	0,525
Y10	-0,600	-0,300	-0,450	-0,100	0,000	-0,050	-0,250
Y11	0,400	0,600	0,500	0,700	0,000	0,350	0,425
Y12	-1,000	-0,900	-0,950	-0,800	-1,000	-0,900	-0,925
M1	0,800	1,000	0,900	0,600	0,900	0,750	0,825
M2	-0,600	-0,200	-0,400	-0,100	-0,300	-0,200	-0,300
M3	-0,100	-0,100	-0,100	-0,200	-0,100	-0,150	-0,125
M4	0,700	0,300	0,500	0,500	0,800	0,650	0,575
M5	0,400	-0,100	0,150	0,200	0,400	0,300	0,225
M6	0,600	0,700	0,650	0,600	0,700	0,650	0,650
M7	-0,300	-0,300	-0,300	-0,200	0,000	-0,100	-0,200
M8	0,300	-0,100	0,100	0,300	0,300	0,300	0,200
M9	0,600	0,300	0,450	0,200	0,400	0,300	0,375
M10	0,600	0,900	0,750	0,800	0,800	0,800	0,775
M11	0,800	0,700	0,750	0,500	0,600	0,550	0,650
M12	0,400	0,700	0,550	0,600	1,000	0,800	0,675

Şekil 11. Sosyal Statü Kriteri Değerlendirme Tablosu

	BALIKLI			ŞERAH			Toplam Ortalama
	Geleneksel/Yöre Evlerinde Oturanlar	Modern Evlerde Oturanlar	Balıklı Ortalama	Geleneksel/Yöre Evlerinde Oturanlar	Modern Evlerde Oturanlar	Şerahlı Ortalama	
Y1	0,100	0,500	0,300	0,500	0,300	0,400	0,350
Y2	-1,000	-1,000	-1,000	-1,000	-0,800	-0,900	-0,950
Y3	-0,300	0,000	-0,150	-0,100	-0,100	-0,100	-0,125
Y4	-0,400	0,300	-0,050	-0,200	-0,100	-0,150	-0,100
Y5	-0,800	-0,400	-0,600	-0,700	-0,800	-0,750	-0,675
Y6	-0,800	-0,300	-0,550	-0,700	-0,600	-0,650	-0,600
Y7	-0,800	0,000	-0,400	-0,300	-0,400	-0,350	-0,375
Y8	-0,500	0,200	-0,150	-0,100	0,000	-0,050	-0,100
Y9	0,100	0,800	0,450	0,000	0,500	0,250	0,350
Y10	-0,700	-0,100	-0,400	-0,200	-0,600	-0,400	-0,400
Y11	0,400	0,700	0,550	0,600	0,400	0,500	0,525
Y12	-0,300	-0,300	-0,300	-0,300	-0,500	-0,400	-0,350
M1	1,000	0,600	0,800	0,900	0,800	0,850	0,825
M2	-0,300	-0,500	-0,400	-0,200	-0,500	-0,350	-0,375
M3	-0,100	-0,300	-0,200	-0,600	-0,400	-0,500	-0,350
M4	0,100	0,000	0,050	0,200	0,400	0,300	0,175
M5	-0,200	-0,300	-0,250	-0,300	-0,200	-0,250	-0,250
M6	0,700	0,500	0,600	0,700	0,500	0,600	0,600
M7	-0,100	-0,500	-0,300	-0,500	-0,300	-0,400	-0,350
M8	-0,200	0,000	-0,100	0,300	-0,100	0,100	0,000
M9	0,700	0,400	0,550	0,400	0,500	0,450	0,500
M10	0,700	0,900	0,800	0,600	0,800	0,700	0,750
M11	0,700	0,200	0,450	0,500	0,600	0,550	0,500
M12	0,100	0,500	0,300	0,700	0,600	0,650	0,475

Şekil 12. Fonksiyon Kriteri Değerlendirme Tablosu

	TERCİH ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ	ESTETİK ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ	SOSYAL STATÜ ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ	FONKSİYONELLİK ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ
Y1	0,600	3	0,725	3	0,575	6,5	0,350	8,5
Y2	-0,875	23	-0,950	24	-0,825	21	-0,950	24
Y3	-0,150	15	-0,300	17,5	-0,125	13,5	-0,125	14
Y4	-0,075	13	0,375	9,5	-0,150	15	-0,100	12,5
Y5	-0,950	24	-0,925	23	-1,000	24	-0,675	23
Y6	-0,800	22	-0,725	22	-0,900	22	-0,600	22
Y7	-0,475	20	-0,300	17,5	-0,775	20	-0,375	19,5
Y8	-0,100	14	0,500	5,5	-0,225	17	-0,100	12,5
Y9	0,175	9	0,500	5,5	0,525	8	0,350	8,5
Y10	-0,275	16	0,075	14	-0,250	18	-0,400	21
Y11	0,250	8	0,450	7	0,425	9	0,525	4
Y12	-0,625	21	-0,525	19	-0,925	23	-0,350	17
M1	0,725	1,5	0,750	1,5	0,825	1	0,825	1
M2	-0,425	18,5	-0,550	20	-0,300	19	-0,375	19,5
M3	-0,350	17	-0,625	21	-0,125	13,5	-0,350	17
M4	0,300	7	0,300	11	0,575	6,5	0,175	10
M5	-0,050	12	-0,225	15,5	0,225	11	-0,250	15
M6	0,450	5,5	0,425	8	0,650	4,5	0,600	3
M7	-0,425	18,5	-0,225	15,5	-0,200	16	-0,350	17
M8	-0,025	11	0,100	13	0,200	12	0,000	11
M9	0,125	10	0,225	12	0,375	10	0,500	5,5
M10	0,725	1,5	0,700	4	0,775	2	0,750	2
M11	0,450	5,5	0,375	9,5	0,650	4,5	0,500	5,5
M12	0,575	4	0,750	1,5	0,675	3	0,475	7
Geleneksel/Yüre Evlere Ortalaması	-0,275		-0,092		-0,304		-0,204	
Modern Evler Ortalaması	0,173		0,167		0,360		0,208	

Şekil 13. Tercih-Estetik-Sosyal Statü-Fonksiyon Kriterlerinin Değerlendirmesi

kriteri için 0.412 dir. Bu değerlere göre estetik açıdan yöre evleri daha olumlu değerlendirilirken özellikle sosyal statü açısından dikkati çekecek bir biçimde olumsuz değerlendirme söz konusudur. Fonksiyon kriteri doğrultusundaki değerlendirmede ise farklılık diğer kriterlere göre en az olanıdır. Bu durumda sosyal statü değerlendirmesinde ortaya çıkan farklılığın genel tercihide etkilediği öne sürülebilir.

Tabloların analizinden ortaya çıkan önemli bir hususda modern evlerde oturanlarla geleneksel yöre evlerinde oturanlar arasında ortaya çıkan farklı değerlendirmelerdir. Tercih edilen ev değerlendirmesinde (Şekil 9), geleneksel yöre evlerinde oturanların ortalaması geleneksel yöre evleri için -0.321, modern evler için 0.154, modern evlerde oturanların ortalaması geleneksel yöre evleri için -0.229 modern evler için 0.192 olarak elde edilmiştir. Halen oturulan eve göre yapılan bu analizde modern evler için tercih birbirine yakınken geleneksel yöre evleri için tercihte özellikle bu tür evlerde oturanlar tarafından negatif bir değerlendirme yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu negatif değerlendirme, özellikle Balıklı'da geleneksel yöre evlerinde oturanlar tarafından yapılmıştır (-0.408). Yine Balıklı'da modern evlerde oturan grup, modern evleri en çok tercih eden grup (0.342) olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern evleri en az tercih eden grup ise (0.042) Şerah'ta modern evlerde oturanlar olmuştur.

Estetik kriterin değerlendirmesinde (Şekil 10), deneklerin halen oturdukları ev ve köy dikkate alındığında, geleneksel yöre evlerinde oturanların ortalaması geleneksel yöre evleri için -0.129, modern evler için 0.188, modern evlerde oturanların ortalaması geleneksel yöre evleri için -0.054, modern evler için 0.145 olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan analizden en yüksek estetik değerlendirmenin geleneksel evlerde oturanlar tarafından modern evler için (0.188), en düşük estetik değerlendirmenin geleneksel yöre evlerinde oturanlar tarafından geleneksel yöre evleri grubu için (-0.129) yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Geleneksel yöre evlerinin estetik değerlendirmesinde en yüksek ve tek pozitif ortalama değer (0.033) Balıklı'da modern evlerde oturan denek grubuna aittir.

Sosyal statü kriterinin değerlendirilmesinde (Şekil 11), geleneksel yöre evlerinde oturanların ortalaması geleneksel yöre evleri için -0.308, modern evler için 0.333,

modern evlerde oturanların ortalaması geleneksel yöre evleri için -0.300 modern evler için 0.387 olarak elde edilmiştir. Halen oturulan eve göre yapılan bu analizde modern evler tüm gruplarca yüksek statü ile özdeşleştirilmiştir. Yapılan analizden en yüksek sosyal statü değerlendirmesinin, Şerah'ta modern evlerde oturanlar tarafından modern evler için (0.458), en düşük sosyal statü değerlendirmesinin Balıklı'da geleneksel yöre evlerinde oturanlar tarafından geleneksel yöre evleri grubu için (-0.441) yapıldığı ortaya koymaktadır. Geleneksel yöre evleri, sosyal statü kriteri doğrultusunda tüm alt gruplarca negatif olarak değerlendirilmiştir (en yüksek değer -0.175 ile Şerah'ta yöresel evlerde oturan grup).

Fonksiyon kriterinin değerlendirmesinde (Şekil 12), deneklerin halen oturdukları ev ve köy dikkate alındığında, geleneksel yöre evlerinde oturanların ortalaması geleneksel yöre evleri için -0.312, modern evler için 0.242, modern evlerde oturanların ortalaması geleneksel yöre evleri için -0.096, modern evler için 0.175 olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan analizden en yüksek fonksiyonel değerlendirmenin geleneksel evlerde oturanlar tarafından modern evler için (0.242), en düşük fonksiyonel değerlendirmenin geleneksel yöre evlerinde oturanlar tarafından geleneksel yöre evleri grubu için (-0.312) yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Fonksiyon kriterine göre değerlendirmede ortaya çıkan önemli bir hususda, modern evlerde oturanların yöre evlerini geleneksel yöre evlerinde oturan gruba göre daha olumlu değerlendirmesidir. Balıklı'da modern evlerde oturanların yöre evleri grubu için yaptıkları fonksiyonel değerlendirmenin ortalaması pozitif olarak çıkmıştır (0.033). Bu değerlendirmeye göre, modern evlerde oturanların bu evlerle ilgili deneyimlerinin bir sonucu olarak fonksiyonel açıdan bazı olumsuzluklarla karşılaştıkları sonucunu çıkarabiliriz.

Geleneksel yöre ve modern evlerin değerlendirmesinde tercih, estetik, sosyal statü ve fonksiyon kriterlerinin birbirleriyle ilişkisinin analizinde Spearman Dizi İlişkileri Testi uygulanmıştır. 24 evin dış cephesinden oluşan fotoğrafların sıralama değerleri, 4 kriter için ayrı ayrı bulunmuş ve sonuçlar Şekil 13 de verilmiştir. Toplam 6 adet dizi ilişkileri testi uygulanmış (Şekil 14), ancak özellikle tercihle diğer üç kriter arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaşmıştır (Şekil 15, Şekil 16, Şekil 17). Spearman testlerinin sonuçlarına

		r_s değerleri			
	Z r_s	TERCİH	ESTETİK	SOSYAL STATÜ	FONKSİYON
TERCİH			0,905	0,971	0,935
ESTETİK	4,340			0,828	0,862
SOSYAL STATÜ	4,658		3,969		0,916
FONKSİYON	4,486		4,135	4,392	

r_s Değerlerine göre İlişki Derecesi Sıralaması

- 1) Tercih-Sosyal Statü
- 2) Tercih-Fonksiyon
- 3) Sosyal Statü-Fonksiyon
- 4) Tercih-Estetik
- 5) Estetik-Fonksiyon
- 6) Sosyal Statü-Estetik

Şekil 14. Spearman Dizi İlişkileri Testi Sonuçları

	TERCİH ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ	ESTETİK ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ
Y1	0,600	3	0,725	3
Y2	-0,875	23	-0,950	24
Y3	-0,150	15	-0,300	17,5
Y4	-0,075	13	0,375	9,5
Y5	-0,950	24	-0,925	23
Y6	-0,800	22	-0,725	22
Y7	-0,475	20	-0,300	17,5
Y8	-0,100	14	0,500	5,5
Y9	0,175	9	0,500	5,5
Y10	-0,275	16	0,075	14
Y11	0,250	8	0,450	7
Y12	-0,625	21	-0,525	19
M1	0,725	1,5	0,750	1,5
M2	-0,425	18,5	-0,550	20
M3	-0,350	17	-0,625	21
M4	0,300	7	0,300	11
M5	-0,050	12	-0,225	15,5
M6	0,450	5,5	0,425	8
M7	-0,425	18,5	-0,225	15,5
M8	-0,025	11	0,100	13
M9	0,125	10	0,225	12
M10	0,725	1,5	0,700	4
M11	0,450	5,5	0,375	9,5
M12	0,575	4	0,750	1,5

$r_s = 0.905$ (pozitiv ilişki),

$Z_{r_s} = 4.340$ (çok anlamlı ilişki)

$\alpha = .001$ (-3.291/3.291 anlamsız ilişki aralığı)

**Şekil 15. Tercih-Estetik Kriterleri İlişkisi
(Spearman Dizi İlişkileri Testi)**

	TERCİH ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ	SOSYAL STATÜ ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ
Y1	0,600	3	0,575	6,5
Y2	-0,875	23	-0,825	21
Y3	-0,150	15	-0,125	13,5
Y4	-0,075	13	-0,150	15
Y5	-0,950	24	-1,000	24
Y6	-0,800	22	-0,900	22
Y7	-0,475	20	-0,775	20
Y8	-0,100	14	-0,225	17
Y9	0,175	9	0,525	8
Y10	-0,275	16	-0,250	18
Y11	0,250	8	0,425	9
Y12	-0,625	21	-0,925	23
M1	0,725	1,5	0,825	1
M2	-0,425	18,5	-0,300	19
M3	-0,350	17	-0,125	13,5
M4	0,300	7	0,575	6,5
M5	-0,050	12	0,225	11
M6	0,450	5,5	0,650	4,5
M7	-0,425	18,5	-0,200	16
M8	-0,025	11	0,200	12
M9	0,125	10	0,375	10
M10	0,725	1,5	0,775	2
M11	0,450	5,5	0,650	4,5
M12	0,575	4	0,675	3

$r_s = 0.971$ (pozitiv ilişki),

$Z_{r_s} = 4.658$ (çok anlamlı ilişki)

$\alpha = .001$ (-3.291/3.291 anlamsız ilişki aralığı)

**Şekil 16. Tercih-Sosyal Statü Kriterleri İlişkisi
(Spearman Dizi İlişkileri Testi)**

	TERCİH ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ	FONKSİYON KRİTERİ ORTALAMASI	SIRALAMA DEĞERİ
Y1	0,600	3	0,350	8,5
Y2	-0,875	23	-0,950	24
Y3	-0,150	15	-0,125	14
Y4	-0,075	13	-0,100	12,5
Y5	-0,950	24	-0,675	23
Y6	-0,800	22	-0,600	22
Y7	-0,475	20	-0,375	19,5
Y8	-0,100	14	-0,100	12,5
Y9	0,175	9	0,350	8,5
Y10	-0,275	16	-0,400	21
Y11	0,250	8	0,525	4
Y12	-0,625	21	-0,350	17
M1	0,725	1,5	0,825	1
M2	-0,425	18,5	-0,375	19,5
M3	-0,350	17	-0,350	17
M4	0,300	7	0,175	10
M5	-0,050	12	-0,250	15
M6	0,450	5,5	0,600	3
M7	-0,425	18,5	-0,350	17
M8	-0,025	11	0,000	11
M9	0,125	10	0,500	5,5
M10	0,725	1,5	0,750	2
M11	0,450	5,5	0,500	5,5
M12	0,575	4	0,475	7

$r_s = 0.935$ (pozitiv ilişki),

$Z_{r_s} = 4.486$ (çok anlamlı ilişki)

$\alpha = .001$ (-3.291/3.291 anlamsız ilişki aralığı)

**Şekil 17. Tercih-Fonksiyon Kriterleri İlişkisi
(Spearman Dizi İlişkileri Testi)**

göre en yüksek ve anlamlı ilişki tercih ve sosyal statü kriterleri arasındadır ($r_s=0.971$, $\alpha=0.001$ de $z_{r_s}=4.658$). Bu sonuca göre çalışmanın ana hipotezi olan yapılandırılmış çevrenin tercihinde ve dolayısıyla biçimlenmesinde en önemli faktörün sosyal statü olduğu ortaya çıkmaktadır. Spearman Dizi İlişkileri Testlerinde ortaya çıkan ikinci önemli ilişki tercih ile fonksiyon arasındadır ($r_s=0.935$, $\alpha=0.001$ de $z_{r_s}=4.486$). Tercih ve estetik kriterleri arasındaki ilişki ve bağımlılık diğer iki kritere göre daha düşüktür ($r_s=0.905$, $\alpha=0.001$ de $z_{r_s}=4.340$). Kriterler arasındaki en düşük ilişki ve bağımlılık ise estetik ve sosyal statü arasındadır ($r_s=0.828$, $\alpha=0.001$ de $z_{r_s}=3.969$).

Bu çalışmanın en önemli hipotezlerinden biri olan yöresel çevrelerin estetik değerine rağmen bizzat yöre halkı tarafından terk edilmesinde içerdiği negatif sosyal anlamın önemi, bu konuda analizlerin biraz daha derinleştirilmesini gerektirmiştir. Ancak bu hipotezdeki yöresel mimarlık ürünlerinin estetik değerinin, yeni yapı biçimlerinin estetik değerinden daha yüksek olduğu varsayımının da kanıtlanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle yapı cephelerinin estetik açıdan öznel ve nesnel olarak değerlendirmesini de içeren daha detaylı bir çalışma yapılmıştır (Tosun ve Öztürk, 1990).

Yapı biçimlerinin estetik açıdan öznel ve nesnel olarak değerlendirilmesinde de bu çalışmanın yürütüldüğü 12 köyden seçilen tipik birer yöresel ve birer modern evin fotoğrafı kullanılmıştır. (Şekil 2, 3) 24 evin cephesini içeren fotoğraflı görüşmeler yine Balıklı ve Şerah'ta yürütülmüş ve deneklerin bu fotoğrafları 3 gruba estetik değeri yüksekten alçağa göre tasnif etmeleri istenmiştir. Daha sonra deneklerin her grubu kendi içinde en yüksek estetik değerden başlayarak sıralamaları istenmiş ve böylece 24 fotoğrafın sıralaması sağlanmıştır. Estetik tanımının deneklerce kolay ve doğru anlaşılması için, daha önce Öztürk (1978), Krampen, Öztürk, Özek ve Saltık (1978), Garling (1976), Evans ve Wood (1980), Berlyne (1974), Kuller (1979) ve Weber (1995) tarafından yapılmış olan estetik tanımlamalarından yararlanılarak her iki köyde de bir pilot çalışması yapılmıştır. Toplam 40 denegin yer aldığı bu çalışmada da denekler halen oturdukları evin türüne göre seçilmiştir. Balıklı ve Şerah'ta 10 ar denek yöresel 10'ar denekte modern evde oturanlar arasından seçilmiştir.

Yapı biçimlerinin estetik açıdan nesnel olarak değerlendirilmesinde Birkhoff (1968), Arnheim (1969), ve Bilgi-İletimi Kuramına dayanarak Öztürk (1978) tarafından geliştirilen yöntemden yararlanılmıştır. Nesnel değerlendirme Tosun ve Öztürk (1990) tarafından yapılmış ve öznel değerlendirmede kullanılan 24 fotoğrafı içermiştir. Bu method 3 aşamadan oluşmaktadır:

- 1) Cephe, dizimsel (*syntactic*) ilişki, küme kuramı (*set theory*) ve basitleştirme işlemleri ile iki boyutlu soyut bir modele indirgenir.
- 2) Soyutlanmış cephede yer alan elemanların birbiriyle, tüm cephe ve çevre (silüet) ile arasında olan ilişkiler belirlenir.
- 3) Elde edilen şemalar Değerlendirme Aracı Çizelgesi (DAÇ) yardımıyla sayısallaştırılmış ve aşağıda sunulan formül kullanılarak, Şekil 18 ve 19 da gösterildiği gibi seçilen 24 evin cephesinin estetik değeri bulunmuştur.

$$Ce = \frac{(\sum Be / \sum n) + S}{2}$$

Ce : Cephe sayısal estetik değeri,

Σ : Toplam,

Be : Soyutlanmış cephe şemasının sayısal estetik değeri,

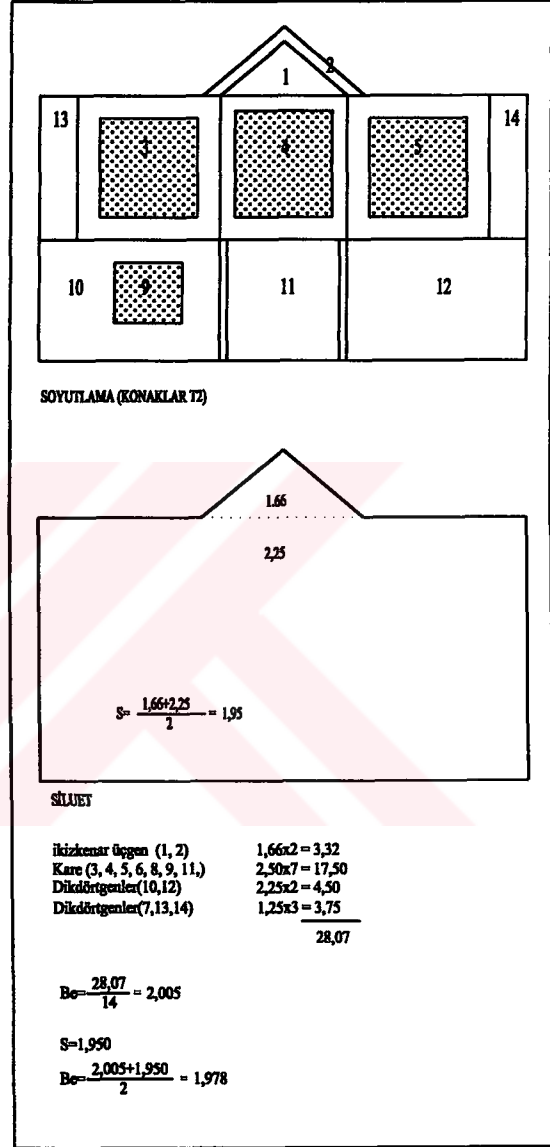
n : Biçim sayısı,

S : Silüeti oluşturan biçimlerin sayısal estetik değeri.

Tosun ve Öztürk (1990) çalışmasında, kişilerin yapı cephelerini öznel değerlendirmesi ile cephelerin nesnel olarak değerlendirilmesinin birbiriyle olan ilişkisinin analizi Spearman'ın dizi sıralaması metodu ile yapılmıştır. Bu dizi sıralaması 12 geleneksel yöre evi cephesi için (Şekil 20), 12 modern ev cephesi için (Şekil 21) ve her iki grubun birlikte ele alındığı 24 ev için (Şekil 22) ayrı ayrı yapılmıştır. Her üç tablodan da anlaşılacağı gibi cephelerin estetik açıdan öznel ve nesnel olarak değerlendirmesi birbiri ile güçlü bir biçimde ilişkilidir. Bu ön çalışmanın bulgularından

Bisimler	G.D.Bühoff estetik değerleri M-0C	+1 ilave değer	görüşellikler	İşleme indirimli değerler
KARE	■	1,50	2,50	2,50
DİKDÖRTGEN	■	1,25	2,25	+1 2,25
	■			+1/2 1,75
	■			+ 0 1,25
ÜÇGEN	▲	1,16	2,16	çizimsiz üçgen +1 2,16
	▲			iki kenar üçgen +1/2 1,66
	▲			çaplı kenar üçgen + 0 1,16
ALTİGEN	⬡	0,83	1,83	1,83
BESGEN	⬠	0,90	1,90	1,90
PARALELKENAR	▭	0,75	1,75	1,75
EŞKENAR DÖRTGEN	◊	0,75	1,75	1,75
YEDİGEN	⬡	0,71	1,71	1,71
SEKİZGEN	⬡	0,62	1,62	1,62
DOKUZGEN	⬡	0,55	1,55	1,55
EŞKENAR YAMUK	▭	0,50	1,50	1,50
ONGEN	⬡	0,50	1,50	1,50
YAMUK	▭	0,25	1,25	1,25
ÇOKGEN	⬡	5h	1-5h	1-5h
DÜZENSİZ DÖRTGEN	▭	-0,25	0,75	0,75

Şekil 18. Değerlendirme aracı çizelgesi

Şekil 19. Dış cephelerin nesnel değerlendirilmesi

<u>ÖZNEL</u>		<u>NESNEL</u>		<u>ÖZNEL</u>		<u>NESNEL</u>	
1- T-1	[2,14]	T-8	[1]	1- M-1	T-8	[1]	
2- T-8	[2,145]	T-1	[2]	2- M-12	T-1	[2]	
3- T-9	[1,978]	T-4	[3]	3- T-1	M-12	[3]	
4- T-11	[1,958]	T-11	[4]	4- M-10	T-4	[4]	
5- T-4	[1,928]	T-9	[5]	5- T-8	T-11	[5]	
6- T-10	[1,825]	T-10	[6]	6- T-9	M-10	[6]	
7- T-3	[1,782]	T-6	[7]	7- T-11	M-6	[7]	
8- T-7	[1,743]	T-12	[8]	8- M-6	T-9	[8]	
9- T-12	[1,740]	T-7	[9]	9- T-4	M-1	[9]	
10- T-6	[1,580]	T-3	[10]	10- M-11	T-10	[10]	
11- T-5	[1,550]	T-5	[11]	11- M-4	T-6	[11]	
12- T-2	[1,500]	T-2	[12]	12- M-9	T-12	[12]	

$R_s = 0,896$ (n= 12, 0,01 , 0,712)

Ortalama: [m=1.822]

Şekil 20. Geleneksel yöre evlerinin cephesinin öznel ve nesnel değerlendirilmesinin dizi sıralaması ve Spearman'ın dizi sıralaması ilişkisi

		<u>NESNEL</u>	
1- M-1	[2,017]	M-12	[1]
2- M-12	[1,954]	M-10	[2]
3- M-10	[1,935]	M-6	[3]
4- M-6	[1,887]	M-1	[4]
5- M-11	[1,718]	M-7	[5]
6- M-4	[1,710]	M-2	[6]
7- M-9	[1,660]	M-8	[7]
8- M-8	[1,664]	M-11	[8]
9- M-5	[1,536]	M-9	[9]
10- M-7	[1,416]	M-4	[10]
11- M-2	[1,377]	M-5	[11]
12- M-3	[1,364]	M-3	[12]

$R_s = 0,647$ (n= 12, 0,05 , 0,506)

Ortalama: [m=1.686]

Şekil 21. Modern evlerinin cephesinin öznel ve nesnel değerlendirilmesinin dizi sıralaması ve Spearman'ın dizi sıralaması ilişkisi

13- M-8	T-7	[13]	
14- T-10	M-7	[14]	
15- M-5	M-2	[15]	
16- M-7	M-8	[16]	
17- T-3	M-11	[17]	
18- T-7	T-3	[18]	
19- T-12	T-5	[19]	
20- M-2	M-9	[20]	
21- M-3	T-2	[21]	
22- T-6	M-4	[22]	
23- T-5	M-5	[23]	
24- T-2	M-3	[24]	

$R_s = 0,703$ (n= 24, 0,01 , 0,485)

Şekil 22. Geleneksel yöre evlerinin ve modern evlerin cephesinin öznel ve nesnel değerlendirilmesinin dizi sıralaması ve Spearman'ın dizi sıralaması ilişkisi

en önemlisi ise modern evlerin bulunduğu grupta cephelerin öznel ve nesnel olarak değerlendirilmesindeki ilişkinin diğer iki gruba göre daha az güçlü olmasıdır.

Bu çalışmanın ana varsayımlarından biri olan sosyal anlamın estetik değere göre biçimlendirmede daha önemli bir faktör olduğunu kanıtlamak için, özellikle nesnel değerlendirmede, geleneksel yöre mimarlık örneklerinden oluşan grubun estetik değerinin modern evlerin cephelerinden oluşan grubun estetik değerine göre daha yüksek olması gerekmektedir. Buna karşılık, yöre halkı nezdinde sosyal anlamda yüklü olan modern grubuna giren cephelerin öznel değerlendirmelerinde estetik değerinin yüksek çıkması bu çalışmada öne sürülen varsayımın doğruluğunu güçlendirir.

Cephe fotoğraflarının estetik açıdan nesnel değerlendirmesinde yöre evlerinden oluşan grubun estetik değeri (1.822) modern evlerden oluşan grubun estetik değerinden (1.686) daha yüksek çıkmıştır (Şekil 20-21). Buna karşılık planlanmış görüşmelerdeki anketten elde edilen öznel değerlendirme sonuçlarında modern evlerin estetik değeri yöresel evlerden daha yüksek çıkmıştır. (Şekil 23). Ankete katılanların öznel değerlendirmeleri halen oturdukları eve (yöresel/modern) ve köye (Balıklı/Şerah) göre tasnif yapıldığında, modern evlerde ve Balıklı'da oturanların diğer deneklere göre yöresel gruba giren fotoğrafları estetik açıdan daha olumlu değerlendirdikleri görülmektedir. Diğer bir deyişle, yapı çevresindeki değişimin daha büyük oranda gerçekleştiği Balıklı ve artık modern evde oturan yöre halkı için sosyal anlam bir ölçüde geri plana düşmüş (statü ve kimlik mücadelesi), öznel değerlendirmeler nesnel değerlendirmelere yaklaşmıştır. Ancak halen yöresel evlerde oturanlar için bu tür yapılar sosyal anlamla yüklü olduğu için negatif değerlendirme estetik açıdan bile çok yüksek çıkmaktadır.

	Çok	Orta	Az	
Geleneksel Modern	87 171	174 221	219 88	Sıralama testinde tercih edilen ev
Geleneksel Modern	40 84	83 109	117 47	Geleneksel yöre evlerinde oturanların ev tercihleri
Geleneksel Modern	47 87	91 112	102 41	Modern evlerde oturanların Ev tercihleri
Geleneksel Modern	51 77	85 114	104 49	Şerah'ta yaşayanların ev tercihleri
Geleneksel Modern	36 94	89 107	115 39	Balıklı'da yaşayanların ev tercihleri
Geleneksel Modern	137 176	160 208	183 96	Sıralama testinde estetik değer
Geleneksel Modern	59 92	89 101	92 47	Geleneksel yöre evlerinde oturanların estetik değerlendirmesi
Geleneksel Modern	78 84	71 107	91 49	Modern evlerde oturanların estetik değerlendirmesi
Geleneksel Modern	60 89	88 106	92 45	Şerah'ta yaşayanların estetik değerlendirmesi
Geleneksel Modern	77 87	72 102	91 51	Balıklı'da yaşayanların estetik değerlendirmesi

Şekil 23. Planlanmış fotoğraflı sıralama testinin tercih (preference) ve öznel estetik değerlendirmesinin frekans (frequency) tablosu.

5.2 Yorumlar ve Öneriler

Yapılandırılmış çevre ve kültür ilişkilerinde zaman boyutunun önemini ve değişimi irdeleyen bu çalışmada özellikle sosyal anlamın çevrede meydana gelen değişimlerin sebepleri arasında çok önemli bir faktör olduğunu öne çıkarmaktadır. İleri sürülen teorik model, araştırma yöntem ve süreci, önerilen araştırma teknikleri ile gerek Doğu Karadeniz Bölgesi yöresel çevrelerde gereksede farklı özelliklerdeki yapılandırılmış çevrelerde uygulanarak değişim süreci ve nedenleri incelenebilir. Amaç değişim sürecinde geçmişten gelen önemli çekirdek öğelerle (yapısal veya kültürel) bugünü ve yarınları uzlaştırmaktır. Bu yapılmazsa değişim süreci tamamen tesadüflere terk edilmiş olacaktır. Yapı çevresindeki ve kültürdeki sürekliliğin bilinçsizce ortadan kaldırılması her zaman başlangıçta arzulanan sonuçları doğurmayacağı gibi bazen çok daha vahim, farklı, istenilmeyen bir durum yaratacaktır. Bu bazen toplumun, ailenin, bireyin kimliğini, davranış kalıplarını, ortak yaşamını, değer sistemini, geleneklerini ve alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilerken bazense yapılandırılmış çevrenin yeni özelliklerinin bilimsel olarak değerlendirilmesinde, gerçekte işlevsel, estetik, anlamsal (amacını yansıtmayan ya da başka topluluklarca paylaşılmayan, negatif anlam), ekonomik vb.faktörler açısından olumsuz neticeler verebilecektir.

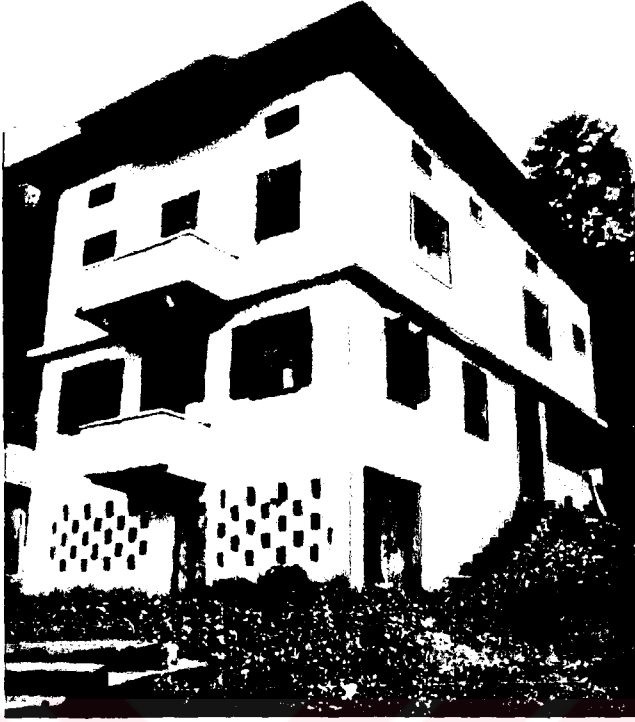
Fiziksel ve ekinsel çevresi ile uyum içinde biçimlenmiş Doğu Karadeniz yöre mimarlığı, günümüzde mimari tasarımın bu alanda karşılaştığı sorunların çözümlerinde de bizlere ipuçları verebilecek niteliktedir. Bugün birçok ülkede positif sosyal anlamların simgesi olarak kabul edilen yöre mimarisi ve bu tür çevreleri yaşatma çabalarına karşı bölgede halen “modern” kavramı adı altında yöre mimarisi yok edilmektedir. Büyük kentlerimizde son yıllarda başlayan kentten ve apartmandan kaçışa rağmen bölgenin kırsal kesiminde bile apartman tek evin yerini almakta, toprakla doğa ve dış çevre ile yüzyıllardan beri devam eden uyumlu ilişki ortadan kalkmaktadır. Bu gidişi önlemenin tek yolu yöre mimarlığı ile modern yaşamın gerektirdiklerini tekrar biraraya getirmek ve positif sosyal anlamlarla yüklü yeni bir sentezi gerçekleştirmekle mümkün görünmektedir.

Çevresel ipuçları olarak somutlaştırılan sözsüz-iletişim modeli, yapı çevresinin ve değişimlerin nedenlerinin ve anlamının incelenmesinde kullanılmasının yanısıra, burada söz edilen sentezi ve yapı kurallarının oluşturulmasında da yararlanılabilecek sonuçları içermektedir. Rötüslü çizim tekniğinin çevresel ipuçları alanında uygulaması, günümüzde bilgisayar teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak, artık rötüslü fotoğrafların kullanımında olanaklı hale getirmiştir. Rötüşlenmiş fotoğraflarla yapılacak yeni araştırmalar biçimsel sürekliliğin sağlanmasında kullanılacak ve topluluklarca da kabul edilen bir yöresel/çağdaş sentezini mümkün kılacaktır.

Bu tür bir senteze doğru gidişin görsel sinyallerine de bölgede rastlanmaktadır. Geleneksel yöre mimarisinden biçimsel olarak tamamen farklı olan modern evlerde önceleri iç mekanlara önem verilip dış cephe önemsenmezken daha sonraları dış cepheye de önem verilmeye başlanmış ve modern ev imajı oluşturulmuştur. Son yıllarda inşa edilen birkaç konutta ise modern ev biçimi imajına yöresel motif ve biçimlerinde katıldığı ve yöresel/çağdaş imajının yaratılmaya çalışıldığı gözlenmektedir (Şekil 24).

Bu çalışmada sunulan tüm dökümanlar başlangıçta geleneksel yöntemlerle sunuşa hazırlanmasına rağmen son aşamada tüm dökümanlar (çizim ve resimler) bilgisayar ortamına alınmış ve sunuş bilgisayar ortamında yapılmıştır. Bu çalışmayı izleyen yeni çalışmalarda bilgisayarın daha yoğun olarak kullanılması kaçınılmazdır. Bilgisayar ortamından bu tür çalışma sürecinde başlıca dört ana alanda yararlanılabilir:

- 1) Yazım ve Tablolama: Bu alanda farklı programlar kullanılabilir. Bu çalışmada Word97 ve Excel97 kullanılmıştır.
- 2) Çizim: Plan, görünüş, kesit, şema ve katologların hazırlanmasında yararlanılabilecek birçok program bulunmaktadır. Bu çalışmanın sunuş aşamasında tüm çizim, çizelge ve katologlar Autocad14 ile gerçekleştirilmiştir.

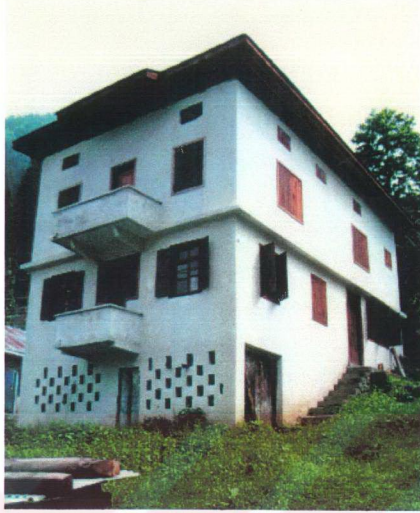

Ayder

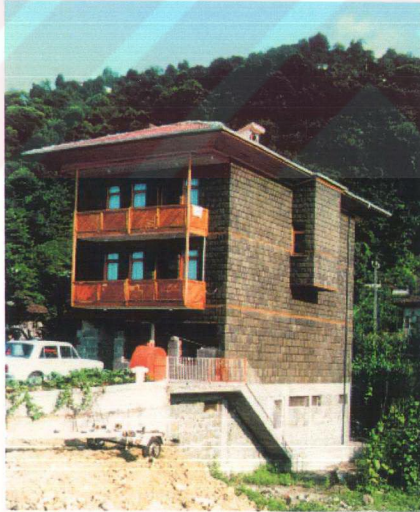

Balıklı

Şekil 24. Ayder ve Balıklı'dan iki yeni ev

Ayder

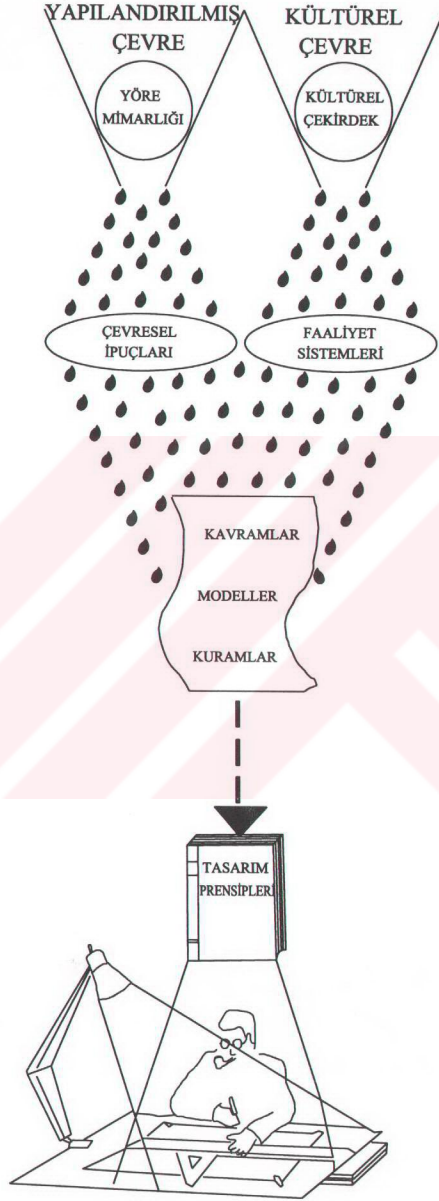

Balıklı

Şekil 24. Ayder ve Balıklı'dan iki yeni ev

- 3) Fotoğraflar: Fotoğrafların bilgisayara scanner ile geçirilmesi, rötüşlenmesi ve her türlü sunuma hazırlanıp arşivlenmesi artık bilgisayar ortamında kolaylıkla yapılabilmektedir. Bu çalışmada fotoğrafların sunuma hazırlanmasında Photoshop5 programından yararlanılmıştır.
- 4) Analizler: Verilerin analizi artık ileri derecede programcılık bilgisi gerektirmeyen hazır paketler sayesinde çok kolaylaşmıştır. Chi-Square, Anova veya çoklu-regresyon gibi testlerinin veri yapısını ve türünü bilmek bu testleri analizlerde kullanmayı mümkün kılmaktadır. Veri tabanı programları analiz ve sorgulamalarda araştırmacının artık en yakın dostu durumundadır. Bu çalışmada sayısal değerlendirmelerde Foxplus veri tabanı kullanılmıştır.

Son olarak, Doğu Karadenizin özgün yöresel yerleşme ve yapı biçimlerinin kültür ve değişim bağlamında bir durum saptamasını içeren, kuramsal bir model, araştırma yöntem ve süreci tanımlayan bu çalışma, bu alanda yürütülen çalışmalar ve bilgi denizinde bir nokta olarak görülmelidir. Gerçek resim ancak bu noktaların çoğalması ve birleşmesi sonucunda ortaya çıkacaktır. Amaç yapılandırılmış çevre ve kültürel çevre arasında yüzyıllardan beri süregelen uyumu ve sürekliliği günümüzde de devam ettirmek ve gelecek nesillere bu sürekliliği sağlayan yeni sentezleri yaratmak olmalıdır (Şekil 25).

Şekil 25. Yapılandırılmış Çevre-Kültürel Çevre Sentezi

7. KAYNAKLAR

- Alexander, C., 1964, Notes on the Synthesis of Form, Harvard University Press, Cambridge.
- Aksoy, Ö., 1974, Uyum Sürecinin Mimarlık Sistemi İçinde Örneklenmesi, K.T.Ü. Matbaası, Trabzon.
- Alsaç, Ü., 1976, Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi, Doktora Tezi, K.T.Ü. Matbaası, Trabzon.
- Alsaç, Ü., 1984, The Second Period of National Architecture, R. Holod and A. Evin, Eds., Modern Turkish Architecture, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania.
- Altman, I. and Gauvain, M., 1981, A Cross-cultural and Dialectic Analysis of Homes, L. Liben, A. Patterson and N. Newcombe, Eds., Spatial Representation and Behavior Across the Life Span: Theory and Application, Academic Press, 283-319, London.
- Amadeo, D., Griffin, J.B. and Potter, J.J., 1983, Introduction to EDRA 14, EDRA, v-xvii, Washington D.C..
- Amaturo, E., Costagliola, S. and Ragone, G., 1987, Furnishing and Status Attributes, Environment and Behavior, 9, 2, 228-249.
- Andelson, J.G., 1986, Three Faces of Amana: Architectural Change from Utopian Community to Tourist Attraction, D.G. Saile, Ed., Architecture in Cultural Change: Essays in Built Form and Culture Research, The University of Kansas, Kansas.
- Appleyard, D., 1979, Home, The University of Association Quarterly, 2, 3, 4-20.
- Arnheim, R., 1969, Art and Visual Perception, University of California Press, Berkeley.
- Aysan, Y., 1979, Vernacular Achitecture versus Formal Architecture, Master Thesis, M.E.T.U. Faculty of Architecture, Ankara. (Unpublished)
- Barnett, H.G., 1953, Innovation: The Basis of Culture Change, McGraw Hill, N.Y..
- Barnett, H.G., 1964, The Acceptance and Rejection of Change, G.K. Zollschan and W.Hirsch, Eds., Explorations in Social Change, Houghton Mifflin Co., 345-367, Boston.

- Bayazit, N., 1986, Cost of not Knowing the Changing Priorities of Dwellers in an Old Town, J. Wineman, R. Barnes and C. Zimring, Eds., The Costs of not Knowing, EDRA 17, EDRA, 23-30, Washington, D.C..
- Beals, A.R., 1962, Gopalpur: A South Indian Village, Holt, Rinehart and Winston, N.Y.
- Beals, A.R., Spindler, G. and Spindler, L., 1967, Culture in Process, Holt, Rinehart and Winston, N.Y..
- Bee, R.L., 1974, Patterns and Processes, The Free Press, N.Y..
- Berlyne, D.E., 1974, Environmental Aesthetics, P.C. Dodwell, Ed., New Horizons in Psychology, Penguin Education, Middlesex.
- Birkhoff, G.D., 1968, Einige Mathematische Elemente der Kunst, ROT 37, Stuttgart.
- Bonta, J.P., 1979, Architecture and its Interpretation, Rizzoli, N.Y..
- Boring, E.G., 1942, Sensation and Perception in the History of Experimental Psychology, Appleton-Century, N.Y..
- Broadbent, G., Bunt, R. and Jencks, C., 1980, Signs, Symbols and Architecture, Wiley, N.Y..
- Brower, S.N., 1977, The Design of Neighborhood Parks, Baltimore City Planning Commission, Department of Planning, Baltimore.
- Bruner, J.S., Goodnow, J.J. and Austin, G.A., 1956, A Study of Thinking, John Wiley and Sons, N.Y..
- Brunskill, R.W., 1974, (1971), Illustrated Handbook of Vernacular Architecture, Faber and Faber, London.
- Brunskill, R.W., 1981, Traditional Buildings of Britain: An Introduction to Vernacular Architecture, Victor Gollancz, London.
- Bunster, B.X., 1977, Talking Pictures: Field Method and Visual Mode, 3, 1, 278-293.
- Chapin, F.S., 1928, Cultural Change, The Century Co., N.Y..
- Choi, J., 1986, An Exploratory Study of the Conceptualization of Architectural Tradition of Korea in Terms of Koreans' Spatial Behavior, J. Winemann, R. Barnes and C. Zimring, Eds., The Costs of Not Knowing, EDRA17, EDRA, 31-40, Atlanta.
- Clarke, D.L., 1978, Analytical Archaeology, Methuen and Co., London.
- Cochrane, G., 1979, The Cultural Appraisal of Development Projects, Praeger, N.Y..

- Cohen, Y.A., 1974, Culture as Adaptation, Y. A. Cohen, Ed., Man in Adoptation: The Cultural Present, Aldine, Chicago.
- Cooper, C., 1976, The House as a Symbol of the Self, H. Proshansky, W.J. Ittelson and L.G. Rivlin, Eds., Environmental Psychology, Holt, Rinehart and Winston, 435-448, N.Y..
- Craik, K.H., 1968, The Comprehension of the Everyday Physical Environment, AIP Journal, 34, 29-37.
- Diamonstein, B., 1986, Remaking America, Crown Publishers Inc., N.Y..
- Dorson, R.M., 1972, Folklore and Folklife, The University of Chicago Press, Chicago.
- Duncan, J., 1973, Landscape Taste as a Symbol of Group Identity: A Westchester Country Village, Geographical Review, 63, 334-353.
- Duncan, J.S. and Duncan, N.G., 1976, Social Worlds, Status Passage, and Environmental Perspectives, G.T. Moore and R.G. Golledge, Eds., Environmental Knowing, Dowden, Hutchinson and Ross, Stroudsburg, Pa.
- Duncan, J.S. and Duncan, N.G., 1980, Residential Landscapes and Social Worlds: A Case Study in Hyderabad, Andhra Pradesh, D.E. Sopher Ed., An Exploration of India: Geographical Perspectives on Society and Culture, Cornell University Press, Ithaca.
- Duncan, J.S., 1982, From Container of Women to Status Symbol: The Impact of Social Structure on the Meaning of the House, J.S. Duncan, Ed., Housing and Identity: Cross-Cultural Perspectives, Holmes and Meier Publishers, N.Y..
- Duncan, J.S., 1990, The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom, Cambridge University Press, Cambridge.
- Duncan, J.S. ve Ley, D., 1993, Place/Culture/Representation, Routledge, London.
- Dworax, M., 1916, Ratchismus der Denkmalpflege (Catechism of Monument Cave), Julius Bard, Vienna.
- Eldem, S.H., 1955, Türk Evi Plan Tipleri, Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul.
- Eldem, S.H., 1982, Büyük Konutlar, Yaprak Kitabevi, Ankara.
- Enön, Z., Güngör, B., Öztekin, K. ve Tosun, V., 1984, Akçaabat: Ortamahalle'de bir Araştırma, Kuzey Matbaacılık, Trabzon.
- Erim, G., 1971, Rize Çevresinde Yerleşme ve Evleri, Türkiyemiz, 2, 4, İstanbul.

- Ertürk, Z. ve Sümerkan, M.R., 1987, Doğu Karadeniz Geleneksel Mimarisinin Plan Tipolojileri ve Yapı Karakteristikleri, K.T.Ü. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Araştırma Projesi, Trabzon.
- Evans, G.W. and Wood, K.W., 1980, Assessment of Environmental Aesthetics in Scenic Highway Corridors, Environment and Behavior, Sage Publications, 12, 255-273, Beverly Hills.
- Evcı, F., 1981, Der Traditionelle Holzwohnbau im Ostlichen Schwarzmeer-Gebiet-Probleme der Integration die Zeitgenössische Architektur, Doktora Tezi, Technische Universität Wien.
- Fitch, J. M., 1982, Ed., Shelter: Models of Native Ingenuity. Katonah Gallery, N.Y..
- Franck, K. A., 1985, Change: A Central but Unheralded Theme in Environmental Design Research, S. Klein, R. Weneer and S. Lehman, Eds., Environmental Change/Social Change, EDRA 16, Omnipres, Madison.
- Gans, H.J., 1962, The Urban Villagers, Free Press, N.Y..
- Garling, T., 1976, The Structural Analysis of Environmental Perception and Cognition: A Multidimensional Scaling Approach, Environment and Behavior, Sage Publications, 8, 3, 385-415, Beverly Hills.
- Gauvain, M., Altman, I. and Fahim, H., 1984, Homes and Social Change: A Case Study of the Impact of Resettlement, R.J. Gergen and M.M. Gergen, Eds., Historical Social Psychology, Lawrence Erlbaum, 211-235, Hillsdale, N.J..
- Giedion, S., 1941, Space, Time and Architecture, Harvard University Press, Cambridge.
- Glass, B., 1978, Southern Mill Hills, Design in a 'Public' Place, D. Swaim, Ed., Caroline Dwelling: Towards Preservation of Place: Celebration of the North Carolina Vernacular Landscape, Student Publication 26, School of Design, North Carolina State University, 38-149, Raleigh.
- Glassie, H.H., 1968, Pattern in the Material Folk Culture of the Eastern United States, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Glassie, H.H., 1975, Folk Housing in Middle Virginia, The University of Tennessee Press, Knoxville.
- Goffman, E., 1959, The Presentation of Self in Everyday Life, Doubleday, Garden City, N.Y..
- Gökalp, Z., 1918, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul.
- Göldeli, İ. and Göldeli, İ., 1982, Günümüz Halk Mimarisinde Gelenekselin Etkisi, K.T.Ü. Mimarlık Bülteni, 7, 95-113, Trabzon.

- Göldeli, İ., 1983, Değişim Sürecinde Süreklilik, Karadeniz Üniversitesi, Trabzon.
- Goodenough, W.H., 1963, Cooperation in Change, Russell Sage Foundation, N.Y..
- Groat, L., 1981, Meaning in Architecture: New Directions and Sources, *Journal of Environmental Psychology*, 1, 3, 73-85.
- Hardie, G.J., 1985, Continuity and Change in the Tswana's House and Settlement Form, I. Altman and C.M. Werner, Eds., *Home Environments, Human Behavior and Environment*, 8, Plenum Press, N.Y..
- Hardie, G.J., 1986, Continuity and Change in Expressive Space, D.G. Saile Ed., *Architecture in Cultural Change: Essays in Built Form and Culture Research*, The University of Kansas, Kansas.
- Hardie, G.J., 1989, Environment and Behavior Research for Developing Countries, E.A. Zube and G.T. Moore Eds., *Advances in Environment, Behavior and Design*, 2, Plenum, N.Y..
- Hayden, D., 1984, *Redesigning the American Dream*, Norton, N.Y..
- Hershberger, R.G., 1969, A Study of Meaning and Architecture, H. Sanoff and S. Cohen Eds., *EDRA 1*, North Carolina State University, 86-100, Raleigh.
- Hershberger, R.G., 1972, Towards a Semantic Scale to Measure the Meaning of Architectural Environments, W.J. Mitchell Ed., *EDRA 3*, UCLA, 6, 4, 1-10, Los Angeles.
- Hobfoll, S.E., 1998, *Stress, Culture and Community: The Psychology and Philosophy of Stress*, Plenum Press, N.Y..
- Holzner, L., 1970, The Role of History and Tradition in the Urban Geography of West Germany, *Annals of the Association of American Geographers*, 60, 2, 315-339.
- Howard, W.A. et al., 1974, Residential Environmental Quality in Denver Utilizing Remote Sensing Techniques, University of Denver, Dept. of Geography, Denver.
- Hubka, T., 1979, Just Folk Designing, *Journal of Architectural Education*, xxxii, 3, 7-29.
- Hubka, T., 1991, American Vernacular Architecture, E. Zube and G.T. Moore, Eds., *Advances in Environment, Behavior and Design*, Plenum Press, 3, N.Y..
- Inkeles, A., 1975, Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries, *Ethos*, 3, 323-324.

- Japha, D. ve Japha V., 1991, Identity Through Detail, Journal of the International Association for the Study of Traditional Environments, 2, 2, 17-33.
- Jenkins, J.G., 1972, The Use of Artifacts and Folk Art in the Folk Museum, R.M. Dorson, Ed., Folklore and Folklife, The University of Chicago Press, Chicago.
- Kent, S., Ed., 1993, Domestic Architecture and the Use of Space: An Interdisciplinary Cross-cultural Study, Cambridge University Press, Cambridge.
- King, A.D., 1976, Colonial Urban Development, Routhledge and Kegan Paul, London.
- King, A.D., Ed., 1980, Buildings and Society: Essays on the Social Development of the Built Environment, Routhledge and Kegan Paul, London.
- King, A.D., 1995, The Bungalow, Oxford University Press, N.Y..
- Kniffen, F., 1965, Folk Housing: Key to Diffusion, Annals of the Association of American Geographers, 55, 4, 549-577.
- Koh, Y., 1976, Traditionalism and De-traditionalism, S.Y Chun Ed., Korean Society, International Cultural Foundations, 129-146, Seoul.
- Krampen, M., Öztürk, K., Özek, V. ve Saltık, H., 1978, "Eski" ve "Yeni" Görünüşlerin Özel İzlenimleri ve "Nesnel" Ölçümü, KTÜ Mimarlık Bülteni, Trabzon.
- Krampen, M., 1979, Meaning in the Urban Environment, Pion Limited, London.
- Krampen, M., 1991, Advances in Sociobehavioral Research: Environmental Meaning, E. Zube and G.T. Moore, Eds., Advances in Environment, Behavior and Design, Plenum Press, 3, N.Y..
- Küller, R., 1979, A Semantic Test for Use in Cross-cultural Studies, Man-Environment Systems, 9, 4-5, 253-256.
- Lang, J., Desai, M. and Desai, M., 1998, Architecture and Independence, Oxford University Press, N.Y..
- Larson, J.C., 1989, Vernacular Architecture and the Preservation of Local Cultural Identity, Carolina Planning, 15, 1, 36-42.
- Laumann, E. O. and Howe, J.S., 1970, Living Room Styles and Social Attributes: The Patterning of Material Artifacts in a Modern Urban Community, E.O. Laumann, P.M. Siegel and R.W. Hodge, Eds., The Logic of Social Hierarchies, Markham, Chicago.
- Lindsey, S., Buchan, R. and Duncan, J.S., 1984, The Residential Landscape as a System of Communication: A Semiotic Approach, Unpublished.

- Low, S.M. and Ryan, W.P., 1985, Noticing Without Looking, *Journal of Architectural Planning and Research*, 2, 3-22.
- Mann, D.A., 1984, Two Chinas, *Proceedings of the Built Form and Culture Research*, The University of Kansas, Kansas.
- Mann, D.A., 1985, Between Traditionalism and Modernism: Approaches to a Vernacular Architecture, *Journal of Architectural Education*, 39, 2, 10-16.
- Manning, J. and L. Aschoff, L., 1980, Seamy side: A Polluted Potential, *Milwaukee Sentinel*, Jan. 2.
- Marans, R.W. and Stokols, D., 1993, *Environmental Simulation: Research and Policy Issues*, Plenum Press, N.Y..
- Martin, R., 1984, Poverty and Professionals, *RIBA Journal*, July, 17-28.
- Mitchell, J.C., 1956, *The Yao Village*, Manchester University Press, Manchester.
- Mumtaz, K.K., 1998, *Modernity and Tradition*, Oxford University Press, N.Y..
- New York Times, 1983, Architectural Styles Enter the Architectural Mainstreas, September, 22.
- Oelsener, G., 1946, Yaşayış Şekillerini Kuvvetlendirmek Lüzumludur, *Arkitekt*, 5-6, 131.
- Oliver, P., 1969, Primitive Dwelling and Vernacular Architecture, P.Oliver, Ed., *Shelter and Society*, Frederick A. Praeger, N.Y..
- Osgood, C., Suci, G. and Tannenbaum, P., 1957, *The Measurement of Meaning*, University of Illinois Press, Urbana.
- Oxford English Dictionary, 1984, Oxford University Press, N.Y..
- Özgüner, O., 1970, Köyde Mimari Doğu Karadeniz, M.E.T.U. Faculty of Architecture, Ankara.
- Özkan, S., Turan, M. and Üstüncök, O., 1979, Institutionalized Architecture, Vernacular Architecture and Vernacularism in Historical Perspective, M.E.T.U. *Journal of the Faculty of Architecture*, 5, 2, 127-156, Ankara.
- Öztürk, K., 1978, Mimarlıkta Cephelerin Estetik Ağırlıklı Sayısal/Nesnel Değerlendirmesi için Bir Yöntem Araştırması, *Karadeniz Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş. Trabzon*.

- Pavrides, E., 1985, Vernacular Architecture in its Social Context: A Case Study of Eressos, Greece, Ph.D. dissertation, University of Pennsylvania, Pennsylvania.
- Pratt, G., 1982, The House as an Expression of Social Worlds, J.S. Duncan Ed., Housing and Identity: Cross-Cultural Perspectives, Holmes and Meier Publishers, N.Y..
- Proshansky, H.M., 1976, Environmental Psychology and the Real World, American Psychologist, 31, 4, 303-310.
- Prussin, L., 1969, Architecture in Northern Ghana, University of California Press, Berkeley.
- Rainwater, L., 1966, Fear and House-as-Haven in the Lower Class, AIP Journal, 32, 23-31.
- Rapoport, A., 1969a, House Form and Culture, Prentice-Hall, Engelwood Cliffs, N.J..
- Rapoport, A., 1969b, The Pueblo and the Hogan, P. Oliver, Ed., Shelter and Society, Praeger, N.Y..
- Rapoport, A., 1975, An Anthropological Approach to Environmental Design Research, B. Honikman, Ed., Responding to Social Change, Dowden, Hutchinson and Ross, 145-151, Stroudsburg, Pa..
- Rapoport, A., 1977, Human Aspects of Urban Form, Pergammon, Oxford.
- Rapoport, A., 1978a, Culture and Subjective Effects of Stress, Urban Ecology, 3, 241-261.
- Rapoport, A., 1978b, Nomadism as a Man-Environment System, Environment and Behavior, Sage Publications, 10, 215-246, Beverly Hills.
- Rapoport, A., 1978c, On the Environment as an Enculturating Medium, S. Weidemann and J.R. Anderson, Eds., Priorities for Environmental Design Research, EDRA, 54-58, Washington.
- Rapoport, A., 1979, An Interview with Amos Rapoport on Vernacular Architecture, M.E.T.U. Journal of the Faculty of Architecture, 5, 2, 113-126, Ankara.
- Rapoport, A., 1980a, Cross-cultural Aspects of Environmental Design, I. Altman, A. Rapoport and J. Wohlwill, Eds., Human Behavior and Environment, 4, Plenum Press, N.Y..
- Rapoport, A., 1980b, Vernacular Architecture and the Cultural Determinants of Form, A.D. King, Ed., Buildings and Society, Routledge and Kegan Paul, 283-305, London.

- Rapoport, A., 1982a, *An Approach to Vernacular Design*, J.M. Fitch, Ed., Shelter: Models of Native Ingenuity, Katonah Gallery, N.Y..
- Rapoport, A., 1982b, *The Meaning of the Built Environment*, Sage Publications, Beverly Hills, California.
- Rapoport, A., 1982c, *Identity and Environment: A Cross-cultural Perspective*, J.S. Duncan, Ed., *Housing and Identity: Cross-Cultural Perspectives*, Holmes and Meier Publishers, N.Y..
- Rapoport, A., 1983, *Development, Culture Change and Supportive Design*, Habitat International, 7, 5/6, 249-268.
- Rapoport, A., 1986, *Culture and Built Form -A Reconsideration*, D.G. Saile, Ed., *Architecture in Cultural Change: Essays in Built Form and Culture Research*, The University of Kansas, 157-175, Kansas.
- Rapoport, A., 1988, *Levels of Meaning in the Built Environment*, F. Poyatos, Ed., *Cross-cultural Perspectives in Nonverbal Communication*, Hogrefe and Huber Publ., Göttingen.
- Rapoport, A., 1990, *History and Precedent in Environmental Design*, Plenum Press, N.Y..
- Rapoport, A., (in press a), *Defining Vernacular Design*, M.Turan, Ed., *On Vernacular Architecture: A Collection of Essays*, Hopkins, Baltimore.
- Rapoport, A., (in press b), *Spontaneous Settlements as Vernacular Design*, C. Patton, Ed., *Spontaneous Shelter*.
- Rastorfer, D., 1985, *The Man and His Work*, J. M. Richards, I. Serageldin and D. Rastorfer, Eds., Hasan Fathy, Mimar 25-146, Singapore.
- Riley, R.B., 1983, *At Symposium on Vernacular Architecture*, D. Amadeo, J. Griffin and J. J. Potter, Eds., EDRA 14, EDRA, 169-171, Washington D.C..
- Riley, R., 1987, *Vernacular Landscapes*, E. Zube and G.T. Moore, Eds., *Advances in Environment, Behavior and Design*, Plenum Press, 1, 129-158, N.Y..
- Roberts, W.E., 1972, *Folk Crafts*, R.M. Duncan, Ed., *Folklore and Folklife*, The University of Chicago press, Chicago.
- Roberts, W.E., 1972, *Folk Architecture*, R.M. Duncan, Ed., *Folklore and Folklife*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Rogers, E.M., 1983, *Diffusion of Innovations*, The Free Press, N.Y..

- Royse, D.C., 1969, *Social Inferences via Environmental Cues*, Ph.D. Dissertation, Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.
- Rowland, J., 1983, *It's the Same the Whole World Over*, *Architects' Journal*, 177, 3, 43-50.
- Rowntree, L.B., and Conkey, M.W., 1980, *Symbolism and the Cultural Landscape*, *Annals of the Association of American Geographers*, 70, 4, 459-474.
- Rudofsky, B., 1965, *Architecture without Architects*, Academy Editions, London.
- Ruesch, J. and Kees, W., 1956, *Nonverbal Communication: Notes on the Visual Perception of Human Relations*, University of California Press, Berkeley.
- Russel, B., 1979, *The Vernacular, the Industrialized Vernacular and Other Convenient Myths*, *M.E.T.U. Journal of the Faculty of Architecture*, 5, 1, 101-107, Ankara.
- Sadalla, E.K., Snyder, P. Z. and Stea, D., 1976, *House Form and Culture Revisited*, *Proceedings of the Environmental Design Research Association, EDRA*, Vancouver.
- Sadalla, E.K. and Stea, D., 1974, *Nomads: Behavioral and Psychological Adjustment to Sedentarization*, *Proceedings of the Environmental Design Research Association, Milwaukee, Wisconsin*. Also 1982 *Geographical Research Forum*, 5, Sep., 3-14.
- Sadalla, E. K., Vershure, B. and Burroughs, J., 1987, *Identity Symbolism in Housing, Environment and Behavior*, Sage Publications, 19, 5, 569-587, Beverly Hills.
- Sanders, D.H., 1985, *Ancient Behavior and the Built Environment: Applying Environmental Psychology Methods and Theories to Archaeological Contexts*, S. Klein and R. Wener, Eds., *Environmental Change/Social Change, EDRA 4, EDRA*, 296-305, Washington D.C..
- Sapir, E., 1949 (1916), *Time Perspective in Aboriginal American Culture: A Study in Method*, D.G. Mandelbaum, Ed., *Selected Writings of Edward Sapir*, University of California Press, 389-462, Los Angeles.
- Schwerdtfeger, F., 1971, *Housing in Zaria*, P. Oliver, Ed., *Shelter in Africa*, Praeger, N.Y..
- Sherif, M. and Sherif, C.W., 1963, *Varieties of Social Stimulus Situations*, S.B. Sells, Ed., *Stimulus Determinants of Behavior*, Ronald Press, 82-106, N.Y..
- Shetty, R.D., 1984, *The Impact of Kinship Systems in the Generation of House Types*, *Proceedings of the Built Form and Culture Research*, The University of Kansas, Kansas.

- Siegel, B.J., 1979, Defensive Structuring and Environmental Stress, *American Journal of Sociology*, 76, 11-32.
- Snyder, P.Z., Stea, D. and Sadalla, E. K., 1976, Socio-cultural Modifications and User Needs in Navajo Housing, *Journal of Architectural Research*, 5, 3, 4-9.
- Sokal, R.R., 1977, Classification: Purposes, Principles, Progress, Prospects, P.N. Johnson-Laird and P.C. Wason, Eds., *Thinking (Readings in Cognitive Science)*, Cambridge University Press, 185-198, Cambridge.
- Spindler, G.D., 1961, Peasants with Tractors, Paper presented at the Southwestern Anthropological Association meetings (March 31), University of California, Santa Barbara, California.
- Spindler, L.S., 1977, *Culture Change and Modernization*, Holt, Rinehart and Winston, N.Y..
- Stea, D., 1976, Cultural Change and the Values of Environmental Designers, M. Buvinic, Ed., *American Values and Habitat: A Research Agenda*, American Association for the Advancement of Science, 159-170, Washington, D.C..
- Stea, D., 1978, Environmental Cognition and the Architecture of Human Settlement: An Interdisciplinary and Cross-cultural Approach, W.E. Rogers and W.H. Ittelson, Eds., *New Directions in Environmental Design Research, EDRA 9*, 444-450, Tucson.
- Stea, D. and Buge, C., 1981, Cultural Impact Assessment: Two Cases in Native American Communities, *EIA Review*, 1, 4, 1-26.
- Stea, D. and Buge, C., 1982, Cultural Impact Assessment on Native American Reservations: Two case studies, C.C. Geisler, et al., Eds., *Indian SIA: The Social Impact Assessment of Rapid Resource Development on Native Peoples*, University of Michigan, Ann Arbor.
- Steward, J.H., 1955, *Theory of Culture Change*, University of Illinois Press, Urbana.
- Studer, R.G., 1982, Shelters, Behaviors, and the Unselfconscious Process, J.M. Fitch, Ed., *Shelter: Models of Native Ingenuity*, Katonah Gallery, N.Y..
- Sümerkan, M.R., 1981, Halk Dilinde Mimarlık -Doğu Karadeniz, K.T.Ü. Mimarlık Bülteni, 6, 14-50, Trabzon.
- Sydney Morning Herald, 1972, London's Little Asia, Sept. 6.
- Swaim, D., Ed., 1978, *Carolina Dwelling Towards Preservation of Place: In Celebration of the North Carolina Vernacular Landscape*, Student Publication, School of Design, N.C. State University, 26, Raleigh, N.C..

- Tekeli, İ., 1984, *The Social Context of the Development of Architecture in Turkey*, R. Holod and A. Evin, Eds., *Modern Turkish Architecture*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania.
- Tosun, V. ve Sümerkan, M.R., 1982, *Gültepe'de Toplumsal, Yapısal Değişim Etkileşimi*, *Tasarlama 1. Ulusal Kongresi*, İ.T.U. Mimarlık Fakültesi, 7.31-7.37, İstanbul.
- Tosun, V., 1983, *Environmental Factors that Influence House Form in Vernacular Architecture: A Case Study in the Eastern Black Sea Region*, Unpublished Master Thesis, M.E.T.U. Faculty of Architecture, Ankara.
- Tosun, V. and Öztürk, K., 1990, *Aesthetic Evaluation of the Traditional Vernacular and Modern Houses in Rural Parts of the Eastern Black Sea Region*, H. Pamir, V. İmamoğlu and N. Teymur, Eds., *Culture Space History*, IAPS 11, M:E.T.U., 4, 182-187, Ankara.
- Turan, M., 1983, *Architectural and Environmental Adaptation in Slope Settlements*, G. Golany, Ed., *Design for Arid Regions*, Van Nostrand Reinhold, 141-171, N.Y..
- Turnball, C.M., 1972, *The Mountain People*, Simon and Schuster, N.Y..
- Tylor, E.B., 1874 (1871), *Primitive Culture*, Holt Rinehart and Winston, N.Y.
- Ural, S., 1974, *Türkiye'nin Sosyal Ekonomisi ve Mimarlık, 1923-1960*, *Mimarlık*, 1-2, 24.
- Vielhauer-Kasmar, J., 1970, *The Development of a Usable Lexicon of Environmental Descriptors, Environment and Behavior*, Sage Publications, 2, 2, 153-159, Beverly Hills.
- Weber, R., 1995, *On the Aesthetics of Architecture: A Psychological Approach to the Structure and the Order of Perceived Architectural Spaces and Forms*, Avebury, U.K..
- Wilson, C., 1986, *It wasn't Built in a Day: Just What is 'Santa Fe Style?*, *SFR Voices*, Summer, 16-18.
- Yelen, J., 1985, *Bushmen*, *Science* 85, May, 41-48.
- Zube, E.H. and Zube M.J., Eds., 1977, *Changing Rural Landscapes*, The University of Massachusetts Press, Amherst.

EKLER

EK 1
Görsel Tarama Cetveli

1		YAKIN ÇEVRE KARAKTERİSTİKLERİ									
1.1 EV-KÖY MERKEZİ İLİŞKİLERİ											
1.2 YERLEŞME MODELLERİ											
1.3 UZAMSAL DÜZEN											
1.4 YARDIMCI BİNALAR											
1.5 KÖRSÜ EVLERİN MÜLKİYETİ											
1.6 YAKIN ÇEVREDEKİ KAHVE/ULUHI BİNALAR											
	Yok	Çarşı	Kahvehane	Sağlık Merkezi	Okul	Devlet	Ticari	Diğer			

YAKIN ÇEVRE KARAKTERİSTİKLERİ											
1	1.7 EVE ULAŞIM	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika		
	1.8 PLANDA EV BAĞÇE/TARLA İLİŞKİSİ	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika		
	1.9 KESİTTE EV BAĞÇE/TARLA İLİŞKİSİ	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika		
	1.10 GÖRÜLEBİLİRLİK VE MANZARA	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika		
	1.11 YÖNLEMİ	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika	Yol	Pa tika		

GİRİŞ AVLUSU VE BAHÇE											
2	2.1 BAHÇE KAPISI MEVCUİYETİ										
	2.2 GÖSTERİLEN ÖZEN DERESESİ										
	2.3 EV ÇEVRESİNDE ÇİT, DUVAR PERDELEME			Az	Orta	Çok					
	2.4 GÖRSEL OLARAK PERDELEME							Opak			
	2.5 ÇİT, DUVAR PERDELEMED KULLANILAN MALZEMELEMEN			Saydan	Yarı Saydan			Sıra/Badana			Diğer
	2.6 PERDELEMED GÖSTERİLEN ÖZEN DERESESİ			Az	Orta	Çok					

GİRİŞ AVLUSU VE BAHÇE										
2	2.7 GİRİŞ AVLUSU VE BAHCENİN BÜYÜKLÜĞÜ	☒	0-99 m ²	☒	99-500 m ²	☒	>500 m ²			
2.8 DÜŞEME KAPLAMASI	Kaplama Yok			Taş	Beton/Şap	Mozak	Karo Mozak	Karo Seramik	Diğer	
2.9 GÖSTERİLEN ÖZEN DERESESİ	Yok	Az	Orta	Çok						
2.10 MERDIVENLER VE KAPLAMASI	Yok	Taş	Beton/Şap	Mozak	Karo Mozak	Karo Seramik	Diğer			
2.11 GÖSTERİLEN ÖZEN DERESESİ	Yok	Az	Orta	Çok						
2.12 ÇEVRE DÜZENLEMESİ	Yok	Az	Orta	Çok						

GİRİŞ AVLUSU VE BAHÇE									
2	2.13 ÇEVRE DÜZENLEMESİNDE GÖSTERİLEN DİZEN	Yok	Az	Orta	Çok				
	2.14 ÇEVRE DÜZENLEMESİNDE ÖN/ARKA BAHÇE FARKLI LAŞMASI	Çevre Düzenlemesi Yok/Vurgulanması Yok	Ön Bahçe	Ön Bahçe	Ön Bahçe	Ön Bahçe	Ön Bahçe	Ön Bahçe	Ön Bahçe
	2.15 ÇEVREDEKİ AĞAÇLAR	Yok	Yabani	Meyva Ağacı	Dekorasyon Amaçlı Ağaçlar				
	2.16 AĞAÇ TÜRLERİ	Yok	Yerleşel/Yerli	İthal/Yabancı					
	2.17 BİTKİ ÇALIILAR VE ÇİÇEKLER	Yok	Yabani	Sebzeye vs.	Çiçek ve süs	Çiçek süs + Sebzeye vs.			
	2.18 ÇİM	Yok	Var (Bakımsız)	Var (Bakımlı) Doğal	Var (Bakımlı) Suni				

DIŞ CEPHE DEĞERLENDİRMESİ										
3										
3.7 DUVAR VE CATTI İLİŞKİSİ									Diger	
3.8 SAÇAK MALZEMESİ										
3.9 OLUK										
3.10 DUVAR MALZEMESİ	Arsap	Arsap+Kaplama	Beton	Sac	Diger					
	Yak	Var								
	Taş	Braket	Tuğla	Arsap	Yarı-Arsap	Taş+Arsap	Taş+Yarı-Arsap	Yarı-Arsap + Arsap	Beton + Braket	Beton + Tuğla
3.11 YAPIM TEKNİĞİ										
3.12 DUVAR BOYA VE KAPLAMASI	Yak	Sıra	Beyaz Kireç Badana	Boya	Süs Anacı Farklı Renkte Boya Kullanım	Diger				

DIŞ CEPHE DEĞERLENDİRMESİ											
3	3.13 İN/ARKA CEPHE FARKLI LAŞMASI GÜTELLİKİ	Yok	Var								
	3.14 ÇIKMALAR										
	3.15 BALKON VE TERASLAR										
	3.16 BALKON/TERAS MALZEME VE KARAKTERLERİ	Yok	Sıvalı Boyalı	Aksap	Metal Parmaklık	Diğer					
	3.17 SÜSLEME VE ÖZENİLMİŞ ELEMANLAR	Yok	A	B	C	AB	BC	ABC			
			Strüktür	Korniş, Köşeler	Sıvalı, Lento	Denizlik, Pervaz					

DİŐ CEPHE DEĞERLENDİRMESİ										
3	3.30 PARMALIK IZGARA, KAFES	Yok	Balkon	Pencere	Kapı	Diğer				
	3.31 ÖZEN DERECESİ (PARMALIK IZGARA, KAFES)	Yok	Az	Orta	Çok					
	3.32 ÇİÇEK VE SÜS BİTKİLERİ	Yok	Balkon	Pencere	Geniş Kapı	Diğer				
	3.33 CEPHEDE YER ALAN DİĞER YARI-SABİT ELEMANLAR	Yok	Var							
	3.34 CEPHEDE YER ALAN DİĞER DEKORATİF VE SÜS ELEMANLARI	Yok	Var							
	3.34 DİŐ DUVAR YÜZLERİNİN GENEL BAKIMI	Ön Cephe Az	Ön Cephe Orta	Ön Cephe Çok	Arka Cephe Az	Arka Cephe Orta	Arka Cephe Çok	Yan Cephe Az	Yan Cephe Orta	Yan Cephe Çok

İÇ MEKANLAR												
4												
4.1 PLAN TİPLERİ												
4.1 PLAN TİPLERİ												
4.2 MEVCUT MEKANLAR VE AİDET	Hayat Çok Anaçlı Yaşana	Misafir Dairesi Yemek+Oturma	Misafir Dairesi Oturma	Mutfak	Oturma Dairesi	Giriş Holü	İç Hol	Ebeveyn Yatak Odası	Yatak Odası	Banyo/Duş Tuvalet	Banyo/Duş	Tuvalet
4.2 MEVCUT MEKANLAR VE AİDET	Balkon Dış Hayat	Bepaz/Kiler	Ahır	Diğer								
4.3 GENEL BAKIM İZLEN VE TEMİZLİK	İyi	Orta	Kötü									
4.4 ÖZEL İZLEN GÖSTERİMİ	Bahçe-Giriş	Dış Cephe	Giriş Holü	Misafir odası Salon	Oturma Dairesi	Mutfak	Ebeveyn Yatak Odası	Yatak Odası	Banyo/Duş Tuvalet	Diğer	Yak	

5 SALON/MUTFAK/YATAK ODASI DEĞERLENDİRMESİ																			
5.1 BÜYÜKLÜK	☐	Büyük	☐	Orta	☐	Küçük													
	S	M	Y	S	M	Y	Taş+Sivo	Taş+Kireç Boya	Taş+Plastik/Yağlı Boya	Taş Ahsap Kaplana	Tuğla/Braket Sıva	Tuğla/Braket Kireç Boya	Tuğla/Braket Plastik/Yağlı B.	Tuğla/Braket Ahsap Kaplana	Ahsap	Ahsap Boyalı	Bağdadı Kireç Boya	Bağdadı Plastik/Yağlı B.	
5.2 İZUAR MALZEME VE KAPLAMASI	S	M	Y																
5.3 TAVAN MALZEME VE KAPLAMASI	S	M	Y				Beton+(Sıva)	Beton+Boyalı	Beton Ahsap Kaplana	Ahsap	Ahsap Boyalı								
5.4 DİŞEME MALZEME VE KAPLAMASI	S	M	Y				Beton/Sap	Beton Karo Mosaic	Beton+Karo M. Halı Kaplana	Beton Ahsap Kaplana	Beton+Ahsap Halı Kaplana	Ahsap	Ahsap+Boya	Ahsap Halı Kaplana	Ahsap+Boya Halı Kaplana	Dİğer	Dİğer Halı Kaplana		
5.5 RENK DESEN KULLANIMI	S	M	Y				Yok	Beyaz	Duvarlar	Tavan	Dİşeme								
5.6 SABİT VE YARI-SABİT İZUAR ÜĞELERİ	S	M	Y				Yok	NS Yararcı	NS Teşir Anaçlı	YÜKÜK	Kapaklı Delap Yararcı	Çun Kap. Delap Teşir Anaçlı	Raf/Terek	Lambaçuk	Apik	Çerçeve/Foto.	Dİğer		

5 SALON/MUTFAK/YATAK ODASI DEĞERLENDİRMESİ									
5.13 MOBİLYALARIN DEĞERLENDİRMESİ									
Yürresel Geteneksset	Yürresel Değı Geteneksset	Yürresel Modern	Yürresel Değı Modern	Karşık					
S									
M									
Y									
5.14 MOBİLYALARIN UYUMU									
Uyumlu	Uyumsuz								
S									
M									
Y									
5.15 MOBİLYALARIN EKONOMİK DEĞERİ									
Pahalı	Or-ta	Ucuz							
S									
M									
Y									
5.16 OLAGAN DİŞİ GÖSTERİŞ AMAÇLI İDİVANILAR									
Yok	Var								
S									
M									
Y									
5.17 MEKANDA TEŞHİR/GÖSTERİŞ DERECEİ									
Yok	Az	Or-ta	Çok						
S									
M									
Y									
5.18 AİLE KİMLİĞİ İLE İLGİLİ İŞARETLER									
Yok	Ailenin Geçmiş	Ailenin Bugunu							
S									
M									
Y									

EK 2
Morfolojik Kritik Yol Analizi

3		DIŞ CEPHE DEĞERLENDİRMESİ										ÇŞERAH MODERNO									
31	YERİN DURUMU																				
32	GENEL PLAN VE KESİTLER																				
33	YERİN ÇİZİMİ																				
34	KESİTİ																				
35	ÇATI ŞİKLİ																				
36	ÇATI MİLEKLERİ																				
3																					
DIŞ CEPHE DEĞERLENDİRMESİ																					
37	BAŞLIK VE ÇATI LİNEJİ																				
38	ŞİKLİ MİLEKLERİ																				
39	BLANŞ																				
40	BAŞLIK MİLEKLERİ																				
41	BAŞLIK TİPİ																				
42	BAŞLIK İZİM VE KESİTLERİ																				
3																					
DIŞ CEPHE DEĞERLENDİRMESİ																					
43	BAŞLIK VE ÇATI FİYİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ																				
44	ÇATI KESİMLERİ																				
45	BAŞLIK VE ÇATI KESİMLERİ																				
46	BAŞLIK VE ÇATI KESİMLERİNİN ÖZELLİKLERİ																				
47	BAŞLIK VE ÇATI KESİMLERİNİN ÖZELLİKLERİ																				

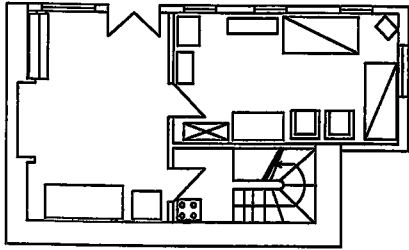

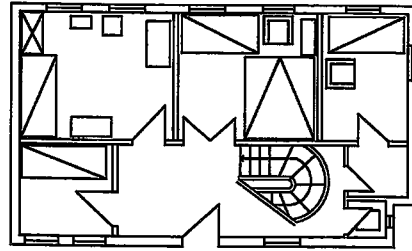

EK 3
Ev Kataložu

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

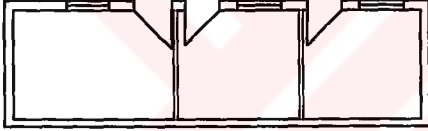
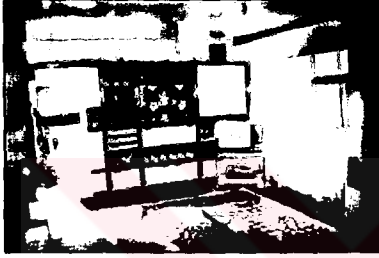

BİRİNCİ KAT PLANI

Ömer Yazman Evi

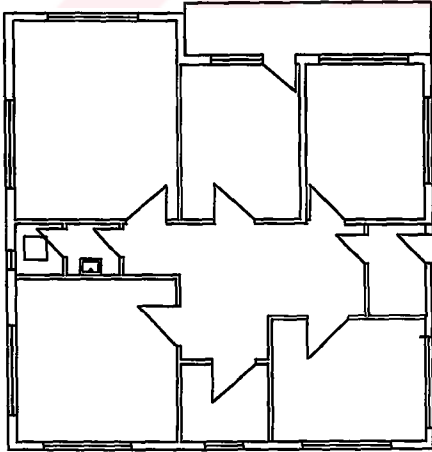
MERSİN Y2

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
R

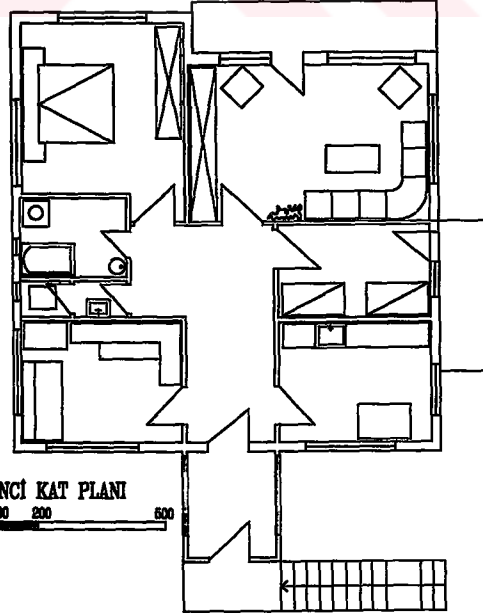
BODRUM KAT PLANI

0 50 100 200 500

P
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

0 50 100 200 500

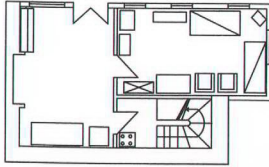
BİRİNCİ KAT PLANI

0 50 100 200 500

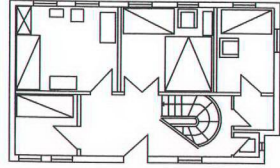
Fevzi Sarac Evi

MERSİN M1

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

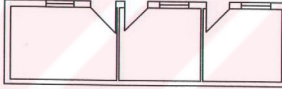
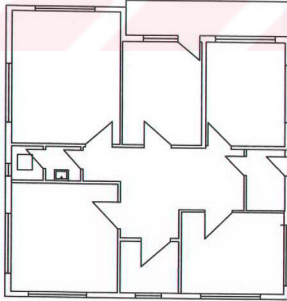
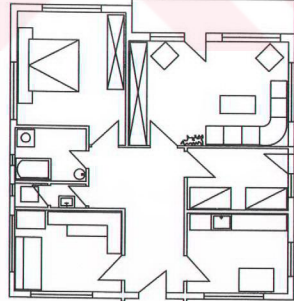

BİRİNCİ KAT PLANI

Ömer Yazman Evi

MERSİN Y2

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RBODRUM KAT PLANI
0 50 100 200 500P
L
A
N
L
A
RZEMİN KAT PLANI
0 50 100 200 500BİRİNCİ KAT PLANI
0 50 100 200 500

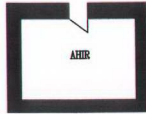
Fevzi Saraç Evi

MERSİN M1

KATALOG

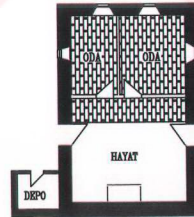
F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
R

0 100 200 500

P
L
A
N
L
A
R

BODRUM KAT PLANI

0 100 200 500

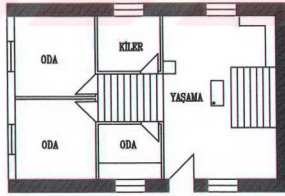
ZEMİN KAT PLANI

0 100 200 500

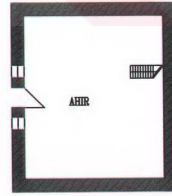
Musatafa Güner Evi

DOĞANCILAR Y2

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

BODRUM KAT PLANI

Fehmi Erata Evi

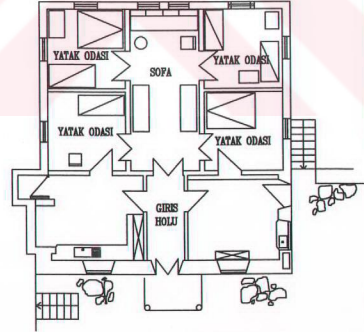
DOĞANCILAR M3

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

BODRUM KAT PLANI

0 100 200 500

ZEMİN KAT PLANI

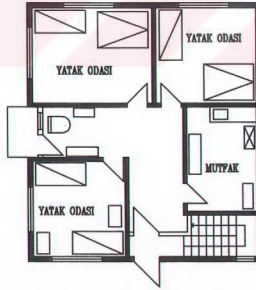
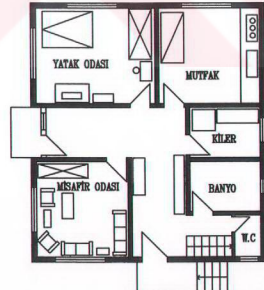
0 100 200 500

Memnune Tosun Evi

KANLIKA YI

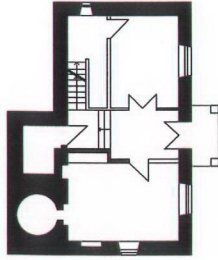
KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
RZEMİN KAT PLANI
0 100 200 400BİRİNCİ KAT PLANI
0 100 200 400

Reşit Yıldız Evi

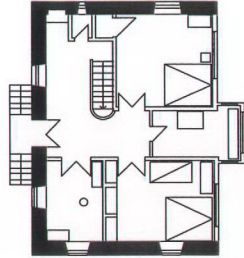
KANLIKA M2

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

BODRUM KAT PLANI

0 50 100 200 500

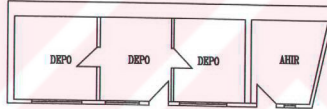
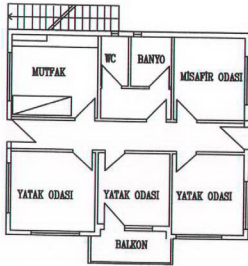
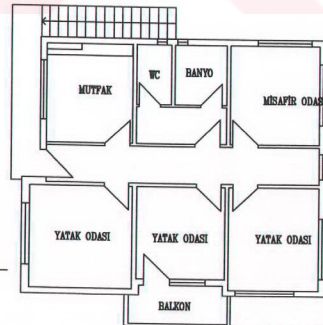
ZEMİN KAT PLANI

0 50 100 200 500

Sabri Eytüboğlu Evi

KONAKLAR Y2

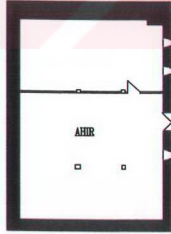
KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
RZEMİN KAT PLANI
0 50 100 200BİRİNCİ KAT PLANI
0 50 100 200İKİNCİ KAT PLANI
0 50 100 200

Hasan Turan Evi

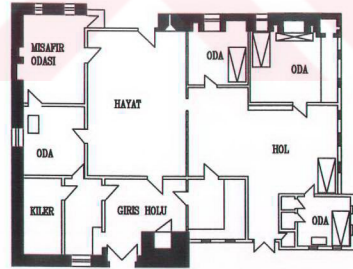
KONAKLAR M3

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

BODRUM KAT PLANI

0 100 200 500

ZEMİN KAT PLANI

0 100 200 500

Yılmaz Eroğlu Evi

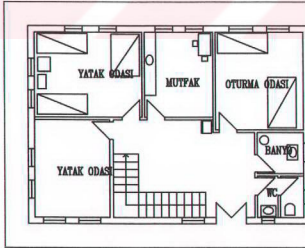
YAYLACIK YI

KATALOG

FOTOĞRAFLAR

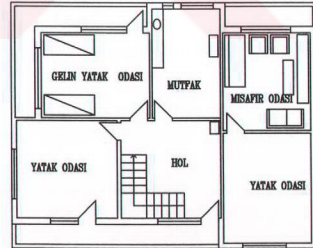

PLANLAR

ZEMİN KAT PLANI

0 10 20 100

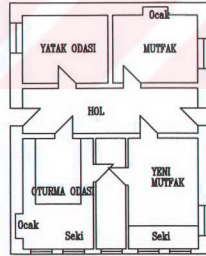
BİRİNCİ KAT PLANI

0 10 20 100

Mustafa Stüleymanoğlu Evi

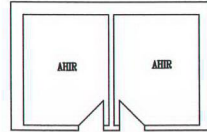
YAYLACIK M3

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

0 100 200 500

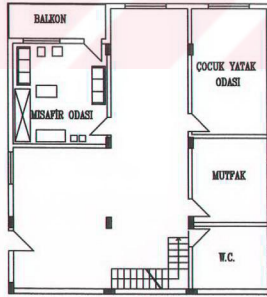
BODRUM KAT PLANI

0 100 200 500

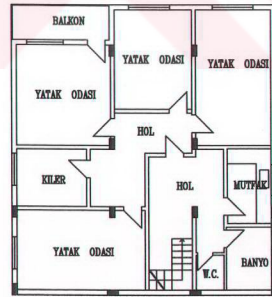
Osman Yusufoglu Evi

DAĞBAŞI Y3

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

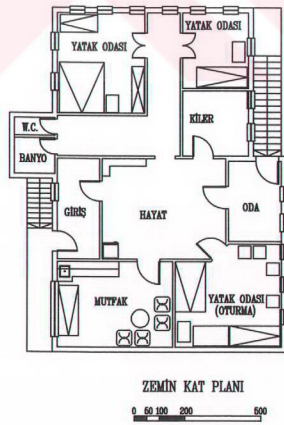
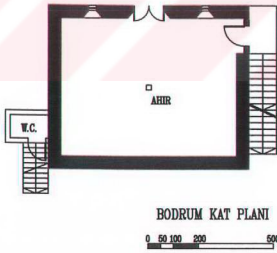
BİRİNCİ KAT PLANI

0 10 20 50 100

Abdullah / Ekrem Alemdar Evi

DAĞBAŞI M3

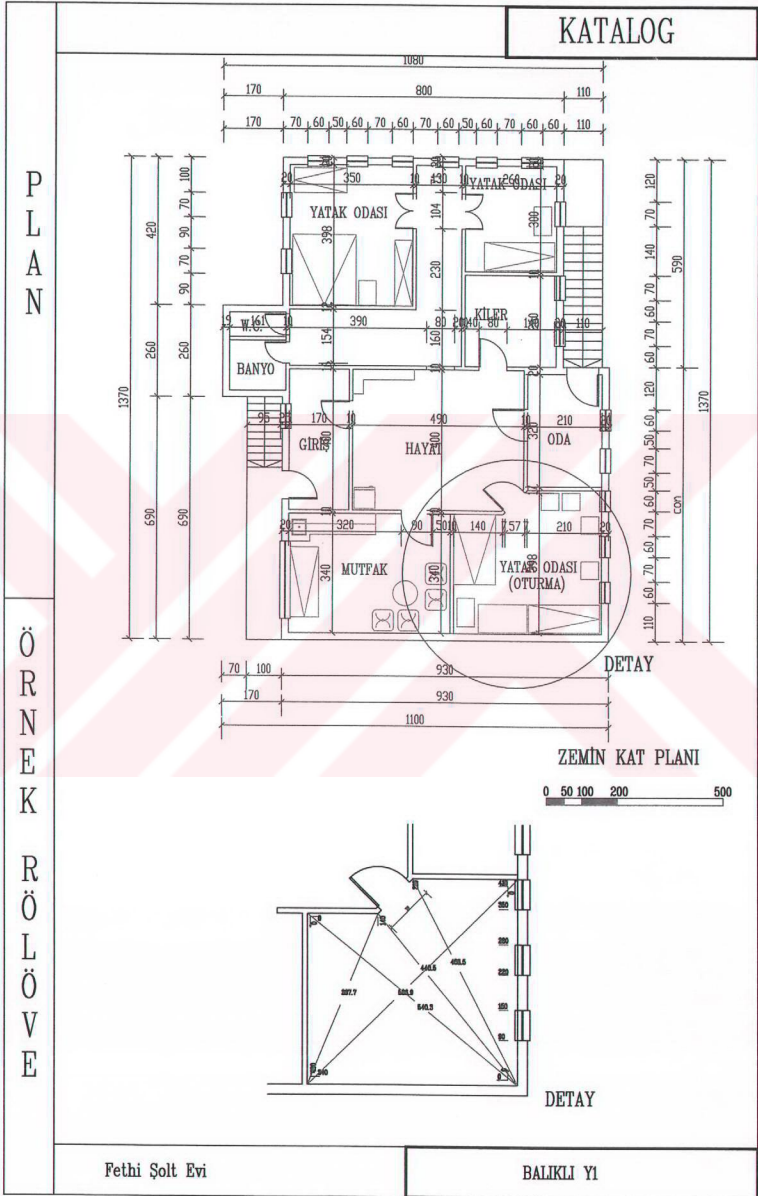
KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

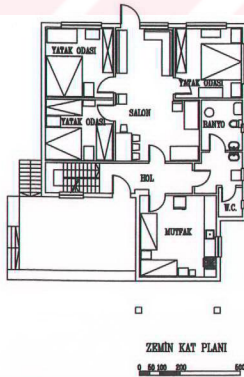
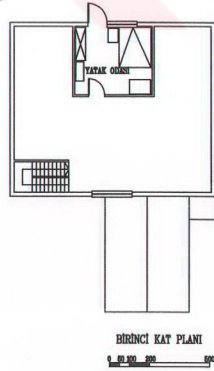
Fethi Şolt Evi

BALIKLI YI

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
RBODRUM KAT PLANI
0 50 100 200 300

Temel Şengün Evi

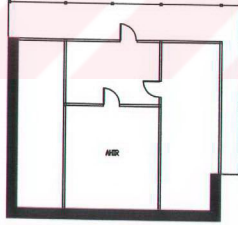
BALIKLI M1

KATALOG

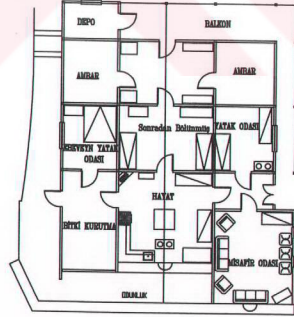
FOTOGRAFLAR

PLANLAR

ZEMİN KAT PLANI
0 00 000 500

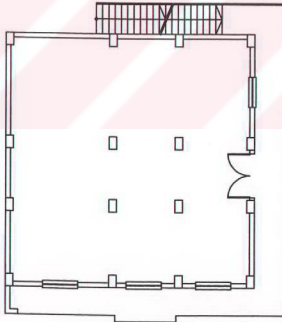

BİRİNCİ KAT PLANI
0 00 000 500

Salih Dinç Evi

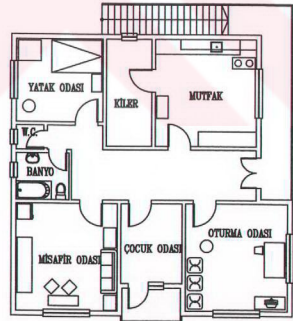
SERAH YI

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

0 50 100 200 500

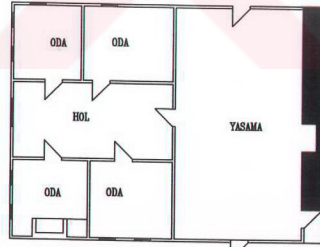
BİRİNCİ KAT PLANI

0 50 100 200 500

Mustafa Önal Evi

ŞERAH M1

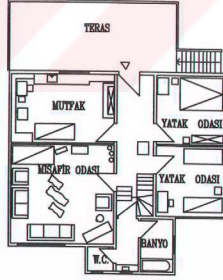
KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
RBODRUM KAT PLANI
0 100 200 500ZEMİN KAT PLANI
0 100 200 500

Ali İhsan - Hüseyin Kapıcıoğlu Evi

HAYRAT YI

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

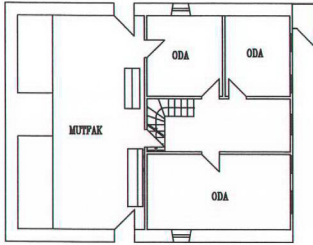
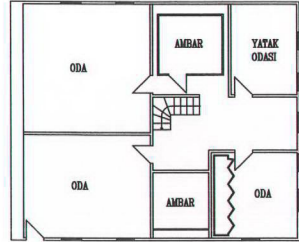
ZEMİN KAT PLANI

Kemal Çakır Evi

HAYRAT M1

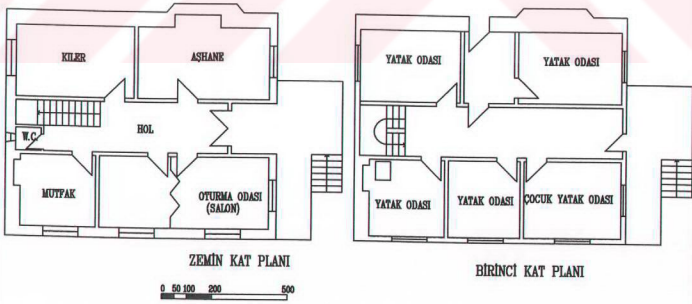
KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RBODRUM KAT PLANI
0 100 200 500ZEMİN KAT PLANI
0 100 200 500BİRİNCİ KAT PLANI
0 100 200 500P
L
A
N
L
A
R

İbrahim Sagır Evi

DEREKÖY Y2

KATALOG

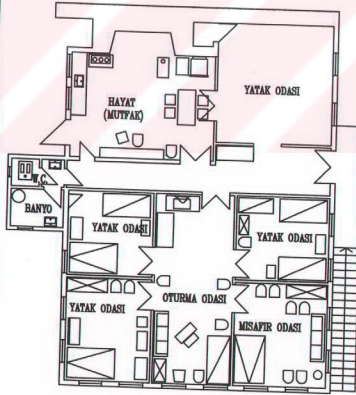
F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

Hasan Eksi Evi

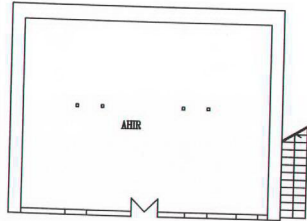
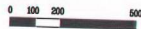
DEREKÖY M3

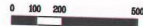
KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

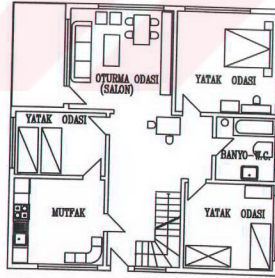
BODRUM KAT PLANI

Zahire Girit Evi

LİMANKÖY Y3

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

ZEMİN KAT PLANI

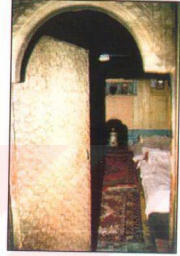

Hayati Deniz Evi

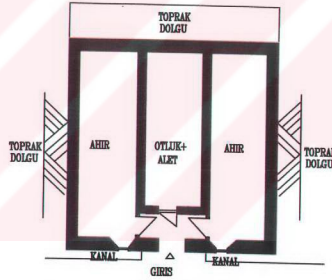
LİMANKÖY M2

KATALOG

FOTOGRAFLAR

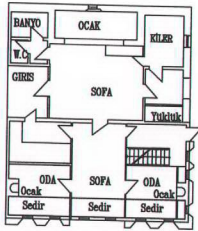

PLANLAR

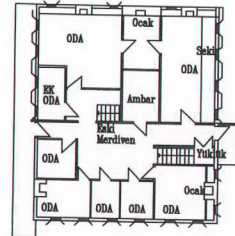
BODRUM KAT PLANI

0 100 200 500

ZEMİN KAT PLANI

0 100 200 500

BİRİNCİ KAT PLANI

0 100 200 500

Habib Doruk Evi

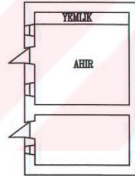
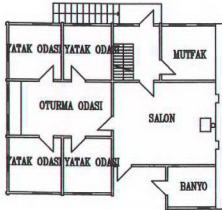
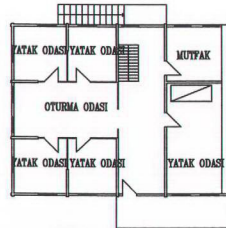
BİLENKÖY Y2

KATALOG

FOTOĞRAFLAR

PLANLAR

BODRUM KAT PLANI
0 50 100 200 500ZEMİN KAT PLANI
0 50 100 200 500BİRİNCİ KAT PLANI
0 50 100 200 500

Ayşe Kuyumcu Evi

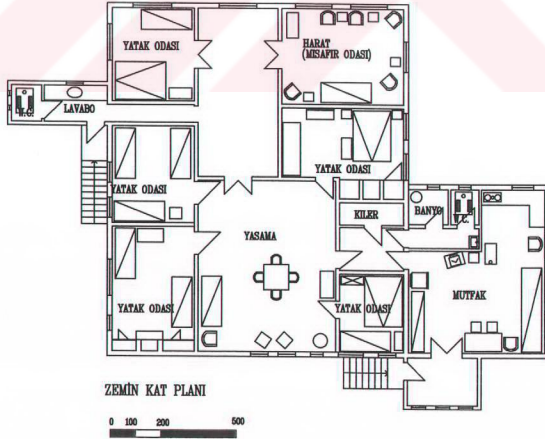
BİLENKÖY M1

KATALOG

FOTOĞRAFLAR

PLANLAR

Sacit Hacıbrahimoğlu Evi

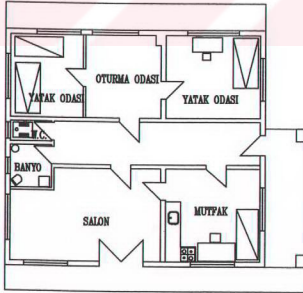
CAĞLAYAN YI

KATALOG

FOTOGRAFLAR

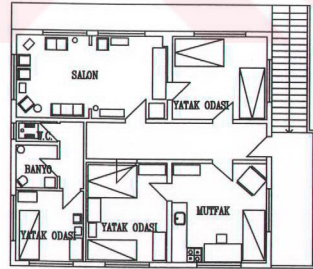

PLANLAR

ZEMİN KAT PLANI

0 50 100 200 500

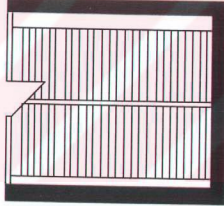
BİRİNCİ KAT PLANI

0 50 100 200 500

Mehmet Süleymanoğlu Evi

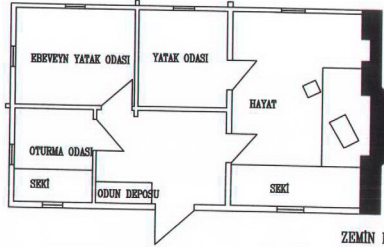
ÇAĞLAYAN M1

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
R

BODRUM KAT PLANI

0 100 200 500

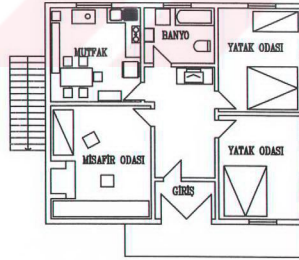
ZEMİN KAT PLANI

0 100 200 500

Sezai Demirci Evi

AYDER Y1

KATALOG

F
O
T
O
Ğ
R
A
F
L
A
RP
L
A
N
L
A
RZEMİN KAT PLANI
0 50 100 200 500

Refah Veziroglu Evi

AYDER M1

ÖZGEÇMİŞ

Vehbi Tosun, 12 Mayıs 1956'da Eceabat-Çanakkale'de doğdu. 1974 yılında Ankara Kolejinden, 1979 yılında K.T.Ü. İnşaat Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünden Yüksek Mimar olarak mezun oldu. 1981 yılında, aynı üniversitede Doktora programına yazıldı. 1983 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesine verdiği tezle ikinci yüksek lisansını MSc ile aldı. 1984 yılında Fulbright bursunu kazanarak A.B.D.'ne gitti ve Nisan 1988 tarihine kadar doktora çalışmalarını Wisconsin Üniversitesinde sürdürdü. 1987 yılında Wisconsin Üniversitesinden Araştırma dalında birincilik ödülünü aldı.

Çalışma hayatına 1980'de Ortadoğu Teknik Üniversitesinde öğrenci asistan olarak başladı. 1981'de K.T.Ü. Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim dalına asistan olarak alındı. 1985-1988 yılları arasında Wisconsin Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde Bilgisayar Destekli Tasarım derslerine öğretim asistanı olarak girdi ve aynı bölümün bilgisayar laboratuvarının kurulması çalışmalarına katıldı. Türkiye'ye dönüşünde bir süre K.T.Ü. Mimarlık Fakültesinde görevine devam ettikten sonra Ağustos 1988'de Koray Şirketler Topluluğunun Bilgi İşlem Müdürlüğüne atandı. Halen aynı görevi sürdürmektedir.

Yurt içinde ve dışında, yöre mimarlığı, çevre-kültür ilişkileri ve bilgisayarla destekli tasarım konularında çeşitli seminer ve konferanslara bildiri vererek katılımış ve birçok çalışması yayınlanmıştır.

Akademik araştırma ve yayımlar dışında, Sabancı Center, Rusya ve Moskova Vergi Daireleri Genel Merkezi, Demirbank ve Yapı Kredi Bankası Genel Merkezleri gibi birçok prestij binasının bilgisayarda tasarımı, canlandırılması ve animasyonunda aktif olarak görev yapmıştır.